

TAMPEREEN YLIOPISTO

Erik Tirkkonen

**”EDISTYKÖÖN, KASVAKOON HÄMEEN MUSEO KANSANOMAISTA
TARKOITUSTAAN SILMÄLLÄPITÄEN!”**

Hämeen museon perustaminen ja sen toiminta 1904–1952

Suomen historian sivulaudaturtutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto
Historiatieteen ja filosofian laitos

TIRKKONEN ERIK: ”Edistyköön, kasvakoon Hämeen museo kansanomaista tarkoitustaan silmälläpitäen!” Hämeen museon perustaminen ja sen toiminta 1904–1952

Sivulaudaturtutkielma, 87 s., 2 liites.
Suomen historia
Toukokuu 2008

Tutkimus käsittelee vuonna 1908 avatun Hämeen museon perustamisvaiheita ja museon toimintaa vuoteen 1952 saakka. Tampereelle sijoitettu museo vakiinnutti muutamassa vuosikymmenessä paikkansa Suomen johtavien maakuntamuseoiden joukossa iällisestä nuoruudestaan huolimatta. Museon syntyvaiheissa vuodesta 1904 alkaen merkittävä rooli oli Helsingin yliopiston Hämäläis-Osakunnalla. Museon avauduttua Hämeen museon toiminta siirtyi Hämeen Museoseuran vastuulle.

Tutkimus jakaantuu kahteen kokonaisuuteen. Ensiksi luodaan kokonaiskuva Hämeen museon avaamista edeltäneistä perustamisvaiheista ja museon kokoelmien ja toiminnan perustan luomisesta. Toiseksi tutkimuksessa keskitytään avatun museon toiminnan kartoittamiseen ja siihen millainen rooli Hämeen museolla oli niin paikallisella, maakunnallisella kuin valtakunnallisella tasolla tutkimusajankohtana. Keskeisiä tutkimuskysymyksiä ovat miksi Hämeen museo sijoittui Tampereelle, miten museon kokoelmat kehittyivät sekä millaisin taloudellisin ja henkisin resurssein Hämeen museon toimintaa kehitettiin ja pidettiin yllä. Pääasiallisina lähteinä tutkimuksessa on käytetty Hämäläis-osakunnan pöytäkirjoja vuosilta 1904–1908, Hämeen museon painettuja toimintakertomuksia sekä museon laajaa arkistoa.

Hämeen museo perustettiin nimenomaan maakunnalliseksi museoksi, mutta käytännössä maakunnallisuus jäi nopeasti sivuun museon kokoelmien kartuttamisessa ja muussa toiminnassa. Tästä huolimatta Hämeen museo pysyi koko tutkimusajankohdan maakunnallisena hämäläisenä museona, vaikka Tampereen merkitys kokoelmakartunnassa, toiminnassa ja varsinkin vuoden 1952 uudessa näyttelyssä vahvistui huomattavasti museon alkuvuosikymmenistä.

Hämeen museon historiasta nousee esiin kaksi keskeistä vaikuttajaa. Museon syntyprosessissa korostuu Hämäläis-Osakunnan kuraattorin Julius Ailion (1872–1933) merkitys. Ailio ajoi osakunnassa läpi ajatuksen hämäläisen maakuntamuseon perustamisesta, ja hän johti museon varojen hankintaa, kokoelmien keruuta ja ensimmäisen näyttelyn kokoamista. Julius Ailiolle museohankkeessa oli kyse ihannemuseon rakentamisesta, joka toteutti hänen aatteellisia ja sivistyksellisiä tavoitteitaan. Museon avauduttua keskeinen toimijan rooli siirtyy museon ensimmäiselle museonhoitajalle, taiteilija Gabriel Engbergille (1872–1953). Engberg määritteli pitkälti Hämeen museon kokoelmien kartunnan ja toiminnan painotuksen 1940-luvun lopulle saakka.

Hämeen museon ja museoseuran toiminta oli vilkasta maailmansotien välisenä aikana. Näyttelyllisesti Hämeen museo kuitenkin jämähti paikoilleen. Ailion ja Engbergin vuonna 1908 avattu moderni näyttely muuttui vähitellen vanhanaikaiseksi ja ajan näyttelysuuntauksista auttamattomasti jälkeen jääneeksi. Vasta 1950-luvun taitteessa vanhaa näyttelyä ja museon toimintatapoja ryhdyttiin uudistamaan uuden museosukupolven voimin. Täysin uudistettu Hämeen museo avattiin yleisölle vuonna 1952.

Asiasanat: museot, maakuntamuseot, museoesineet, Tampere, Häme, osakunnat, Hämeen museo

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	3
2. AJATUS HÄMEEN MUSEOSTA SYNTYY	7
2.1. Julius Ailion ihannemuseo	7
2.2. Esineistön joukkokeruu alkaa	13
3. HÄMEEN MUSEO TAMPEREELLE	18
3.1. Kilpailu Hämeen museon sijainnista	18
3.2. Hämeen museon avaus	24
4. ENSIMMÄISET VUODET	30
4.1. Museotoiminta käynnistyy	30
4.2. Vaikeita aikoja ja vuoden 1918 tuho	37
5. 1920-LUKU	42
5.1. Hämeen museon uusi alku	42
5.2. Muutoksia ja laajennuksia	48
6. 1930-LUKU	54
6.1. Museotoimintaa laman varjossa	54
6.2. Vuosikymmenen suuret hankkeet: Kuva-arkisto ja Museotalo	59
7. SOTA-AJASTA VUODEN 1952 MUODONMUUTOKSEEN	62
7.1. Sota-ajan hiljaiselo	62
7.2. Kohti muodonmuutosta	65
8. JULIUS AILION IDEASTA MAAKUNTAMUSEOKSI	78
LÄHDELUETTELO	83
LIITEET	88

1. JOHDANTO

Yhteiskunnan sosiaalinen ja taloudellinen muutos loivat nationalismiin ohella tarvetta muinaismuistojen suojeluun 1800-luvun loppupuolen Suomessa. Ajatustottumukset ja arvostukset olivat muuttumassa teollistuvassa maassa, vaikka yhteiskuntarakenteessa muutos oli vielä vähäinen. Vuonna 1883 annettiin asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelusta. Asetus suojeli kaikki kiinteät muinaisjäännökset, joita ei voitu katsoa kenenkään omaksi. Tällaiset jäännökset pyrittiin säilyttämään, tai vähintään ne oli velvollisuus tutkia ja tallentaa ennen hävittämistä.¹

Asetuksen pohjalta perustettiin Muinaistieteellinen toimikunta, jonka tehtäväksi asetettiin yleinen huolenpito maamme muinaismuistoista. Muinaisesinelöydyistä oli tehtävä ilmoitus Muinaistieteelliselle toimikunnalle, joka myös päätti suojeltavista kiinteistä muinaisjäännöksistä. Toimikuntaa johti valtionarkeologi. Toimikunta keskittyi tutkimustoimintaan ja sen pohjalta valvomaan ja ohjamaan antikvaaristen etujen toteutumista. Toimikunnan alaisuuteen suunniteltiin myös tulevaa kansallismuseota. Käytännön toimet jäivät usein muiden tahojen, kuten Helsingin yliopiston tai Suomen Muinaismuistoyhdistyksen rahoitettaviksi ja toteutettaviksi.²

Samalta menneisyyden säilyttämisen ja muistamisen pohjalta alkoi syntyä suomalainen museolaitos. Museoiden keskeinen yhteiskunnallinen perustehtävä oli jo 1800-luvun lopulla, kuten tänäänkin, auttaa yhteisöä ja yksilöä määrittelemään omaa identiteettiänsä ja sen suhdetta niin menneeseen kuin tulevaan. 1800-luvun lopulla ja pitkälle 1900-lukua museoilla oli myös merkittävä kansallinen tehtävä suomalaisen kansakunnan rakentamisessa.³

Museotoiminta oli Suomessa pitkään keskittynyt Helsinkiin ja erityisesti yliopiston piiriin. Tieteellisten kokoelmien kokoaminen oli aloitettu Helsingin yliopistossa lähes tyhjästä, sillä Turun Akatemiaan kootut kokoelmat tuhoutuivat suurelta osin Turun palossa 1827. Yliopiston kokoelmien asemaa vahvisti käsitys museoista ja kokoelmista julkisina opetus- ja kulttuurilaitoksina. Alkuvaiheessa raha-, mitali- ja taidekabinetit olivat toissijaisessa asemassa opetukselle välttämättömiin luonnontieteellisiin kokoelmiin verrattuna, joita kartutettiin järjestelmällisesti mm.

¹ Ailio 1932, 9–10; Härö 1984, 70, 73–74.

² Härö 1984, 73, 81, 83, 92; Kopisto 1981, 7–8. Vuonna 1870 perustetun Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tarkoituksena oli etsiä, kerätä ja suojella Suomen taide- ja muinaismuistoja, tallentaa kansanperinnettä sekä herättää kansan kiinnostus muinaismuistoihin. Yhdistyksestä kasvoi keskeinen vaikuttaja virallisen muinaismuistohallinnon rinnalle. Sen rooli oli merkittävä varsinkin ennen Muinaistieteellisen toimikunnan perustamista 1884. Härö 1984, 60, 62.

³ Kostet 2000, 13–14; Vilkuna 1998, 9.

tutkimusmatkoilla ja huutokaupoissa. Historiallis-kansatieteelliset kokoelmat kasvoivat 1860-luvulle saakka lähes ainoastaan lahjoitusten turvin. Laajamittainen historiallis-kansatieteellisten kokoelmien karttuminen alkoi 1870-luvulla, kun Suomen Muinaismuistoyhdistys alkoi ohjata saamansa ja lunastamansa esinelöydöt yliopiston museoon. Kokoelmia kartuttivat huomattavasti myös Venäjällä yliopiston määrärahoilla matkanneet tutkijat.⁴

1870-luvulla alkoi Helsingin yliopiston osakunnissa järjestelmällinen kansatieteellisen aineiston keräystyö. Aatteellisesti se pohjautui osakuntien 1800-luvun puolivälistä harjoittamaan kansanvalistukseen. Esimerkki tuli Ruotsista: Nordiska Museet ja Skansenin ulkoilmamuseo innoittivat ylioppilaita kansatieteellisen esineistön keräämiseen myös Suomessa. Keräystoiminnan aloitti Viipurilainen Osakunta 1874. Kun Suomen ensimmäisen yleisen taide- ja teollisuusnäyttelyn toimikunta pyysi 1876 osakuntaa osallistumaan näyttelyyn, myös muut osakunnat innostuivat keräystoiminnasta.⁵ Osakuntien keräystyöhön liittyi alusta alkaen ajatus pysyvästä museosta, joka olisi myös tulevan kansallismuseon lähtökohta. Jo 1876 kokoelmia ehdotettiin liitettäväksi yliopiston kokoelmiin, mutta hankkeen kariuduttua osakunnat perustivat oman museon. Seuraavan vuosikymmenen lopulla museon kokoelmat olivat kasvaneet jo niin suuriksi, että osakuntien kyvyt ja resurssit hoitaa museota olivat äärirajoilla.⁶

Vuonna 1887 Helsingin yliopiston taholta oli ehdotettiin, että valtio ottaisi huostaansa sekä yliopiston, osakuntien että Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmat ja kokoaisi näiden pohjalta uuden Kansallismuseon. Muinaistieteellisen toimikunnan johdolla kokoelmat yhdistettiinkin 1893 Valtion historiallis-kansatieteelliseksi museoksi. Oman museorakennuksen hankkiminen kuitenkin viivästyivät vielä vuosilla. Uusi Kansallismuseon rakennus valmistui lopulta 1910, mutta viimeistelytyöiden venyminen ja ensimmäisen maailmansodan syttyminen siirsivät avajaisia aina vuoteen 1916 saakka.⁷

Ensimmäinen pääkaupungin ulkopuolella sijainnut paikallismuseo eli ns. maaseutumuseo perustettiin Raaheen 1862 piirilääkäri Carl Robert Ehrströmin aloitteesta. Kesti liki 20 vuotta ennen kuin seuraava paikallismuseo, Turun historiallinen museo, perustettiin 1881.⁸ Paikallismuseoiden perustamisen kulta-aikaa olivat 1880- ja 1890-luvut, jolloin useisiin suuriin kaupunkeihin

⁴ Heinonen & Lahti 1988, 56; Härö 1984, 43–44, 46.

⁵ Härö 1984, 47, Kuusisto 1978 (a), 117.

⁶ Heinonen & Lahti 1988, 65–66; Härö 1984, 50–51; Kuusisto 1978 (a), 119–120.

⁷ Härö 1984, 99; Kopisto 1981, 8, 10–11, 66, 70, 80.

⁸ Heinonen & Lahti 1988, 60; Vilkkuna 1998, 14.

perustettiin maakunnallinen museo. Sortavalan museo perustettiin 1883, Kuopion 1884, Porin 1888, Viipurin 1892, Vaasan 1895, ja pian tämän jälkeen myös Uudenkaupungin, Oulun ja Käkisalmen museot. Vuosisadan loppuun mennessä kaikkiin silloisiin maakuntiin Lappia ja Hämettä lukuun ottamatta oli perustettu maakunnallinen paikallismuseo.⁹

Hämeen osalta keskeisenä syynä maakunnallisen museon puuttumiseen lienee ollut se, että maakunnassa ei 1800-luvun lopulla ollut sopivaa paikallista hankkeen käynnistäjää Suomen silloisten muinais- ja kansatieteilijöiden joukossa, eikä maakunnasta löytynyt tarpeeksi aktiivisia asianharrastajia ajamaan museohanketta. Tilanne kuitenkin muuttui, kun Helsingin yliopiston Hämäläis-Osakunnan kuraattorina toiminut Julius Ailio ehdotti Hämeen museon perustamista vuonna 1904. Osakunnan avulla Ailio ryhtyi toteuttamaan suunnitelmansa hämäläisestä maakuntamuseosta. Hämeen museon syntyhistoria onkin tästä syystä poikkeuksellinen maakuntamuseoiden joukossa. Ajatus museon perustamisesta ei ollut lähtöisin maakunnasta, vaan ”ulkopuolinen” taho – Hämäläis-Osakunta Julius Ailion ohjauksessa – oli hankkeen toimeenpanija ja toteuttaja.¹⁰

Kulttuurihistoriallisten museoiden historiaa on Suomessa tutkittu akateemisesti varsin vähän. Yksittäisistä museoista kirjoitetut tarinat ovat pääasiassa laajalle yleisölle tarkoitettuja historiikkeja, joihin on koottu museon historialliset vaiheet lähteitä suuremmin analysoimatta. Tähänastisen tutkimuksen mielenkiinto on kohdistunut lähinnä museoalan viranomaisorganisaatioihin ja etujärjestöihin, kuten Mikko Härön selvitys Suomen muinaismuistohallinnosta vuosina 1884–1917 ja Janne Vilkun Museoliiton 75-vuotishistoria. Yksittäisiä museoita koskevien tieteellisten tutkimusten lisäksi Suomesta puuttuu toistaiseksi myös koko maan museolaitoksen kehityksen kattava tieteellinen selvitys. Kulttuurihistorialliset museot ja niiden tutkimus on sivuutettu myös kulttuurialan uusimmissa yleisteoksissa. Esimerkiksi vuosina 2002–2004 ilmestynyt *Suomen kulttuurihistoria* -kirjasarjassa kulttuurihistorialliset museot jäävät lähes täysin huomioimatta.

Tässä tutkimuksessa selvitetään miten ja mistä syystä Tampereella 1908 avattu Hämeen museo sai alkunsa ja miten siitä kehittyi 1900-luvun puoliväliin mennessä yksi Suomen tärkeimmistä maakunnallisista museoista. Tutkimuksessa annetaan huomattava paino Hämeen museon

⁹ Santamäki 1946, 223–224.

syntyvaiheille ja museon ensimmäiselle kymmenelle toimintavuodelle sisällissotaan saakka, koska ne pitkälle määrittivät tulevien vuosikymmenten toimintalinjoja ja kokoelmapolitiikkaa. Tämän vaiheen keskeisiä kysymyksiä ovat miksi Hämeen museo sijoitettiin juuri Tampereelle, miten ja millaiset peruskokoelmat museoon koottiin sekä millaisin taloudellisin ja henkisin resurssein Hämeen museon toiminta käynnistyi. Tutkimuksen toinen puolisko kattaa aikakauden sisällissodan päättymisestä vuoteen 1952, jolloin Hämeen museossa avattiin täysin uudistettu perusnäyttely – ensimmäisen kerran sitten vuoden 1908 avajaisten. Tämän vaiheen tärkeimpiä kysymyksiä ovat minkälaiseksi Hämeen museon toiminta vakiintui, millaisia toimintatapoja museossa luotiin, miten Hämeen museota pyrittiin kehittämään sekä miten Hämeen museon ja Tampereen kaupungin väliset suhteet kehittyivät.

Hämeen museon historiasta nousee esiin kaksi keskeistä vaikuttajaa. Museon syntyprosessissa korostuu erityisesti Julius Ailion¹¹ (vuoteen 1897 Ax, 1872–1933) merkitys. Ailion keskeinen rooli nousee esiin museon avaamista edeltävien vuosien 1904–1908 lähteissä. Avaamisen jälkeen keskeinen toimijan rooli siirtyi museon ensimmäiselle museonhoitajalle, taiteilija Gabriel Engbergille (1872–1953)¹². Enbergin toiminta Hämeen museossa oli – toisin kuin Julius Ailion – pitkälti ”näkymätöntä” ja lähteistä vaikeasti havaittavaa perusmuseotyötä, joka verhoutuu museota hallinnoineen Hämeen Museoseuran päätösten taakse. Engbergin aikakautta kesti aina 1950-luvun taitteeseen saakka, jolloin Hämeen museo siirtyi uuden sukupolven haltuun ja uudistui täysin niin näyttelypoliittisesti kuin toiminnallisestikin.

Tärkeimmät lähteet Hämeen museon perustamisvaiheista ovat Hämmäläis-Osakunnan pöytäkirjat vuosilta 1904–1908. Valitettavasti pöytäkirjat keväästä 1904 syksyyn 1905 ovat kadonneet. Tämän ajanjakson osalta on käytetty Julius Ailion kirjoituksia, satunnaisia Hämeen museon arkistosta

¹⁰ Santamäki 1946, 223–224; Tallgren 1924, 98–105. Esimerkiksi Oulun historiallisen museon taustalla oli Oulun lyseon rehtori Sakari A. Westerlund ja Pohjanmaan museon perustamiseen Vaasaan vaikutti ratkaisevasti historioitsija ja folkloristi Oskar Rancke. Bäckström 1976, 6–10; Runsauden talo... 1995, 19–21.

¹¹ Julius Edvard Ailio valmistui Helsingin yliopistosta filosofian kandidaatiksi 1898 ja väitteli tohtoriksi Suomen kiviakautisista asuinpaikkalöydöistä 1909. Vuonna 1899 Ailio aloitti kuolemaansa saakka kestäneen työnuran Muinaistieteellisessä toimikunnassa. Ailio oli mukana perustamassa Suomen museoliittoa ja oli sen ensimmäinen puheenjohtaja vuosina 1923–1933. Hän oli kiinnostunut myös kansanvalistustoiminnasta, ja oli mm. Työväen Akatemian ensimmäinen esimies 1924–1933. Ailio teki myös merkittävän poliittisen uran sosialidemokraattisessa puolueessa. Hän oli Oskari Tokoin senaatin jäsen 1917, toimi kansanedustajana vuosina 1919–1921 ja 1924–1933 sekä opetusministerinä Väinö Tannerin hallituksessa 1926–1927. Härö 1984, 120–121; Vilkuna 1998, 34–35.

¹² Gabriel Engberg opiskeli Taideteollisessa keskuskoulussa sekä Suomen taideyhdistyksen piirustuskoulussa, josta valmistui 1897. Hänet valittiin 1908 Hämeen museon museonhoitajaksi, ja 1930 myös Tampereen taidemuseon hoitajaksi. Engberg jatkoi taiteilijan uraansa työtehtäviensä ohessa. Hän teki erityisesti Lappi-aiheisia teoksia, ja jatkoi maalaamista lähes kuolemaansa saakka. Engberg oli Tampereen kulttuurielämän johtohahmoja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla, ja hänen vaikutuksensa myös Suomen taide- ja museopiireissä oli varsin keskeinen. Niinivaara 1961, 59–60, 64, 82; Vilkuna 1998, 28.

löytyviä Hämläis-Osakunnan pöytäkirjoitteita sekä lehtiartikkeleita. Tutkimuksen päälähteinä museon avaamisen jälkeen ovat Hämeen museon painetut toimintakertomukset sekä museon taustaorganisaation Hämeen Museoseuran johtokunnan pöytäkirjat, kirjeenvaihto, lehtileikearkisto ja muu arkistomateriaali.

Tahdon kiittää Hämeen museoseura ry:tä saamastani apurahasta tätä työtä varten. Kiitokset myös museokeskus Vapriikille saamastani mahdollisuudesta tutkia Hämeen museon historiaa. Lopuksi erityiskiitos FM Leena Willbergille, joka sai minut innostumaan Tampereen vanhimman museon historian tutkimisesta.

2. AJATUS HÄMEEN MUSEOSTA SYNTYY

2.1. Julius Ailion ihannemuseo

Hämläisen maakuntamuseon perustamisesta Hämeenlinnaan oli keskusteltu jo 1890-luvun alussa museopiireissä, mutta hanke ei tällöin edennyt pöytäpuheita pidemmälle. Uudelleen ajatus maakunnallisen museon perustamisesta Hämeeseen nousi esille Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokouksen jälki-istunnossa talvella 1903–1904. Kokoukseen osaa ottanut Julius Ailio kertoo tämän keskustelun kannustaneen häntä ottamaan asia esille Hämläis-Osakunnassa.¹³

Maaliskuun 15. päivänä 1904 Ailio teki osakunnan kokouksessa ehdotuksen toimenpiteistä koko Hämeen alueen käsittävän museon perustamiseksi. Hän muistutti Hämeen olevan muita maakuntia jäljessä museokysymyksessä ja korosti hankkeen kulttuurista ja kansansivistyksellistä merkitystä.¹⁴

Ailio totesi:

”Museoilla on suuri merkitys kulttuurin kuvastajina, [ne] antavat aineksia maakunnan oloista; niistä on hyöty opetusvälineinä kouluissa; itsetunnon kohoittajana sellainen olisi tärkeä; sillä on merkitystä koko maan historiaan nähden esittämään tuon huomattavan hämläisen heimon historiaa.”¹⁵

Ailion ihannemuseossa historia ja luonto täydensivät toisiaan. Hänen hahmotelmansa mukaan Hämeen museo kattaisi sekä maakunnan kulttuurikehityksen että luonnonolot. Museoon tuli koota muinaistieteellistä, kansatieteellistä ja historiallista aineistoa sekä luonnontieteellisiä näytteitä ja

¹³ Ailio 1908, 4–5.

¹⁴ Osakuntakokous 15.3.1904. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK. Hämeellä Ailio tarkoitti historiallisen Hämeen aluetta. Nykyisistä maakunnista siihen kuuluivat Häme, Pirkanmaa, Keski-Suomi sekä osa Satakunnasta. Pitäjiä alueella oli 85. Alue vastasi suurin piirtein Hämläis-Osakunnan silloista aluetta. Ailio 1910, 3; Kuusisto 1978 (b), 338–339; Willberg 1998, 34.

¹⁵ Osakuntakokous 15.3.1904. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

taidetta. Kokoelmien kartutus tapahtuisi sekä yksityisten lahjoitusten että osakunnan järjestämien stipendiaattikerääjien kautta.¹⁶

Hämäläis-Osakunnassa ehdotus otettiin vastaan innolla. Myönteinen suhtautuminen museohankkeeseen ei ollut yllätys. Osakuntalaiset olivat aloittaneet kansatieteellisen aineiston keräystoiminnan jo 1876 Viipurilaisen osakunnan esimerkin innoittamana. Esinehankintoja oli jatkettu aina 1890-luvun alkuun saakka mm. stipendiaattikeräyksin. Hämäläis-Osakunnan keräämä esineistö muodostikin viipurilaisten jälkeen suurimman maakunnallisen kokonaisuuden Osakuntien museossa.¹⁷

Varainhankinta Hämeen museolle aloitettiin virallisesti seuraavana kesänä osakunnan kesäjuhlien yhteydessä Tampereella. Julius Ailion aloitteesta järjestettiin Pyynikillä 3.7.1904 kansanjuhla museorahaston hyväksi. Ohjelmassa oli musiikkia, lausuntoa, tanssia, kuvaelma, urheilukilpailuja sekä Ailion pitämä juhlapuhe.¹⁸ Puheessaan Ailio perusteli museon perustamisen tärkeyttä. Hänen mielestään paremman tulevaisuuden saavuttamisen edellytyksenä oli luonnon ja oman kulttuurin kehitysvaiheiden ymmärtäminen, tunteminen ja tutkiminen. Vaikka kehityskulku oli ”joillekin ihmiskerroksille myös kehitystä lähes taaksepäin”, tärkeintä oli oppia näkemään kehityksen kulku kohti parempaa. Tässä tehtävässä oma maakunnallinen museo saattoi auttaa erityisesti nuorisoa.¹⁹

Ailion suureksi pettymykseksi toiminta lähti kuitenkin nihkeästi liikkeelle, vaikka periaatteellinen innostus asiaan olikin osakunnassa suurta. Kesän kansanjuhlan tulot jäivät hyvin pieniksi, eikä myöskään museoesineiden kokoaminen lähtenyt käyntiin Ailion toivomalla tavalla, vaikka hän oli kansanjuhlien jälkeen kirjoittanut asiasta vielä kiertokirjeen Hämeen lehtiin. Kirjoituksessaan Ailio oli kannustanut tuomaan Hämäläis-Osakunnalle esineistöä ja antanut seikkaperäiset ohjeet millaista esineistöä tulevaan museoon tahdottiin saada.²⁰

Nihkeä alkua ei lannistanut Julius Ailiota. Lokakuun 25. päivänä 1904 hän otti museohankkeen uudelleen esille osakunnan kokouksessa ja esitti tehokkaampia toimenpiteitä varainhankintaan ja esineiden keruuseen. Ailio arveli museoesineiden kokoamiseen tarvittavan noin 10 000 markkaa.

¹⁶ Osakuntakokous 15.3.1904. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK. Puheluonnoksessaan osakunnalle Ailio mainitsee myös teollisuutta kuvaavien esineiden keruun. Ehdotus Hämeen museon perustamisesta 15.3.1904. HÄMU.

¹⁷ Osakuntakokous 15.3.1904. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Kuusisto 1978 (a), 117–120; Puntila 1929, 200–202, 208, 219–220.

¹⁸ Osakuntakokous 15.3.1904. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; ”En stor Folkfäst”, *Tammerfors Nyheter* 3.7.1904 (ilmoitus). Lehtileikekokoelma, HÄMU; Santamäki 1946, 228.

¹⁹ ”Museo Hämeeseen”, *Aamulehti* 5.7.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

Varojen keräämiseksi hän ehdotti arpajaisten järjestämistä maakunnan suurimmissa kaupungeissa sekä varainkeruuiltamien pitämistä ympäri Hämettä. Museoesineiden keräys tuli puolestaan aloittaa järjestelmällisesti tarkoitukseen koulutettujen stipendiaattikerääjien avulla.²¹ Tällä kertaa Ailion esitys johti nopeasti tuloksiin. Varainkeräystä toteuttamaan asetettiin kymmenhenkinen toimikunta. Ensimmäiset iltamat Hämeen museon hyväksi järjestettiin Helsingissä jo 3.11.1904 ja joulukuussa aloitettiin raha-avustusten listakeräys.²²

Ailio aktivoitui museoasiassa uudelleen myös maakuntaan päin. Vuodenvaihteen 1905 molemmin puolin hän kirjoitti aiheesta useita kiertokirjeitä Hämeen lehtiin. Ailio vetosi nyt maakuntahenkeen ja hämäläisyyteen. Hänen mielestään ei riittänyt, että museot sijaitsivat Suomessa vain pääkaupungissa. Paikalliset museot olivat tärkeitä, sillä ne ”kuvastavat ympäristöjensä oloja ja kehitystä, ja [...] kykenevät osaltaan edes jossain määrin korvaamaan sivistyksen tarvetta niissä kansajoukoissa, jotka olojen pakosta tuskin milloinkaan ovat tilaisuudessa pääkaupungin kokoelmiin tutustumaan.”²³ Vaikka Häme oli muita maakuntia jäljessä museohankkeessa, Ailion kunnianhimoisena tavoitteena oli yksi kokoelmiltaan runsaimmista museoista. Vain siten saatettiin osoittaa Hämeen olleen useimpia muita maakuntia aikaisemmin ”historiallisen sivistyselämän näyttämönä”.²⁴

Ailio korosti jälleen myös museoiden kasvatuksellista merkitystä, sillä koulusivistys kaavamaisena ja yksipuolisena ei pystynyt antamaan modernia käsitystä kehityksestä.²⁵ Ailio totesi:

”...Hämeen museon tarkoitus ei saa olla yksinään kuolleiden esineiden kerääminen ja niiden järjestäminen rivittäin kaappeihin, hyllyille ja seinille ihmisten kummasteltaviksi. Sellaisena on paikallismuseon merkitys pieni, ja sen osalle tuleva harrastus vähäinen. Päinvastoin on asian laita, jos museo on – silmällä pitäen sen *kasvattavaa ja opettavaa merkitystä* sekä nuorisoon että kansan laajoihin kerroksiin nähden – siten järjestetty ja kokoonpantu, että se kykenee hiemankin osoittamaan inhimillisen kulttuurin kehitystä eri aikoina synkstä muinaisuuden yöstä näihin päiviin asti...”²⁶

²⁰ ”Hämeen museon keräykset”, *Aamulehti* 21.8.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Ailio 1908, 5.

²¹ Ote Hämäläis-Osakunnan pöytäkirjasta 25.10.1904, § 8. HÄMU; *Aamulehti* 30.10.1904 (otsikoimaton artikkeli). Lehtileikekokoelma, HÄMU; Santamäki 1946, 228–229.

²² Ote Hämäläis-Osakunnan pöytäkirjasta 25.10.1904, § 8. HÄMU; Iltamaohjelma Hämeen museon hyväksi 3.11.1904. HÄMU; Hämäläis-Osakunnan lista raha-apujen ym. kannatuksen merkitsemistä varten ”Hämeen museon” hyväksi, 6.12.1904. HÄMU.

²³ ”Museo-ihanteemme” (kiertokirje Hämeen lehtiin, kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 6.11.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

²⁴ ”Hämeen museosta” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 12.11.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

²⁵ ”Museo-ihanteemme” (kiertokirje Hämeen lehtiin, kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 6.11.1904.

²⁶ Hämeen Museo ja museoarpajaiset. Julius Ailion kiertokirje Hämeen sanomalehtiin 17.1.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU. Kursivointi sitaatissa Julius Ailion.

Yksityishenkilöiden ja yhteisöjen apu museon kokoelmien kokoamisessa oli välttämätön. Ailio vetosikin kirjoituksissaan erityisesti seurakuntiin ja maaseudun talollisiin. Historiallinen kirkollinen esineistö tuli kartoittaa ja vanha talonpoikaisesineistö ottaa talteen. Ailio muistutti, että museoesineistö oli yhteistä omaisuutta josta ei saanut tehdä ”kiskomislähdettä”. Esineiden lopullinen valinta oli jätettävä asiantuntijoille, sillä kaikkea esineistöä ei ollut mieltä ottaa vastaan. Kaikki mitä museoon laitettaisiin esille, oli edustettava parasta mitä maakunnasta löytyisi. Esimerkiksi hämäläistupa oli sisustettava tyyllillä, sen osoittamatta kuitenkaan ”rutirikkauden merkkiä”. Ailio oli vakuuttunut, että museo herättäisi laajemminkin kiinnostusta hämäläiseen perinteeseen, niin esineelliseen kuin henkiseen. Tämä kasvattaisi, kohottaisi ja ennen kaikkea levittäisi laajoille kansankerroksille hämäläistä itsetuntoa.²⁷

Ailiolla oli selkeä käsitys millainen tuleva Hämeen museo olisi. Se koostuisi kolmesta osastosta, joista tärkein oli neljään alaosaan jakautunut kulttuurihistoriallinen osasto. Muinaistieteellisessä alaosastossa esineiden lukumäärää tärkeämpi oli niiden esille paneminen ja havainnollistaminen kuvilla, kartoilla ym. Kirkolliseen alaosaan tuli koota esineistöä, joka laitettaisiin esille ”luonteensa mukaisesti sisustetussa ja valaistussa ’kirkkosalissa’”. Kulttuurihistoriallinen alaosa ilmentäisi säätyläiskulttuurin kehitystä mm. eri aikakausien huonekaluilla ja kuvilla huonesisustuksista. Neljäntenä tuli kansatieteellinen alaosa, jossa Hämeen kansan aineellisen kulttuurin kehitystä havainnollistettaisiin mm. taloustavaroiden, aseiden, pukujen, taideteollisuuden tuotteiden, kulkuneuvojen, kirja- ja kuvapainotuotteiden ja rahojen kautta. Erikoiskokoelmia koottaisiin esimerkiksi kutomatuotteista (mm. ryijyt), puutöistä sekä taika- ja lääkintävälineistä. Aikakaudelle tyypillisen museokokonaisuuden lisäksi Ailio halusi koota museoon ”nykyaikaisen” kaupunkityömiehen asunnon, sekä esitellä valokuvia 1900-luvun vaihteen verstailla ja työmailta.²⁸ Tavoite ulottaa museon näyttely nykypäivään saakka oli ajatuksena varsin poikkeava ajan museokäsityksessä. Ajatus ei kuitenkaan millään tavoin näkynyt, kun esineistöä ryhdyttiin tulevana vuosina laajamittaisesti hankkimaan museolle.

Ailio kaavaili kansatieteellisen alaosaan levittäytyvän itse museorakennuksen ulkopuolelle, mikä asetti vaatimuksia tulevan museon sijaintipaikalle. Museorakennuksen tuli sijaita luonnon keskellä, jotta sen ympärille voitaisiin rakentaa hämäläinen ulkoilmamuseo: kota, aitta, savupirtti,

²⁷ ”Hämeen museosta” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 12.11.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Hämeen Museo ja museorapajaiset. Julius Ailion kiertokirje Hämeen sanomalehtiin 17.1.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

²⁸ ”Museo-ihanteemme” (kiertokirje Hämeen lehtiin, kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 6.11.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Hämeen Museo ja museorapajaiset. Julius Ailion kiertokirje Hämeen sanomalehtiin 17.1.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU. Ks. esim. *Forssan Sanomat* 3.2.1905.

talonpoikaistupa, sakastikirkko, tapuli, kirkkovene jne. Museoalueelle voitiin sijoittaa myös eläviä eläimiä. Mielessään Ailiolla oli Tukholman Skansenin tapaisen museoalueen toteuttaminen Hämeeseen.²⁹

Museon toiseksi pääosastoksi Ailio kaavaili luonnontieteellistä osastoa, joka koostuisi geologisesta, kasvitieteellisestä ja eläintieteellisestä osastosta. Luonnontieteellisen osaston päätehtävä oli ennen kaikkea opetuksellinen. Kolmas pääosasto museossa oli taideosasto. Ailiolle taidemuseoiden erityistehtävä oli ”kohottaa mieltä arjesta kauneuden maailmoihin”. Hän tosin myönsi, että osaston toteuttaminen oli kallista, joten vaatimus ”taidetta kansalle” tuli olemaan aluksi vain pelkkä toive Hämeen museossa. Aitoa taidetta voitiin korvata väliaikaisesti kopioilla, mutta Ailion toiveena oli, että museoon saataisiin vähitellen yksityisten henkilöiden kautta laaja taidekokoelma Turun ja Viipurin museoiden tapaan.³⁰

Julius Ailiolla oli museohankkeessa mukana vahva ideologinen ja poliittinen motiivi. Lehtikirjoittelussa Hämeen museon puolesta vuosina 1904 ja 1905 aina suurlakkoon saakka oli mukana vahva poliittinen sävy. Ailion motiivit tulevat hyvin esiin esimerkiksi 26.4.1905 *Aamulehdessä* julkaistussa laajassa, yhteiskunnallisesti kantaa ottavassa artikkelissa. Museoita käsittelevä artikkeli alkoi muistutuksella meneillään olevasta Venäjän ja Japanin välisestä sodasta, yhteiskuntaluokkien keskinäisestä taistelusta ja miljoonien ihmisten kurjuudesta harvojen nauttiessa eduista:

”Aikana... jolloin tieteen ja uskonnon ylevät totuudet esitetään sovellettuina vallassaolijain etujen ja katsantokannan mukaan, jolloin muodollisuus, kaavamaisuus ja sovinnaisuus pyrkii kahlehtimaan kaiken vapaan, luontaisen ja yksilöllisen kehityksen on täyttymys... juurruttaa ihmismieliin... uskoa siitä, etteivät olot voi ainiaan samoin pysyä vaan että parempain aikain täytyy kerran tulla, ja että näiden parempain aikain koittaminen on sitä lähempänä, mitä laajemmat kansankerrokset niitä heräävät vaatimaan.”³¹

Ailio uskoi kansan herätyksen tapahtuvan mm. lehdistön, kirjallisuuden, yhdistysten ja opistojen kautta, mutta erityisesti sen voisivat toteuttaa ”ajanvaatimusten mukaiset, monipuoliset museot.”³²

²⁹ ”Museo-ihanteemme” (kiertokirje Hämeen lehtiin, kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 6.11.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Hämeen Museo ja museoarpajaiset. Julius Ailion kiertokirje Hämeen sanomalehtiin 17.1.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

³⁰ ”Museo-ihanteemme” (kiertokirje Hämeen lehtiin, kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 6.11.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Hämeen Museo ja museoarpajaiset. Julius Ailion kiertokirje Hämeen sanomalehtiin 17.1.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU; ”Museot kulttuurin kehittäjinä” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 26.4.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

³¹ ”Museot kulttuurin kehittäjinä” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 26.4.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

³² ”Museot kulttuurin kehittäjinä” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 26.4.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

Ailiolle museo oli väline ylläpitää optimismia poliittisesti ahdistavana ajankohtana. Katoavan kansanperinteen ja -kulttuurin tallentaminen ei ollut vain sivistyksellinen itseisarvo, vaan se valoi uskallusta yhteiskunnallisten olojen muuttamiseen avaamalla näköaloja kulttuuriseen kehitykseen.³³

Työväenkysymys ja sosialismi oli Ailion sydäntä lähellä. Hänen sosialismiinsa liittyi yhteiskunnallinen radikalismi: jyrkät kannanotot moraalien, kirkon ja kulttuurin alueilla. Hänen näkemyksensä mukaan mm. kaikki uskonnot olivat kristinuskoa myöten inhimillisen kulttuurin asteita.³⁴ Ailion evolutionistiset ja ateistiset näkemykset tulivat esille hänen toteamuksestaan museoiden tehtävästä:

”Museoiden tehtävänä on ennen kaikkea näyttää sitä suurenmoista kehitystä, jota näihin asti on niin luonnon kuin kulttuurin aloilla tapahtunut... tehdä se mahdollisimman havainnollisella ja opettavalla tavalla, sekä siten hävittää tuo kuolettava luulo, että maailma ja ihminen ovat ajan alusta luodut sellaisiksi kuin ne nyt ovat, ja että ihannoituja tulevaisuudenkuvia muka on mahdotonta toteuttaa sen pahan ja itsekään takia, minkä sanotaan maailmaa vallitsevan.”³⁵

Ailion mielestä yhteiskunnallinen ja kansallinen taistelu vaati kaikkien keinojen käyttämistä kansan ja etenkin nuorison kehittämiseen. Samalla tavalla kuin koko kansa oli rajoituksetta päästettävä osalliseksi valtioelämään, oli pidettävä huoli, että kansa ymmärtäisi kulttuurielämän erilaisia ilmiöitä. Hämeen museo oli Ailiolle keino herättää yhteiskunnallisten, valtiollisten ja inhimillisten oikeuksien ja velvollisuuksien suhteen nukkuvat hämäläiset kansankerrokset. Museo auttaisi nostattamaan hämäläisessä rahvaassa itsetuntoa, ryhdikkyyttä ja yritteliäisyyttä.³⁶

Lehtikirjoitusten myötä varainkeräys lähti vilkkaasti liikkeelle erityisesti maakuntakaupungeissa. Hämeenlinnassa järjestettiin ohjelmalliset arpajaisillat 24.4., Tampereella 25.4. ja Jyväskylässä 28.4.1905. Ohjelma oli jokaisella paikkakunnalla samantapainen. Esimerkiksi Tampereella järjestettiin arpajaisten lisäksi mm. soittoa, laulua, operettiesitys ja tanssia.³⁷ Varojen keräyksessä

³³ Kuusisto 1978 (a), 219, 245.

³⁴ Kuusisto 1978 (a), 219, 243–244. Ailion kannustamana hämäläinen ylioppilassosialismi kasvoi Hämäläis-Osakunnan piirissä voimakkaasti. Kuusisto kutsuu Ailion ylioppilassosialismia ailiolaisuudeksi, joka yhdistyi ja kulki samaan suuntaan nuorsuomalaisuuden kanssa. Ibid.

³⁵ ”Museot kulttuurin kehittäjinä” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 26.4.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

³⁶ ”Museot kulttuurin kehittäjinä” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 26.4.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

³⁷ Bertha Relanderin kirje Julius Ailiolle 9.2.1905. HÄMU; Edvard Gideon Väätäisen kirje Julius Ailiolle 11.3.1905. HÄMU; Ernesti Palanderin kirje Julius Ailiolle 12.4.1905. HÄMU; Pääsylippu Hämäläis-Osakunnan järjestämään iltamaan 25.4.1905. HÄMU.

käytettiin myös mielikuvitusta: Hämeenlinnassa iltamia varten oli teetetty erityisiä ”museopaperosseja”, joita myytiin Hämeen museon hyväksi.³⁸

Myös pienemmällä paikkakunnilla – erityisesti Keski-Suomessa – museohanke sai huomiota. Jämsän Nuorisoseurassa asia herätti suurta innostusta, mutta samalla ilmeni, että museon käsite oli maaseudulla vielä varsin outo. Museoiksi käsitettiin lähinnä eläintieteelliset kokoelmat, joihin monet olivat tutustuneet Helsingissä vieraillessaan. Nuorisoseuran johto pyysikin Hämäläis-Osakunnasta esitelmöitsijää paikalle kertomaan mitä kansatieteellisellä ja kulttuurihistoriallisella museolla tarkoitettiin ennen kuin rahankeräys paikkakunnalla aloitettaisiin.³⁹ Saarijärvellä puolestaan haluttiin yksityisen rahankeräyksen ja iltamien sijaan järjestää kunnolliset museoarpajaiset kaupunkien tapaan. Suunnitelma kuitenkin kaatui, koska siihen ei saatu lupaa maaherralta.⁴⁰

2.2. Esineistön joukkokeruu alkaa

Talven ja kevään 1905 rahankeräykset tuottivat hyvin. Arpajaisiltamista, rahankeräyslistoilla ja muista pienemmistä tapahtumista saatiin kokoon 11 203,90 markkaa, mikä antoi hyvän lähtökohdan aloittaa varsinaisen museokokoelman kartuttamisen.⁴¹ Museohankkeen onnistumisen ja sujuvuuden kannalta oli myös merkittävää, että Hämäläis-Osakunta sai – toisin kuin tilanne oli ollut monen muun museohankkeen kohdalla – hoitaa projektiaan poikkeuksellisen itsenäisesti ilman että maakunnan viranomaiset juurikaan puuttuivat asiaan.⁴²

Esineistön karttuminen oli vielä vuoden 1904 aikana ollut varsin vaatimatonta. Vuoden aikana museon kokoelmiin lahjoitettiin tai lunastettiin vain 67 esinettä.⁴³ Onnistunut varainhankinta mahdollisti ensimmäisten stipendiaattien lähettämisen maakuntaan esineiden keräysmatkoille kesäksi 1905. Halukkaita keräilijöitä ilmoitautui 30, joista valittiin puolet. Suurin osa valituista oli ylioppilaita, mutta joukossa oli myös useita opettajia sekä agronomi.⁴⁴ Julius Ailion opastuksella

³⁸ Ernesti Palanderin kirje Julius Ailiolle 12.4.1905. HÄMU. Paperossiaskeihin oli painettu teksti: ”Puhalla vaan sauhut sankat, niinpä nostat muurit vankat, Hämeen kansan museolle! Muinaisuuden yöstä astuu, elävästi esiin kansa, jonka miehet mälli suussa, taikka piippu hampahissa, perusti tään viljelyksen”. Ibid.

³⁹ Aleks Keskinen kirje Julius Ailiolle 28.1.1905. HÄMU.

⁴⁰ Jalo Ahlrothin kirje Julius Ailiolle 7.2.1905. HÄMU; Santamäki 1946, 232–233.

⁴¹ Julius Ailion kirje (luonnos) J.R. Aspelinille 4.4.1906. HÄMU; Ailio 1908, 6.

⁴² Kuusisto 1978 (a), 251.

⁴³ Erkki Korrin kirje Hämäläis-Osakunnan museokomitealle 10.9.1904. HÄMU; Erkki Korrin kirje Julius Ailiolle 15.12.1904. HÄMU.

⁴⁴ Ailio 1910, 3; Santamäki 1946, 236. Stipendiaateiksi valittiin kansakoulunopettajat Tarmo Hirsjärvi, Erkki Korri, Samuli Paulaharju, Waldemar Karhumäki, R. Ruukonen, kansanopiston opettaja Eero Salo, agronomi A.J. Tiura,

stipendiaattikerääjät koulutettiin sopivan aineiston keruuseen ja tietojen tallentamiseen. Muinaistieteellisen toimikunnan intendentin Theodor Schvindtin ohjauksessa tehtiin ensin harjoitteluretki Renkoon, jonka jälkeen stipendiaatit lähetettiin matkaan kirjallisten keruuohjeiden, muistikirjojen ja numerolappujen kera. Lisäksi kerääjät saivat rahavaroja esineistöä ja esineiden rahtikuluja varten sekä todistuksen keruuoikeuksistaan.⁴⁵ Mitenkään poikkeuksellista tarkkaan organisoidun, järjestelmällisen esinekeräyksen järjestäminen maaseudulla ei vuosisadan alussa ollut. Esimerkiksi Pohjanmaan museo oli järjestänyt stipendiaattikeräyksiä 1900-luvun vaihteessa.⁴⁶

Esineiden hankkiminen ei ollut helppoa kokemattomille stipendiaateille. Kerääjille tuotti vaikeuksia löytää, valikoida ja arvioida museolle arvokas esineistö. Ylioppilas Essi Kaila kirjoitti Rautalammilta, ettei esineistöä tahtonut löytää pitäjistä, sillä alueella oli suoritettu keräyksiä jo vuosia aikaisemmin. Kaila aikoi kuitenkin käydä läpi vielä pitäjän syrjäisimpiä sivukyliä, ”jossa olot ovat säilyneet vanhoillansa ja entisaikain keräilijät ovat sivuuttaneet, vaan joissa me nykyiset keräilijät nuuskimme yhtä ja toista löydettäväksi, kun vaan käy torpasta torppaan.”⁴⁷ Kansakoulunopettaja Erkki Korri puolestaan epäili kirjeessään Ailiolle omia taitojaan: ”Pelkään, että näissäkin [kerätyissä esineissä] on paljon arvotonta romua ja niistä isot kulut ja tyhjään menneet vaivat.” Myös Korri valitti, että arvokas esineistö oli usein jo menetetty: keräys olisi pitänyt aloittaa jo vuosia aikaisemmin.⁴⁸

Maaseudun heikot kulkuyhteydet aiheuttivat myös omat hankaluutensa. Välimatkat olivat pitkiä ja tiet huonossa kunnossa. Essi Kaila kirjoitti Toivakasta:

”Jo tartun taas kynään, sillä olen invaliidi, pudonnut pyörältä syvästi hiekotetussa alamäessä. Polveni pöhöttyi siitä jonkunverran, ja nyt istuskelen Toivakan majatalossa, voimatta paljon liikkua; järjestelen nyt asiani, kirjoitan senkin seitsemän kirjettä ja luen Bobrikoffin hallintokertomusta, joita minulle hiljan saapui muutamia exempl.”⁴⁹

Stipendiaattikerääjien lisäksi matkaan lähetettiin erityinen kolmesta arkkitehdista koostuva kirkkoretkekunta, jonka tehtävänä oli laatia piirroksia ja vesivärikuvia Hämeen historiallisesti ja taidehistoriallisesti arvokkaimmista kirkoista sekä kartoittaa museoon saatavilla oleva kirkollinen

ylioppilaat Sakari L. Pälsi, Yrjö K. Kerkkonen, Y.K. Leivo, Kaarlo A. Rantanen, A. Nikula, Essi Kaila, Albert Hämäläinen ja K.W. Forstadius. Hämeen museon stipendiaattihakemukset 1905. HÄMU.

⁴⁵ Ailio 1905, 1–4; Santamäki 1946, 238; Willberg 2002 (a), 7.

⁴⁶ Appelgren 1946, 7.

⁴⁷ Essi Kailan kirje (Julius Ailiolle?) 2.9.1905. HÄMU.

⁴⁸ Erkki Korrin kirje Julius Ailiolle 27.10.1905. HÄMU.

⁴⁹ Essi Kailan kirje (Julius Ailiolle?) 23.7.1905. HÄMU.

esineistö.⁵⁰ Kirkkoretkekunnan tekemät maalaukset ja piirustukset herättivät suurta huomiota ja teoksista järjestettiin näyttelyt Helsingissä, Tampereella ja Hämeenlinnassa vuodenvaihteessa 1905–1906.⁵¹ Näyttelyillä kerättiin paitsi rahaa, mutta niillä saatiin myös huomiota museohankkeelle. Kuten Ailio totesi eräässä kirjeessään: ”Pääasia on senkin [näyttelyn] kautta kohottaa intressiä, ja näyttää, että onhan jo jotakin tälläkin alalla kokoon saatu.”⁵²

Kirkkoretkekunnan kokoamien tietojen pohjalta osakunta kääntyi seurakuntien puoleen historiallisesti arvokkaimman kirkollisen esineistön tallettamiseksi tulevaan museoon. Neuvottelut seurakuntien kanssa eivät olleet helppoja. Jämsän seurakunnan tekemä esineiden luovutus päätös peruutettiin valituksen jälkeen tuomiokapitulin toimesta. Myös Hollolan seurakunnan kanssa oli käydä samoin. Useita vuosia kestäneen prosessin jälkeen kirkollista esineistöä saatiin kuitenkin talteen varsin laajasti: mm. Hollolan, Urjalan, Lammin, Vanajan, Asikkalan, Padasjoen ja Tuuloksen seurakunnat tallettivat esineistöään.⁵³ Historiallisesti arvokkain esineistö jouduttiin kuitenkin luovuttamaan valtiollisiin kokoelmiin tulevaan kansallismuseoon.⁵⁴

Kesän 1905 stipendiaattikeräys tuotti kaikkiaan noin 4 000 esinettä, pääosin kansatieteellistä esineistöä. Esinekartunta oli varsin sekalaista: arkeologisista löydöistä verokuitteihin ja naisten satulaan. Esineistöä kiertyi lahjoituksina myös varsinaisen keräysalueen ulkopuolelta mm. Uudeltamaalta, Etelä-Pohjanmaalta ja Varsinais-Suomesta. Kerätyt esineet sijoitettiin väliaikaisvarastoihin Lahteen, Hämeenlinnaan ja Tampereelle.⁵⁵

Julius Ailion mielestä stipendiaattikeräys oli onnistunut odottamattoman hyvin. Keräys oli sujunut pienin kustannuksin – menoja oli kiertynyt vain noin 3 500 markkaa. Esineiden omistajat olivat

⁵⁰ Ailio 1910, 3–4; Santamäki 1946, 238. Kirkkoretkekuntaan kuuluivat nuoret arkkitehdit Tauno Uotila, Toivo Paatola ja Antti Viljanen. Santamäki 1946, 238.

⁵¹ Julius Ailion kirje Toivo Paatolalle 13.12.1905. HÄMU; Toivo Paatolan kirje Julius Ailiolle 29.12.1905. HÄMU; Santamäki 1946, 240.

⁵² Julius Ailion kirje Toivo Paatolalle 13.12.1905. HÄMU.

⁵³ Julius Ailion kirjeet Muinaistieteelliselle toimikunnalle 15.5.1907, 16.9.1907 ja 27.1.1908. MVHA; Pöytäkirjaotteet Muinaistieteellisen toimikunnan kokouksesta 28.1.1906 (§ ei mainittu), 21.10.1907, 3 § ja 20.11.1907, 17 §. HÄMU; Pöytäkirjaotteet Asikkalan (5.3.1905, 1 §), Jämsän (26.3.1905, 4 §), Vanajan (3.7.1904, 2 § ja 12.11.1905, 5 §) ja Tuuloksen (26.1.1908, 2 §) seurakuntien kirkonkokouksista. HÄMU; Ailio 1908, 7–8.

⁵⁴ K.K. Meinanderin kirje Arkeologiselle toimistolle 25.5.1907. MVHA; Pöytäkirjaote Muinaistieteellisen toimikunnan kokouksesta koskien kirkollisia esinetalletuksia Hämeen museolle 13.6.1907, § 18. HÄMU. Esimerkiksi Muinaistieteellisen toimikunnan konservaattori Hjalmar Appelgren-Kivalo kävi maaliskuussa 1908 Hämeen museossa tarkastusmatkalla ja moitti tällöin kirkollisten esineiden hankkimista kokoelmiin. Museohoitaja Gabriel Engberg kirjoitti vierailun jälkeen Ailiolle asiasta ennakkovaroituksen: ”[Appelgren-Kivalo] hyökkää kai kimppuusi kirkollisten esineitten tänne hommaamisesta, mutta hyvänahkanenpa oli mies että sen kyllä kestää.” Gabriel Engbergin kirje Julius Ailiolle 19.3.1908. HÄMU.

⁵⁵ Osakuntakokous 24.10.1905. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Ailio 1905, 4; Santamäki 1946, 240; Willberg 1998, 34.

useimmiten olleet suopeita asialle kuultuaan mistä keräyksessä oli kyse. Esinerunsaudesta huolimatta museon kansatieteellinen osasto ei Ailion mielestä ollut vielä lähelläkään täydellistä. Hän huomautti esineistön antavan hyvän pohjan museon kokoelmalle, mutta keräystä oli jatkettava, ”sillä nyt tämä homma ei ole enää yksinomaan osakunnan asia vaan koko maakunnan asia”.⁵⁶

Hämäläis-Osakunnan keräysalue laajeni Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolelle, kun Ailion ehdotuksesta maisteri Artturi Kannistolle myönnettiin museovaroista avustus ostjakkien ja vogulien kulttuuriesineistön keräämiseksi Siperiasta. Suomalais-ugrilaisen aineiston keruuta Hämeen museon kokoelmiin Ailio perusteli sen soveltavuudella opetustarkoitukseen. Aineisto oli omiaan valaisemaan suomensukuisten kansojen kehityskulkua ja ”samalla [se] opettaisi paremmin ymmärtämään Suomenkin varhaisempia elämänmuotoja”.⁵⁷

Osakunnassa jatkettiin varainkeräystä talvella 1905–1906 stipendiaattikeräysten toteuttamiseksi myös seuraavana kesänä. Lisäksi suunniteltiin tyylihuonekalujen ostamista, sillä niitä oli keräyksissä saatu niukasti. Loppuvuodeksi 1905 suunnitellut iltamat kuitenkin peruuntuivat suurlakon vuoksi. Iltamien sijaan järjestettiin maaliskuussa 500 markkaa tuottaneet ”naamiohuvit”.⁵⁸ Lisäksi osakunnan inspektori, professori Serlachius lahjoitti museohankkeelle 500 markkaa. Kun edellisistä keräyksistä oli varoja jäljellä 4 000 markkaa, oli stipendiaattien lähettäminen kesällä 1906 jälleen mahdollista.⁵⁹

Kesäksi 1906 keräystyöhön valittiin seitsemän stipendiaattia ja lisäksi kirkkoja kuvaamaan kaksi henkilöä.⁶⁰ Stipendiaattien kysymykset työllistivät Ailiota edelliskesän tapaan. Esimerkiksi opettajakokelas August Vuokko tiedusteli neuvoja ryijykaappoihin kesäkuussa:

Herra Maisteri Ailio! Täällä tapasin erään hyvin säilyneen ryijyn. Se on vuodelta 1842, mutta vielä melkein kuin uusi, mutta he tahtovat siitä 25 mk. En kuitenkaan tahtonut ostaa sitä aivan omin päin. Jos maisteri olisi niin hyvä ja kirjottaisi siitä minulle. Tässä on vähän sen yhden kulman hahmoviivoja. Olen saanut noin 10-kunta esinettä jo. Parhainta vointia!
Aug Vuokko, Renko⁶¹

⁵⁶ Osakuntakokous 24.10.1905. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Julius Ailion kirje (luonnos) J.R. Aspelinille 4.4.1906. HÄMU.

⁵⁷ Artturi Kanniston kirje Julius Ailiolle 12.11.1905. HÄMU; Osakuntakokous 23.1.1906, § 2 ja 30.1.1906 § 8. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK. Ostjakeista ja voguleista käytetään nykyään nimitystä hantit ja mansit.

⁵⁸ Osakuntakokous 24.10.1905, § 5, 31.10.1905, § 5, 23.1.1906, § 2, 6.2.1906, § 2 ja 13.2.1906, § 2. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Santamäki 1946, 241.

⁵⁹ Santamäki 1946, 241.

⁶⁰ Hämeen museon keräysmatkat kesällä 1906. HÄMU; Ailio 1910, 4. Kesän 1906 stipendiaatit olivat opettajat Eero Salo, Erkki Korri, Tarmo Hirsjärvi, E. Rantala, opettajakokelas August Vuokko ja ylioppilas Väinö Raitala (Relander). Samuli Paulaharju joutui perumaan osallistumisensa. Kirkkoja kuvasivat polyteknikot Ivar Thomé ja Bertel Liljeqvist. Hämeen museon keräysmatkat kesällä 1906, HÄMU; Samuli Paulaharjun kirje Julius Ailiolle 7.8.1906. HÄMU.

Kesän keräys tuotti yli tuhat lähinnä kansatieteellistä esinettä sekä kirkkoretvikunnan akvarelleja. Erityistä huomiota osakseen sai Kylmäkoskelta löytynyt savupirtti. Ailiolla oli ajatuksena rakentaa siitä hämäläisen esineperinnön edustavimmilla esimerkeillä sisustettu ”Hämeen pirtti”.⁶²

Stipendiaattikeräysten ohessa kokoelmat karttuivat edelleen myös lahjoitusten myötä. Opettajiensa innoittamina varsinkin lyseolaiset kunnostautuivat esinekeruussa. Esimerkiksi Tampereen klassillisen lyseon oppilaat lahjoittivat museoon vanhoja rahoja, työkaluja ja huonekaluja. Myös yksityishenkilöt eri puolella maakuntaa olivat kiinnostuneita museohankkeesta. Esinemäärällisesti lahjoitukset eivät olleet suuria, mutta niiden anti oli sisällössä. Lahjoitukset olivat usein kulttuurihistoriallisesti merkittäviä, tunnettujen hämäläissukujen historiaan liittyviä esineitä.⁶³

Museoinnostus levisi myös Tampereen luonnontieteelliseen yhdistykseen, jossa ajatus Hämeen museosta myös luonnontieteellisenä laitoksena sai vastakaikua. Vastaperustetun yhdistyksen puheenjohtaja ilmoitti maaliskuussa 1906 osakunnan museotoimikunnalle, ettei yhdistys ryhtyisi suunnittelemaan Tampereelle omaa luonnontieteellistä museota. Yhdistys oli valmis sijoittamaan tulevat kokoelmansa Hämeen museoon, jos sen sijoituspaikaksi tulisi Tampere.⁶⁴

Luonnontieteellisen yhdistyksen yhteydenotto museotoimikuntaan oli samalla myös yksi esimerkki kannanotosta Hämeen museon sijoituspaikan puolesta. Keskustelu museon tulevasta sijainnista kävi keväällä 1906 varsin kiihkeänä. Sijaintikysymyksestä oli tullut ajankohtainen kerättyjen esineiden aiheuttamien varastointi- ja hallintaongelmien myötä.

⁶¹ August Vuokon kirje Julius Ailiolle 21.6.1906. HÄMU.

⁶² Ailio 1910, 4; Santamäki 1946, 241.

⁶³ J.S. Wecksellin kirje Julius Ailiolle 25.4.1906. HÄMU; Willberg 1998, 35.

⁶⁴ K.H. Hällströmin kirje Hämeen museon toimikunnalle 3.3.1906. HÄMU.

3. HÄMEEN MUSEO TAMPEREELLE

3.1. Kilpailu Hämeen museon sijainnista

Hämeen museon sijoituskysymys oli luonnollisesti ollut esillä aika ajoin hankkeen alusta alkaen. Ailio kertoo Hämeenlinnan ja Tampereen nousseen esille varteen otettavina sijoituspaikkakuntina jo talvella 1903–1904, kun Muinaistieteellisen toimikunnan jälki-istunnossa ensimmäisen kerran keskusteltiin hämäläisten museosta.⁶⁵ Eitellessään museohanketta osakunnalle 1904 Ailio ei vielä ottanut kantaa museon sijaintiin, mutta toi esille mahdollisia vaihtoehtoja. Tällaisia olivat Hämeenlinnan historiallinen ympäristö, esimerkiksi Hämeen linna ja Hattulan kirkko, ”vanhat kulttuurin pesät” kuten Renko tai Tuulos, Tampereen seutu tai Näsijärven ympäristö kuten Kuru. Ailion mielestä museon sijainnin kannalta ratkaisevinta oli kuitenkin paikkakunnalla hanketta kohtaan osoitettu innostuksen määrä.⁶⁶

Jo ennen kesän 1904 kansanjuhlaa paikkakuntakysymyksestä oli kirjoitettu vilkkaasti Hämeen lehdistössä. *Hämeen Sanomat* ehdotti museon sijoittamista Hattulan keskiaikaiseen kirkkoon, mikä herätti Tampereen lehdistössä voimakasta vastustusta. *Tammerfors Nyheter* piti Hattulaa liian syrjäisenä sijainniltaan. Todellisina vaihtoehtoina se piti Tamperetta ja Hämeenlinnaa, jos museoon haluttiin myös kävijöitä.⁶⁷ *Aamulehti* oli samaa mieltä. Itsestään selvimpänä paikkana museolle lehti piti Hämeen linnaa, jota ei kuitenkaan vankilatoiminnan takia ollut mahdollista saada museokäyttöön. Linnan jälkeen ainoa vaihtoehto oli vuokrata Hämeen museolle sopiva tila Hämeenlinnasta tai Tampereelta.⁶⁸ Ailio otti julkisuudessa kantaa museon sijoituspaikkaan kesäjuhlien jälkeen. Myös hän totesi todellisten vaihtoehtojen olevan joko Hämeenlinna tai Tampere.⁶⁹ Alkuvuodesta 1905 Ailio tarkensi näkemystään ja ilmoitti museon luontevimmaksi sijoituspaikaksi Hämeen linnan.⁷⁰

Kiinnostus museota kohtaan olikin vilkkainta juuri maakunnan suurimmissa kaupungeissa Hämeenlinnassa ja Tampereella. Molemmilla oli vankka edustus Hämäläis-Osakunnassa ja

⁶⁵ Ailio 1908, 5.

⁶⁶ Osakuntakokous 15.3.1904. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Ehdotus Hämeen museon perustamisesta 15.3.1904. HÄMU.

⁶⁷ ”Tavastländska museet”, *Tammerfors nyheter* 2.7.1904. HÄMU. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

⁶⁸ ”Hämeen museon puolesta”, *Aamulehti* 2.7.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU. Hämeen linna oli otettu vankilakäyttöön vuonna 1809. Hämeen läänin kuvernööri Rafael Knut Harald Spåre (1864–1943, virassa 1911–1917) ajoi voimakkaasti linnan ottamista museaaliseen käyttöön siinä kuitenkaan onnistumatta. Ajatus Hämeen linnan museoisesta otettiin läänin maaherrojen taholta esille useasti 1920- ja 1930-luvuilla. Museokäyttöön linna saatiin vasta päälinnan restauroinnin valmistuttua 1979. Hämeen Linna -toimikunnan mietintö 1992, 17; Koskimies 1974 (a), 465–466, 523–525.

⁶⁹ ”Museo Hämeeseen” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 5.7.1904. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

⁷⁰ ”Milloin saadaan Hämeen museo toimeen?” (kirj. Julius Ailio), *Aamulehti* 16/1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

museohankkeelle oli kummassakin kaupungissa vahva paikallinen tuki. Tampereelle oli jo lokakuun lopussa 1904 perustettu vaikutusvaltaisista kaupunkilaisista koostuva Hämeen museon paikallistoimikunta. Hämeenlinnassa oltiin oltu varmoja museon sijoittumisesta kaupunkiin, kunnes loppuvuodesta 1905 kaupunkiin kiiri tieto tamperelaisten lisääntyneestä innostuksesta museota kohtaan. Tämä sai hämeenlinnalaiset perustamaan kaupunkiin epävirallisen ”Hämeen museon” johtokunnan, johon kuului laaja joukko paikkakunnan merkkihenkilöitä kaupungin pormestarista alkaen. Johtokunta lähetti ensi töikseen tammikuussa 1906 Hämäläis-Osakunnalle aloitteen Hämeen museon sijoittamista Hämeenlinnaan.⁷¹

Hämeenlinnan museotoimikunta vetosi alueen historiallisuuteen ja hämäläiseen identiteettiin: Hämeen linna ja Hattulan kirkko puolsivat museon sijoittamista kaupunkiin. Tamperetta pidettiin sopimattomana Hämeen museon sijoituspaikaksi ennen kaikkea siksi, että se ei hämeenlinnalaisten näkemyksen mukaan edes kuulunut Hämeeseen vaan Satakuntaan⁷². Hämeenlinnan museotoimikunnalla oli lisäksi katsottuna museon käyttöön kaksikerroksinen Tallbergin kivitalo kaupungin keskustasta, ja kaupunginvaltuusto oli luvannut museolle viideksi vuodeksi yhteensä 10 000 markan avustuksen.⁷³

Hämeenlinnalaisten aloitteen jälkeen Hämäläis-Osakunta ryhtyi selvittämään myös maakunnan muiden kaupunkien kiinnostusta museon ylläpitoon ja hoitoon. Tammikuun lopussa 1906 osakunta kääntyi virallisesti Hämeen kaikkien kaupunkien – Hämeenlinnan, Jyväskylän, Lahden ja Tampereen – valtuustojen puoleen ja tiedusteli oliko niillä edellytyksiä ja halukkuutta sitoutua mahdollisen maakunnallisen museon ylläpitoon ja hoitoon.⁷⁴

Jyväskylän valtuusto ilmoitti osakunnalle, ettei sillä ollut edellytyksiä Hämeen museon sijoittamiseen kaupunkiin, mutta lupasi tukea tulevaa museota rahallisesti. Lahden valtuustolta ei

⁷¹ Johtokunnan kokous 21.12.1905, § 1 ja § 2. ”Hämeen museon” johtokunnan pöytäkirjat 1905. HKHM; Santamäki 1946, 230–231, 245

⁷² Satakunnan ja Hämeen vanha raja kulki Tampereen seudulla, viimeksi selkeästi Tammerkoskessa. Tampere perustettiin 1779 Turun ja Porin läänin puolelle koskea, vaikka se kuului kirkollisesti Hämeen lääniin kuuluvaan Messukylän seurakuntaan. Läänin rajaa siirrettiin vasta 1870 lännemmäksi siten, että Tampere siirtyi Hämeen lääniin. Jaatinen & Willberg 1998, 76; Rasila 2003, 22–24.

⁷³ Osakuntakokousten liitteet, nro 1: Hämeenlinnan museotoimikunnan valtuutettujen kirje Hämäläis-Osakunnalle 19.1.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

⁷⁴ Osakuntakokous 23.1.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

tullut vastausta osakunnan tiedusteluun, vaikka käsityönohjaaja ja stipendiaattikerääjänä toiminut Eero Salo olikin voimakkaasti ajanut Hämeen museon asiaa paikkakunnalla.⁷⁵

Tampere ei voinut kilpailla Hämeenlinnan kanssa alueen historiallisuudessa, sillä Hämeen linnan asema maakunnan keskeisenä historiallisena monumenttina oli kiistaton. Sen sijaan Tampereen kaupunginvaltuusto perusteli Hämeen museon sijoittamista kaupunkiin erityisesti tarkoitukseen erinomaisesti sopivalla museorakennuksella. Kaupunki tarjosi museokäyttöön 6–8 huonetta Näsinkalliolla puiston keskellä sijaitsevasta kivisestä Milavida-palatsista. Lisäksi museolle luvattiin ilmainen lämpö ja valo. Valtuusto kuitenkin korosti, ettei se varojen puutteessa voinut ottaa Hämeen museota omaan hallintaansa, vaan toivoi osakunnan huolehtivan siitä myös jatkossa yhdessä paikallisen museotoimikunnan kanssa.⁷⁶ Syksyllä 1906 joukko tamperelaisia yksityishenkilöitä ilmoittikin osakunnalle, että he olivat valmiita sitoutumaan viideksi vuodeksi Hämeen museolle annettavaan vuotuisen 1 000 markan avustukseen, mikäli Tampereen kaupunki ei olisi halukas tukemaan museota taloudellisesti.⁷⁷

Milavidan tarjoaminen museokäyttöön saattoi alun perin olla Julius Ailion ajatus. Kirjeessään Tampereen rahatoimikamarin puheenjohtajalle ja innokkaalle museomiehelle Axel Tammelanderille 23.12.1904 Ailio kirjoittaa kuulleensa, että Milavidaa olisi kaavailtu sairaalakäyttöön. Ailion mielestä rakennus olisi soveltunut paljon paremmin koulu-, kirjasto- ja lukusalikäyttöön, mutta myös tuleva Hämeen museo olisi sopinut taloon mainiosti.⁷⁸ Ailio tiettävästi myös mainitsee ensimmäisenä julkisesti Milavidan mahdollisena Hämeen museon sijoituspaikkana kiertokirjeessään maakunnan sanomalehdille jo 17.1.1905. Tämä tapahtui vain muutamaa päivää ennen kuin Tampereen kaupunginvaltuusto käsitteli rakennuksen ostamista kaupungille.⁷⁹

⁷⁵ Osakuntakokousten liitteet, nro 6: Jyväskylän kaupungin valtuusmiesten kirje Hämäläis-Osakunnalle 16.3.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Avellan 1932, 81. Lahden kaupunginmuseo perustettiin 1912 ja Keski-Suomen museo Jyväskylään 1931. Avellan 1932, 81, Ojala 1932, 58.

⁷⁶ Osakuntakokousten liitteet, nro 8: Tampereen kaupungin valtuusmiesten kirje Hämäläis-Osakunnalle 6.4.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK. Tampereen kaupunki oli ostanut von Nottbeckien suvulle kuuluneen, vuonna 1898 valmistuneen Milavidan 1905 sairaalakäyttöä varten. Osakunnan tiedustelu Hämeen museon sijoittamisesta kuitenkin sai kaupungin rahatoimikamarin esittämään maaliskuussa 1906, että ”Valtuusto tahtoi varata Milavidan kivrakennuksen museo- ja näyttelytarpeita varten”. Seuranneessa keskustelussa rakennus toivottiin niin sairaala- kuin museokäyttöön, nimenomaan Hämeen museota ja mahdollista teollisuusmuseota silmällä pitäen. Enemmistö päätyi kannattamaan Milavidan museokäyttöä. Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 6.4.1906, 114 §. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1904–1908. TKA; Vaahtera 1998, 59, 65–66.

⁷⁷ Sitoumus avustuksen antamiselle Hämeen museolle 8.9.1906. HÄMU.

⁷⁸ Julius Ailion kirje Axel Tammelanderille 23.12.1904. HÄMU; Jutikkala 1979, 172.

⁷⁹ Hämeen Museo ja museoraportit. Julius Ailion kiertokirje Hämeen sanomalehtiin 17.1.1905. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Kaupunginvaltuuston pöytäkirja 20.1.1905, 1 §. Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1904–1908. TKA.

Ratkaisu Hämeen museon sijoittamiskysymyksessä venyi yli kesän. Osakunta halusi odottaa mahdollisten maalaiskuntien kiinnostusta asiaan sekä erityisesti vielä selvittää mahdollisuutta saada Hämeen linna lähitulevaisuudessa museokäyttöön.⁸⁰ Mitään uutta asian puitteissa ei kuitenkaan enää ilmennyt. Syksyllä 1906 osakunta asetti kolmihenkisen asiantuntijaraadin, jolta pyydettiin lausuntoa Hämeenlinnan ja Tampereen tekemistä tarjouksista. Arvovaltaiseen raatiin kuuluivat valtionarkeologi J.R. Aspelin, professori ja taidehistorioitsija J.J. Tikkanen sekä Sortavalan museon perustaja, tohtori O.A. Hainari.⁸¹

Lokakuussa 1906 antamassaan lausunnossa raati keskittyi kolmeen pääkohtaan: tarjottuun museorakennukseen, sijoitusalueen historiallisuuteen sekä hakijakaupungin sopivuuteen. Raati totesi Tampereen Milavida-palatsin sopivan Hämeenlinnan Tallbergin taloa paremmin museokäyttöön. Milavidan etuna oli sen sijainti suuren puiston keskellä, mikä antaisi museolle paremman suojan tulipaloilta. Ympäröivä puistoalue myös mahdollisti tulevaisuudessa Tukholman Skansenin tapaisen ulkoilmamuseon perustamisen. Hämeenlinnan selkeänä etuna oli puolestaan alueen historiallisuus, vaikka Hämeen linnaa ei saatukaan museokäyttöön.⁸²

Sijoituspaikan ratkaisi lopulta hakijakaupunkien luonne ja niiden asema Hämeessä. Asiantuntijaraati huomautti, että kumpikaan ehdokkaista ei ollut selkeitä Hämeen keskuksia. Hämeenlinna sijaitsi alueen etelälaidalla, mutta oli sen hallinnollinen keskus. Tampere puolestaan oli liikekeskuksena tärkeä, mutta kuului historiallisesti Satakuntaan, vaikka kulttuurisesti olikin osa Hämettä. Lausunnossa kuitenkin korostettiin Tampereen suuruutta, vilkkautta liikepaikkana ja nopeasti kasvavana teollisuuskaupunkina. Tampereen laaja väestöpohja takaisi Hämeen museolle Hämeenlinnaa suuremman aineellisen tuen ja museon sivistävä vaikutus olisi merkittävämpi teollisuuskaupungin sydämessä. Raadin mielestä oli erityisesti muistettava ”Tampereen suurta tyväestöä, koska hyvin varustettu ja havainnollisesti järjestetty museo on omaansa jossakin määrin korvaamaan sitä opillista tietoa ja sivistystä, jota vaille tyväestökerrokset vielä mitä suureksi osaksi saavat jäädä.”⁸³

⁸⁰ Osakuntakokous 8.5.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

⁸¹ Julius Ailion kirje J.R. Aspelinille 6.10.1906. MVK; Santamäki 1946, 249–250.

⁸² Osakuntakokousten liitteet, nro 10: Lausunto Hämeen museon paikkakysymyksen johdosta 7.10.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

⁸³ Osakuntakokousten liitteet, nro 10: Lausunto Hämeen museon paikkakysymyksen johdosta 7.10.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

Asiantuntijaraati päätyi suosittelemaan Hämeen museon sijoittamista Tampereelle. Ehtona tälle he kuitenkin pitivät, että osa Hämeen museon historiallisista kokoelmista oli siirrettävä Hämeen linnaan jos se tulevaisuudessa vapautuisi vankilakäytöstä ja sinne perustettaisiin Hämeen historiallinen museo.⁸⁴

Asiantuntijalausunnon pohjalta Hämäläis-Osakunnan valmisteleva museokomitea teki 15. lokakuuta 1906 ehdotuksen museon sijoittamisesta Tampereelle. Raadin vaatimuksen mukaisesti ehtona tälle oli, että Hämeen linnan vapautuessa vankilakäytöstä sinne olisi perustettava maakuntamuseota täydentävä historiallinen museo. ”Linnamuseon” kokoelmiin olisi tällöin siirrettävä Hämeen museosta tarpeellinen esineistö, mutta muuten museokomitea korosti kokoelmien keskittämistä, ”koska vain siten saadaan aikaan kokonaista ja arvokasta eli maakuntamuseo”. Hämeen museon maakunnallisuus turvattiin määräämällä, että museon hallinnossa piti olla edustettuina Tampereen lisäksi myös Hämeen muut osat sekä yksi edustaja Hämäläis-Osakunnasta.⁸⁵

Lopullinen ratkaisovalta sijoituskysymyksessä oli laajennetulla, 21-henkisellä museokomitealla, jossa Hämeenlinnalla ja Tampereella oli molemmilla seitsemän edustajaa, Jyväskylällä neljä ja Lahden seudulla kolme edustajaa.⁸⁶ Marraskuun 16. päivä 1906 museokomitea ehdotti äänestyksen jälkeen Hämeen museon perustamista Tampereelle ja osakunnan hallussa olevien kokoelmien luovuttamisesta Tampereen kaupungille. Osakunta hyväksyi museokomitean päätöksen yksimielisesti.⁸⁷

Jo muutama päivä osakunnan päätöksen jälkeen Tampereella kokoontui Julius Ailion aloitteesta kokous pohtimaan yksityisen museoseuran perustamista kaupunkiin. Tämä ei ollut itsestäänselvyys, sillä osa kokouksen jäsenistä kannatti Hämeen museon kunnallistamista Satakunnan museon tapaan. Vastustajat pelkäsivät, etteivät yksityishenkilöiden voimavarat riittäisi ylläpitämään museota alkuinnostuksen mentyä ohi. Myös talous oli vastustajien mielestä varmemmalla pohjalla kunnallisessa museossa. Museoseuran perustamisen kannattajat käyttivät vasta-argumenttina ja esikuvana 20-vuotiasta Kuopion museoseuraa, jonka menestyksestä kertoi rakenteilla oleva oma museotalo. Ailio itse kannatti yksityisen museoseuran perustamista, mutta piti kunnallistamista

⁸⁴ Osakuntakokousten liitteet, nro 10: Lausunto Hämeen museon paikkakysymyksen johdosta 7.10.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

⁸⁵ Osakuntakokousten liitteet, nro 9: Hämeen museo -komitean ehdotus Hämeen museon paikkakysymyksen johdosta 15.10.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

⁸⁶ Osakuntakokousten liitteet, nro 9: Hämeen museo -komitean ehdotus Hämeen museon paikkakysymyksen johdosta 15.10.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

mahdollisena myöhemmin. Keskustelun jälkeen kokous päätti äänin 31 puolesta 11 vastaan perustaa Hämeen Museoseuran.⁸⁸

Museoseuran sääntöehdotusta viimeistelemään asetettiin väliaikainen toimikunta. Kokouksen määrittelemissä säännöissä museoseuran tarkoituksiksi ilmoitettiin Hämeen luontoa ja kulttuurin kehitystä kuvaavan maakuntamuseon ylläpitäminen. Museon kokoelmapolitiikka vastasi Ailion käsitystä kaikenkattavasta, yleissivistävästä museosta. Sääntöjen mukaan museon tuli kerätä ”kaikenlaisia muinaisuuksia, kulttuurihistoriaa, kansatiedettä, luontoa, kirkollista taidetta ja palvelusmenoja, taidetta, taideteollisuutta, teollisuutta, käsitöitä y.m. aloja valaisevia esineitä, kirjallisia tuotoksia j.n.e. sekä säilyttää niitä tieteellistä tutkimusta ja kansankasvatusta sekä opetusta palvellakseen.”⁸⁹ Teollisuuden ja käsityön historiaan liittyvien esineiden kerääminen ja tallentaminen lisättiin tavoitteisiin tehtailija J.N. Salmisen aloitteesta, jonka ajatuksena oli tulevaisuudessa perustaa museoon oma teollisuusosasto. Myös erillisen ”kouluosaston” mainitsemista säännöissä ehdotettiin, mutta sen katsottiin sisältyvän jo olemassa olleeseen sääntöehdotukseen.⁹⁰

Museoseuran johtokunnasta tuli yhdeksänjäseninen, joista kahden tuli Hämmäläis-Osakunnan vaatimusten mukaisesti olla Tampereen ulkopuolelta, yhden osakunnan ja kahden Tampereen kaupunginvaltuuston valitsevia jäseniä. Kompromissina museoseuran perustamisen vastustajille seuran sääntöihin lisättiin pykälä, joka oikeutti museoseuran 2/3 äänimäärällä jättämään museon hoito Tampereen kaupungille, jos valtuusto siihen suostuisi.⁹¹

Tampereen kaupungin taholla osakunnan tekemä museon sijoituspäätös otettiin vastaan ristiriitaisesti. Tampereen valintaan oltiin kyllä tyytyväisiä, mutta päätösesityksen sanamuoto ”kokoelmat luovutetaan Tampereen kaupungille” herätti pelkoja, että museosta muodostuisi taloudellinen rasite kaupungille. Hankkeeseen ei haluttu edelleenkään sitoutua taloudellisesti. Valtuusto kirjelmöi osakunnalle kahteen eri otteeseen, ettei se varojen puutteen takia voinut ottaa

⁸⁷ Osakuntakokous 20.11.1906. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK. Ks. liite 1. Hämeenlinnalaisille sijoituspäätös oli suuri pettymys. Kaupunkilaiset perustivat oman museon 1910. Koskimies 1974 (b), 384.

⁸⁸ Pöytäkirja Hämeen museon aikaansaamista harrastavain kansalaisten kokouksesta 25.11.1906. HÄMU; Juvonen 1998, 10; Santamäki 1946, 264–265.

⁸⁹ Pöytäkirja Hämeen museon aikaansaamista harrastavain kansalaisten kokouksesta 25.11.1906. HÄMU; Hämeen Museoseuran säännöt 1907.

⁹⁰ Pöytäkirja Hämeen museon aikaansaamista harrastavain kansalaisten kokouksesta 25.11.1906. HÄMU.

⁹¹ Pöytäkirja Hämeen museon aikaansaamista harrastavain kansalaisten kokouksesta 25.11.1906. HÄMU; Hämeen Museoseuran säännöt 1907.

Hämeen museota ja sen esineistöä hoitoonsa.⁹² Helmikuussa 1907 osakunta vihdoinkin lopetti kiistan ilmoittamalla, että museon sijoitus päätös ei tarkoittanut esineitten lahjoittamista kaupungille. Rahoitus ja kokoelmien hallinnointi voitiin hoitaa yksityisen museoseuran kautta eikä kaupungin alaisuudessa.⁹³

Hämeen Museoseuran perustava kokous pidettiin Tampereen klassillisessa lyseossa 8. joulukuuta 1907 senaatin vahvistettua seuran säännöt. Ensimmäiseen johtokuntaan valittiin puheenjohtajaksi varatuomari ja kaupungin rahatoimikamarin puheenjohtaja Axel Tammela, ja muiksi jäseniksi rehtori Kaarle Jaakkola, taiteilija Gabriel Engberg ja kultaseppä Gustaf Lindell (myöh. Kustaa Hiekka) Tampereelta; opettaja Erkki Korri Kylmäkoskelta ja käsityökoulunjohtaja Eero Salo Lahdesta. Seuran rahastonhoitajaksi valittiin johtokunnan ulkopuolelta rouva Sofia Selin. Myöhemmin Tampereen kaupunginvaltuusto nimesi edustajikseen kunnallisneuvos C.W. Åkerlundin ja opettaja Roope Hietalan, ja Hämmäläis-Osakunta arkkitehti Toivo Paatolan.⁹⁴

Johtokunnan valinta ei perustavassa kokouksessa sujunut kiistoitta. Gabriel Engberg kirjoitti kokouksen jälkeen rehtori Jaakkolan vastustaneen kiivaasti *Kansan Lehden* päätoimittajan Kaapo Murroksen valitsemista johtokuntaan. Jaakkolalle sosialistitaustaisen Murroksen ehdokkuus oli ollut ”kauhistus”, ja hän oli kyseenalaistanut Murroksen asian harrastuneisuutta ja piti epäilyttävänä hänen menneisyyttänsä Amerikassa. Murroksen sijaan johtokuntaan lopulta valittiin Engberg, vaikka hän itse ei sitä ilmeisesti olisi halunnut.⁹⁵ Museoseuran ensimmäisestä johtokunnasta tulikin varsin porvarillinen, ja suuntaus pysyi voimakkaana 1950-luvulle saakka.

3.2. Hämeen museon avaus

Tampereen kaupungin ja Hämmäläis-Osakunnan päästyä sopimukseen luovutusasiakirjasta, Milavidaa – uudelta nimeltään Näsiliina – ryhdyttiin valmistelemaan museokäyttöä varten. Alun perin luvatussa 6–8 huoneen sijaan kaupunki luovutti rakennuksen koko yläkerran sekä keskushallin museokäyttöön. Kaupungin kustannuksella tehtyjen muutostöiden jälkeen, jolloin mm. lattiat korjattiin, pienien huoneiden väliseiniä purettiin ja väliovia lisättiin, näyttelyhuoneiden lukumäärä

⁹² Osakuntakokous 22.1.1907 ja 4.2.1907. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK.

⁹³ Osakuntakokous 7.2.1907. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK

⁹⁴ Pöytäkirja Hämeen Museoseuran perustavasta kokouksesta 8.12.1907. Hämeen Museoseuran pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 1. Kaupungin valitsemat jäsenet valittiin vasta tammikuussa 1908, osakunnan jäsenen valinta venyi pitkälle kevääseen 1908. Gabriel Engbergin kirjeet Julius Ailiolle 30.1.1908 ja 19.3.1908. HÄMU.

⁹⁵ Gabriel Engbergin kirje (Julius Ailiolle?) 11.12.1907. HÄMU.

nousi kolmeentoista. Muutostöillä toteutui Julius Ailion ajatus saada Hämeen museoon luontevasti esille kronologinen kehitys näyttelyn katkeamattomalla kiertokululla. Samanlaista näyttelysuunnitelmaa oltiin toteuttamassa myös rakenteilla olevaan Kansallismuseoon.⁹⁶

Hämäläis-Osakunta jatkoi varainhankintaa ja kokoelmien kartuttamista myös sijoituspäätöksen jälkeen. Lokakuussa 1906 pidettiin Helsingissä arpajaiset, joilla saatiin kerättyä lähes 3 750 markkaa. Näiden tulojen turvin saatettiin kesäksi 1907 lähettää matkaan kaksi stipendiaattikerääjää sekä täydentää kokoelmia ostamalla puuttuvia tyylihuonekaluja.⁹⁷ Paitsi Hämeestä, esineitä koottiin myös Karjalasta. Perustelu keruualueen laajentamiseen yli maakuntarajojen oli sama kuin aikaisemmin aineiston keräämiseen Siperiasta: Karjalasta saatiin talteen Hämeestä jo kadonnutta esineistöä ja kansanperinnettä, kuten taikaesineitä ja loitsuja. Hämäläisten kiinnostus karjalaiseen kulttuuriperintöön herätti myös paikalliset keräilijät. Esineistöä välittivät mm. karjalaiset runonlaulajat Konsta Kuokka ja Iivan Orrala, jotka toivat kokoamansa esineet henkilökohtaisesti Tampereelle.⁹⁸

Pienemmillä paikkakunnilla ”museoasiamiehet” koettivat hankkia kulttuurihistoriallisesti arvokasta esineistöä museolle joko lahjoituksin tai ostoin. Usein museolle esineitä tarjonneet henkilöt kuitenkin tulivat katumapäälle, yleensä joko hinnan tai esineeseen liittyvän tunnearvon vuoksi. Tämä aiheutti närää keräilijöissä. J.W. Kotikoski kirjoitti Korpilahdelta:

”Waikkakin tämä paikkakunta on tunnettu ’sanansasyöjistä’, en luullut puheena olevan Hakalan isännän kuuluvan niihin, mutta niin se nyt kumminkin kävi, että hän ei ’heti’ luovuttanut hänellä olevaa sänkyä, ennen kuin saa uuden sijaan, niin toivottavasti sitte.”⁹⁹

Koska Julius Ailio tai kukaan muu helsinkiläisistä museoammattimiehistä ei voinut olla paikalla Tampereella Hämeen museon pystytyksen ajan, pyysi Ailio Gabriel Engbergiä johtamaan järjestelytyötä paikanpäällä. Ailio oli tutustunut kansatieteestä kiinnostuneeseen Engbergiin jo ennen museohanketta, jolloin hänen tekemänsä piirroksiset suomalaisista talonpoikaistaloista ja vanhoista esineistä olivat herättäneet kiinnostusta Helsingin museopiireissä. Engbergin luonnoskirja olikin lunastettu tulevan kansallismuseon kokoelmiin vuonna 1904. Engberg sopi tehtävään

⁹⁶ Tampereen Rahatoimikamarin kirje Hämeen Museotoimikunnalle 29.1.1907. HÄMU; Julius Ailion kirjeluonnos Tampereen valtuustolle 22.5.1907. HÄMU; Osakuntakokous 5.11.1907. HO pöytäkirjat 1904–1908. HYK; Tampereen rahatoimikamarin kirje Julius Ailiolle 30.12.1907. HÄMU.

⁹⁷ Ailio 1908, 10; Santamäki 1946, 255–256. Stipendiaatteina toimivat Erkki Korri ja Samuli Paulaharju. Hämeen museon diaarikirja 1904–1953 (I).

⁹⁸ Samuli Paulaharjun kirjeet Julius Ailiolle 19.5.1907 ja 14.10.1907; Konsta Kuokan kirjeet Julius Ailiolle 10.11.1907, 19.11.1907 ja 24.12.1907; Iivan Orralan ja Konsta Kuokan kirje Julius Ailiolle 11.12.1907. HÄMU.

⁹⁹ J.W. Kotikosken kirje Julius Ailiolle 6.9.1907. HÄMU.

muutoinkin hyvin, sillä hän oli avustanut osakuntaa esinehankinnoissa ja oli juuri valittu Hämeen Museoseuran johtokuntaan.¹⁰⁰

Museon järjestelytyö kesti syksystä 1907 kevääseen 1908. Jo Hämeen museon esinekeräilyä läpikäyminen oli valtava työ, sillä vuoden 1907 loppuun mennessä museota varten oli koottu jo lähes 6 500 esinettä. Julius Ailion ohjauksessa ja luottohenkilönä Gabriel Engberg suoritti esineistön luetteloinnin ja näyttelyn valmistelun yhdessä Hämäläis-Osakunnan tamperelaisien jäsenten ja paikallisten museoaktiivien kanssa.¹⁰¹ Suurin vastuu tästä työstä oli kuitenkin Engbergillä. Hänen kädenjälkensä tallentui myös jälkipolville museon esineluetteloon tehtyjen satojen luonnospiirustusten muodossa.

Vaikka Ailio ei suoranaisesti osallistunut museon pystyttämiseen, Engberg sai häneltä varsin tarkkoja ohjeita siitä, millainen tulevan näyttelyn ja sen sisutuksen tuli olla. Mallia Ailio otti mm. Tukholman Nordiska Museetistä. Hän kommentoi kirjeissään erityisesti vitriininen rakenteita sekä sanoin että kuvin. Niiden tuli olla korkeita, tiiviitä ja ne piti jakaa väliseinillä, joihin olisi mahdollisuus kiinnittää värikkäitä taustakankaita ja -kuvia. Ailio korosti myös vitriinien valaistuksen tärkeyttä. Ne oli sisustettava vaaleilla väreillä ja niihin oli päästävä valoa sisään myös ylhäältäpäin. Nurkkakaappien puolestaan tuli olla kaarevia, jotta valo pääsisi niihin mahdollisimman tasaisesti. Ailio antoi Engbergille neuvoja myös esinesijoittelusta. Vain kallisarvoisimmat esineet tuli suojata vitriineihin, ja jokaisen huoneen parhaimpia esineitä piti tuoda esille esimerkiksi väreillä erotetuissa vitriineissä. Esineitä ei saanut laittaa liian korkealle, korkeintaan hiukan keskikokoisen ihmisen pään yläpuolelle. Seinille ripustettavat esineryhmät taas tuli erotella listoilla toisistaan.¹⁰²

Erityisen suuria vaikeuksia museon pystytyksessä tuotti Kylmäkoskelta löydetyn ”Hämeen Pirtin” kokoaminen Näsilinnaan. Engberg kirjoitti maaliskuussa 1908 tuskastuneena Julius Ailiolle: ”Eihän tuota näytä osaavan laskea edeltäpäin miten paljon aikaa vie ennen kuin kaikki on valmista. Se pirtti peijakas se se ajan vie nyt, vasta saivat uunin valmiiksi.” Engberg valitti myös valtavaa kiirettä museon pystytyksessä ja museoseuran huonoa taloudellista tilannetta.¹⁰³

¹⁰⁰ Julius Ailion kirje Gabriel Engbergille 5.12.1907. HÄMU; Jokinen 1957, 269–271; Santamäki 1946, 226.

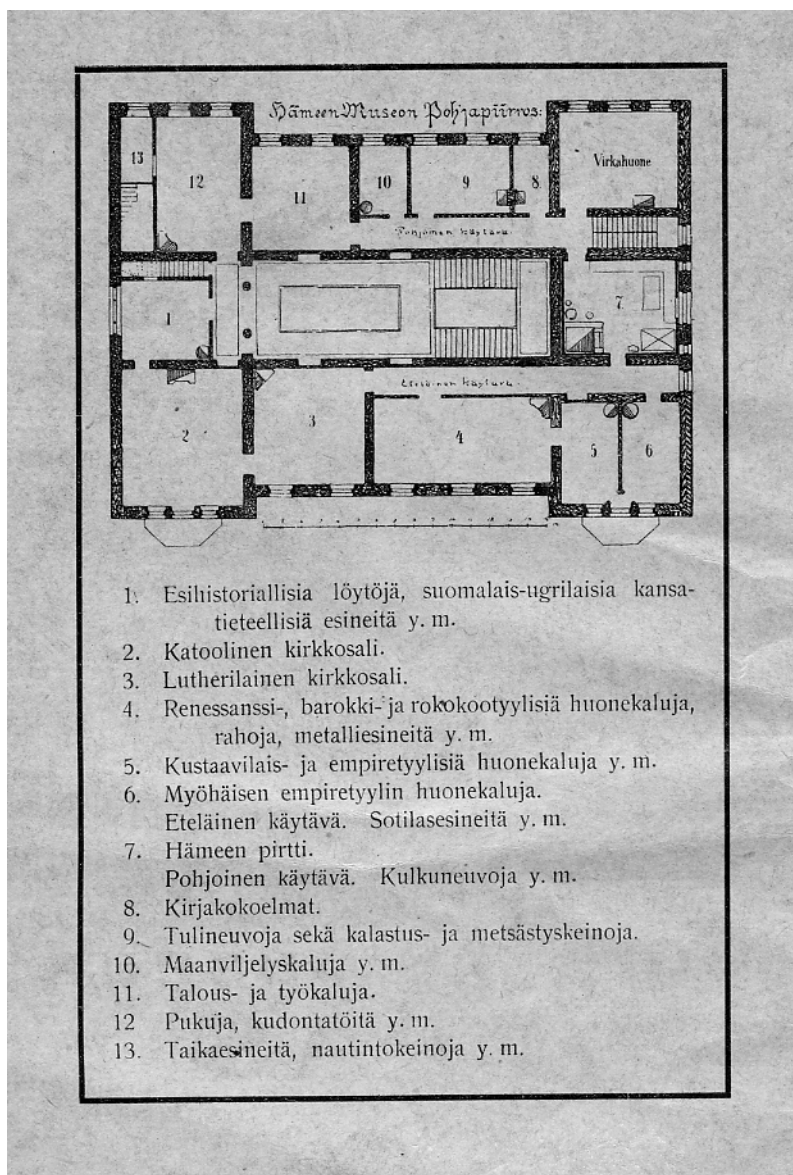
¹⁰¹ Jokinen 1957, 270–271; Santamäki 1946, 260–261. Ks. liite 1. Engberg toimi hiukan myöhemmin Ailion luottohenkilönä myös Rauman museon uudistuksessa vuonna 1910. He suunnittelivat museoon uuden näyttelyn, jossa oli lähes identtinen kiertokulku ja osastojako kuin Hämeen museossa. Julius Ailion kirje Gabriel Engbergille 15.9.1907. HÄMU; Lagus 1920, 72.

¹⁰² Julius Ailion kirjeet Gabriel Engbergille 2.8.1907, 13.11.1907 ja 5.12.1907. HÄMU.

¹⁰³ Gabriel Engbergin kirje Julius Ailiolle 19.3.1908. HÄMU.

Hämeen Museon näyttelyhuoneet saatiin järjestetyiksi alkukevästä 1908 ja museo avattiin juhlallisesti yleisölle 18. huhtikuuta lähes sadan vieraan läsnä ollessa. Kaksituntisen avajaisilaisuuden aikana Hämäläis-Osakunta luovutti virallisesti kokoelmien omistus- ja hallintaoikeuden Hämeen Museoseuralle. Julius Ailio ei itse pystynyt osallistumaan avajaisiin, mutta lähetti Hämeen museolle onnittelusähkösanoman Berliinistä: ”Edistyköön, kasvakoon Hämeen museo kansanomaista tarkoitustaan silmälläpitäen!”¹⁰⁴

Pohjapiirros 1: Hämeen museon pohjakartta 1908.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.4.1908. Selostus Hämeen museon avajaisista. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; ”Hämeen museon awajaiset”, *Aamulehti* 19.4.1908. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Hämäläis-Osakunnan kokoelmien luovutustodistus Hämeen Museoseuralle 18.4.1908. HÄMU.

¹⁰⁵ Opas Hämeen Museossa kävijöille 1908 (takakansi).

Avattu Hämeen museo toteutti Julius Ailion käsitystä ihannemuseosta olemassa olevien resurssien puitteissa. Ailion tavoitteena oli ollut ihmisen ja luonnon toisiinsa kytköksissä olevien kehityskulkujen esittäminen. ”Kehityksen oppi” näkyikin näyttelyn rakenteessa: kulttuuriolojen kehittymistä esiteltiin kehityskaarena, niin kronologisesti aikakausittain kuin typologisesti esinesarjoittain. Luonnontieteellisten kokoelmien puuttuessa Ailion oli kuitenkin tyydyttävä rakentamaan näyttely historiallisten ja kansatieteellisten kokoelmien pohjalta.

Museon historiallinen osasto oli järjestetty kronologisesti. Huoneesta toiseen etenevä näyttelykierto alkoi esihistoriasta. Kokoelman puutteellisuuden takia osastossa jouduttiin turvautuvaan kaikkein eniten havainnollistamiskeinoihin koko näyttelystä. Esihistoriallisen esineistön yhteyteen sijoitettiin myös Lapista ja Siperiasta koottu ”alkukantainen” aineisto esihistoriallisen kulttuurikuvan täydentämiseksi. Myös paikoin muuallakin näyttelyssä jouduttiin tinkimään tiukasta maakunnallisesta periaatteesta kokoelmien aukkojen täyttämiseksi.¹⁰⁶

Näyttely jatkui katolisella ja protestanttisella kirkkosalilla. Varsinkin katolinen kirkkosali oli Ailion mielestä onnistunut – siitäkin huolimatta, että arvokkaimpia esineitä oli jouduttu luovuttamaan Kansallismuseolle. Kirkkosaleja seurasivat ns. tyylikausihuoneet, joissa esiteltiin eri kausien säätyläiskulttuuria lähinnä huonekalujen ja käyttöesineiden kautta. Suunnitellut renessanssin, barokin, rokokoon, empiren ja myöhemmän 1800-luvun hämäläisen säätyläiskulttuurin esittely jäi kuitenkin vajavaiseksi lähinnä esinepuutteiden takia. Ailio olikin pettynyt hämäläisten säätyläisten nihkeyteen lahjoittaa huonekaluja museolle.¹⁰⁷

Museon onnistuneimpana kokonaisuutena Ailio piti ”Hämeen Pirttiä”, joka toimi siirtymänä historiasta ja kulttuurihistoriasta kansatieteeseen. Sen tarkoitus oli Ailion sanojen mukaan antaa kuva ”siitä ympäristöstä, missä suuri osa kansanesineistä sijaitsee, ja siitä asuntomuodosta, mihin Hämeen maalaiselämä on keskittynyt aina 1800-luvun alulle asti”. Kansatieteellinen osasto jatkui aineellisella kansakulttuurilla esitellen tasapuolisesti ja suhteellisen kattavasti eri elinkeinoja. Esineet oli järjestetty käyttöyhteytensä mukaan kehityskulkua valaiseviin typologisiin sarjoihin. Erityistä huomiota Ailio antoi laajalle pukukokoelmalle, josta tosin vain osa saatiin esille. Henkisen kansankulttuurin, mm. parantamisen ja taikauskon, esittelyssä keskipisteessä oli runsas karjalaisperäinen aineisto.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ailio 1908, 12–16.

¹⁰⁷ Ailio 1908, 16–21; Santamäki 1946, 258–260.

¹⁰⁸ Ailio 1908, 21–24.

Hämeen museoon suunniteltu näyttelyrakenne edusti uudenaikaisinta museonäyttelyajattelua, tosin Näsilinnan rajaamissa puitteissa. Aikaisemmin suositun monikerroksisen, yhtenäisen museorakennuksen sijaan museon piti nyt koostua keskushallin ympärille rakennetuista siipirakennuksista. Samalla museoesineet pyrittiin asettamaan esille mahdollisimman aidossa miljöössä. Ajatus tähän yhteenliittämisen eli ns. agglomeraatiojärjestelmään oli saatu kun vanhoja linnoja ja luostareita ryhdyttiin muuttamaan museoiksi. Esimerkiksi Pariisin Clunyn museo rakennettiin roomalaisajan kylpylän ja keskiaikaisen luostarin ympärille. Myös Nürnbergin Germaaniin museo oli hyvä esimerkki uudenaikaisesta museoajattelusta. Suomessa samaa periaatetta toteutettiin Kansallismuseon uudisrakennuksessa.¹⁰⁹ Julius Ailion mielestä paras esimerkki uudesta museoajattelusta oli 1898 avattu Sveitsin kansallismuseo Zürichissä. Siellä oli hylätty yksitoikkoiset vitriinijärjestelmät ja otettu niiden sijaan käyttöön ”huoneryhmät, joiden luonne ja tyyli vastaavat niiden sisällystä ja joiden keskinäinen järjestys on sellainen, että niiden orgaaninen liityntä takaa yhtenäisyyden säilymisen kokoelmain karttuessakin.”¹¹⁰

Hämeen museossa Ailion korostamaa kehityksen kokonaiskuvaa ja kasvatuksellisia päämääriä hämärsivät kuitenkin aineiston puutteellisuus ja toisaalta tiettyjen esinekokonaisuuksien ylenpalttisuudesta aiheutunut esineellinen epätasapaino – ajan tavan mukaanhan kaikki esineet, jotka vain mahtuivat, tuli laittaa näytteille. Varojen puute rajoitti lisäksi jäljennösten, kuvien ja pienoismallien valmistamisen puuttuvista esineistä.¹¹¹

Ailio myönsi suoraan Hämeen museon näyttelyn puutteet. Hän kuitenkin uskoi näiden puutteiden olevan korjattavissa, kunhan ”museon toiminnassa yhäti silmälläpidetään kehitysaatteen ilmenemistä kulttuurin eri aloilla.” Ailio muistutti painokkaasti, että Hämeen museo ei myöskään vielä toteuttanut museosuunnitelmaa koko laajuudessaan. Keskeinen puute oli luonnontieteellisen osaston puute, joka oli välttämätön oikean elämäntieteen edistämiseksi ”harhaanvieväin käsitysten sijaan”. Pelkästään kulttuurihistoriallisena laitoksena Hämeen museo toteutti kansallista sivistystyötä vain puolinaisesti, ”ja sen vaikutus nykyaikaisena, havainnollisena nuorison ja kansan syvien rivien opin- ja tiedonahjona [oli] päämääräänsä vastaamaton.”¹¹²

¹⁰⁹ Ailio 1899, 94; Kopisto 1981, 12, 92; Naredi-Rainer 2004, 23–24.

¹¹⁰ Ailio 1899, 93–94.

¹¹¹ Santamäki 1946, 259–260; Willberg 1998, 36–37.

4. ENSIMMÄISET VUODET

4.1. Museotoiminta käynnistyy

Toukokuussa 1908 Gabriel Engberg palkattiin vakinaiseksi museonhoitajaksi Hämeen museoon. Engberg ei tosin olisi halunnut vastaanottaa tehtävää, mutta suostui siihen museoseuran johtokunnan pyyntöjen jälkeen. Museonhoitajan etuihin kuului asunto Näsilinnan kolmannesta kerroksesta, johon Engberg asettui asumaan puolisonsa Ainan kanssa.¹¹³ Vaikka Engbergillä ei ollut koulutusta kulttuurihistoriallisen museon hoitamiseen, hänen taiteilijataustansa ja kiinnostus kansatieteeseen antoivat hyvät lähtökohdat museon ylläpitämiseen ja kehittämiseen. Mitenkään poikkeuksellista Engbergin ”kouluttamattomuus” ei kuitenkaan ollut. Muillakaan vuosisadan alun suomalaisilla museoammattilaisilla ei alan nuoruuden takia ollut aikaisempaa museoalan ammattikokemusta tai tehtävään suoranaisesti valmistavia opintoja.¹¹⁴

Hämeen museo otettiin Tampereella innostuneesti vastaan: avajaisvuonna museossa kävi 14 817 henkeä. Alkuryntäyksen jälkeen vuotuinen kävijämäärä vakiintui seuraavina vuosina noin 9 000 kävijään vuodessa. Museo pidettiin auki joka päivä: kesäkautena arkisin klo 10.00–19.00 ja pyhäpäivinä klo 10.00–14.00. Talviaikaan museo suljettiin arkena pimeän tullessa. Tämän sanelivat käytännön olosuhteet, sillä sähkövalo saatiin kaupungin toimesta kaikkiin huoneisiin vasta vuonna 1913. Museon sähkövalaistus ei ilmeisesti ollut riittävä näyttelytoimintaan, sillä näyttelyt suljettiin talvisin pimeän tulesa aina vuoteen 1947 saakka.¹¹⁵

Aluksi pääsymaksuna museoon perittiin aikuisilta 1 markka ja lapsilta 50 penniä, mutta hinnat puolitettiin pian 50 ja 25 penniin. Erikoisuutena oli, että kuukauden ensimmäisenä sunnuntaina pääsymaksu oli kaikilta vain 10 penniä, mikä näkyi myös kävijämäärissä. ”Halvat sunnuntait” vetivät väkeä: Esimerkiksi heinäkuun 1908 ensimmäisen sunnuntain aikana museossa kävi peräti 1 639 henkeä.¹¹⁶ Tampereen sanomalehdissä museon pääsymaksuja suuruutta kritisoitiin aika ajoin, mikä johdosta vuonna 1911 pyhäpäivien pääsymaksuja laskettiin 25 penniin aikuisilta ja 15 penniin lapsilta. Suositut ”halvat sunnuntait” pysyivät silti ennallaan.¹¹⁷

¹¹² Ailio 1908, 2, 24–26.

¹¹³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 27.5.1908, 8 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU: Jokinen 1957, 271–272.

¹¹⁴ Kostet 2007, 101.

¹¹⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 14.9.1908, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 3–4, 1913, 1 ja 1947, 2. Kävijämääristä tarkemmin, ks. liite 2.

¹¹⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 14.9.1908, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 3–4.

¹¹⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1911, 5 § ja 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1911, 6–7.

Museon kasvatukselliset tavoitteet näkyivät alusta asti koululaisten suosimisessa pääsymaksujen hinnoittelussa. Kansakoululaiset pääsivät museoon luokittain ilmaiseksi ja muut koulut luokittain 10 penniä henkilöä kohden. Vuoden 1911 sunnuntaipääsymaksun laskemisen yhteydessä vapaa pääsy laajennettiin koskemaan myös oppikoululaisia. Ilmaisten koululaiskävijöiden määrä nousikin aikaisempaan verrattuna merkittävästi, vaihdellen vuosittain n. 1 000–1 600 oppilaan välillä vuosina 1911–1915.¹¹⁸

Museolle teetettiin heti avajaisvuonna pieni, ilmeisesti Julius Ailion koostama 16-sivuinen *Opas Hämeen museossa kävijöille* -kirjanen, jota myytiin 25 pennin kappalehintaan. 1910 oppaasta ilmestyi Ailion esipuheella varustettu laajennettu versio. Uusi *Hämeen museon opas* oli 45-sivuinen ja kuvitettu Engbergin esinepiirroksin ja kahdeksalla valokuvalla museosta.¹¹⁹

Hämeen museon yhteydessä olleet ensimmäiset säännölliset vaihtuvat näyttelyt olivat Tampereen taideyhdistyksen järjestämiä taidenäyttelyitä. Yhteistyö olikin varsin luontevaa, sillä Enberg oli yhdistyksen aktiivinen jäsen. Taideyhdistys järjesti jo vuodesta 1907 alkaen lähes vuosittain taidenäyttelyitä Näsilinnan alakerrassa. Vaikka alakerran huoneet olivat kaupungin hallinnoimia, museoseura hoiti näyttelyiden avoinnapidon Hämeen museon rinnalla. Vastineeksi Näsilinnan käyttämisestä taideyhdistys mm. osallistui Hämeen museolle vuonna 1909 hankitun puhelimen kuluihin. Taideyhdistys järjesti näyttelyitä Näsilinnassa aina vuoteen 1925, jolloin toiminta siirrettiin vastavalmistuneeseen kaupungin kirjastotalon taidenäyttelysaliin.¹²⁰

Museon ensimmäinen erikoisnäyttely järjestettiin heti avajaisvuonna johtokunnan jäsenen, kultaseppä Gustav Lindellin itämaisista kokoelmista. Näyttely oli ilmeisen suosittu, sillä se toi museolle tuloja yli 800 markkaa.¹²¹ Seuraavan kerran Hämeen museo oli mukana järjestämässä erikoisnäyttelyä Näsilinnaan toukokuussa 1912, kun siellä pidettiin Hämeen-Satakunnan maanviljelysseuran kotiteosnäyttely, jossa esillä oli runsaasti erilaisia kudontatöitä kuten ryijyjä, raanuja ja peittoja.¹²²

¹¹⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1911 5, § ja 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 4. Ks. liite 2.

¹¹⁹ Ks. *Opas Hämeen Museossa kävijöille* (1908) ja Julius Ailio, *Hämeen museon opas* (1910).

¹²⁰ Tampereen Rahatoimikamarin kirje Hämeen Museotoimikunnalle 29.1.1907. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 11.11.1909, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Rasila 1984, 705; Tampereen taidetta ja taiteilijoita 1961, 9–10, 16.

¹²¹ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 4.

¹²² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 15.4.1912, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1912, 3.

Hämeen museo joutui heti alkuvuosinaan myös varkauksien kohteeksi. Jo museon vuonna 1910 painetussa oppaassa mainitaan saarijärveläinen ”nyyskytoosa”, joka oli kadonnut museosta. Engbergin tekemä tarkka piirustus säilytti kuitenkin esineestä kuvan jälkipolville.¹²³ Museon turvallisuuteen panostettiin varojen puitteissa: lukittujen vitriinien määrää lisättiin ja vuonna 1912 hankittiin kolmeen rahavitriiniin Holmsten-Heiniön sähköliikkeeltä museon ensimmäiset hälytyslaitteet.¹²⁴ Vartioinnista ja muista varotoimista huolimatta museo joutui varkauden kohteeksi jälleen 1914, kun kultaiset kalvosinnapit ja karneolisormus varastettiin. Varkauden jälkeen vitriinien lukkoja uusittiin.¹²⁵

Museon avaamista seuraavat vuodet kokoelmat karttuivat edelleen runsaasti sekä lahjoitusten että ostojen ansiosta. Varsinkin avajaisvuotena 1908 esineistöä kertyi runsaasti, lähes 2 400 numeroa, joskin yli puolet näistä oli C.W. Åkerlundin lahjoittaman rahakokoelman metallirahoja ja mitaleita. Stipendiaattikeräyksiä jatkettiin vuoden tauon jälkeen vuonna 1909. Taiteilijat G. Paatere, Kaapo Virtanen ja K. Löytänä kiersivät 11 pitäjässä kooten ja ostaen kansatieteellistä ja kulttuurihistoriallista aineistoa.¹²⁶ Vuonna 1910 yhdeksässä pitäjässä kiersi kaksi stipendiaattia: teknillinen ylioppilas Veikko Kyander ja taiteilija Lennu Juvela.¹²⁷

Vuosina 1911 ja 1912 kokoelmat karttuivat jälleen varsin runsaasti, ensimmäisenä vuonna peräti lähes 2 500 esinenumeroa. Suuren määrän selittää C.W. Åkerlundin testamenttilahjoitukseen sisältyneet lukuisat valokuvat. Vuonna 1913 kokoelmat karttuivat edellisvuosiin nähden huomattavan vähän, vain vajaa 600 esinettä kun edellisena vuonna määrä oli 1 900 esinettä. Seuraavina vuosina kuitenkin palattiin aikaisemman kaltaisiin vuosittaisiin esinekertymiin. Erikoisuutena voi mainita vuonna 1915 Hämeen museoon säilytettäväksi annetut Kuoreveden kirkon vanhat urut vuodelta 1854, jotka sijoitettiin aulaan portaiden yläpäähän varsin keskeiselle paikalle.¹²⁸ Rahanpuutteesta johtunut neljän vuoden tauko stipendiaattikeruumatkoissa päättyi vuonna 1915. Tällöin museon varoin matkaan lähetettiin kolme stipendiaattia: metsänhoidonneuvoja Verner Salovirta ja arkkitehdit Erik Bryggman ja Toivo Paatela. Kaksi jälkimmäistä saatiin Teknillisen korkeakoulun ylioppilasyhdistyksen kautta. Stipendiaatit kiersivät

¹²³ Ailio 1910, 43.

¹²⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1912, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1912, 4.

¹²⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 20.1.1914, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU. Johtokunnan kokouksessa arvoesineiden varkauteen väitettiin syyllistyneen erään joensuulaisen apteekkarin. Ibid.

¹²⁶ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 2–3 ja 1909, 3–4.

¹²⁷ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1910, 3–4.

kymmenkunta pitäjää.¹²⁹ Vuoden 1915 stipendiaattikeräys jäi Hämeen museon viimeiseksi. Huonontuvat taloudelliset ajat ja levottomat olot estivät lähettämästä kerääjiä matkaan enää seuraavina vuosina.

Vastaperustetun museoseuran ensimmäisien vuosien taloudellinen tilanne oli kohtalainen. Taloudenpitoa kohennettiin muodostamalla perustajajäsenten jäsenmaksuista oma rahasto. Lisäksi rahastonhoitaja päätettiin nimetä johtokunnan keskuudesta. Ensimmäisenä tehtävään valittiin 1909 C.W. Åkerlund, joskin hänen aikansa seuran taloudenpitäjänä jäi lyhyeksi hänen kuoltua jo 1911.¹³⁰

Omia tuloja museoseura sai museon pääsymaksuista, oppaan myynnistä ja jäsenmaksuista. Ohjelmallisten iltamien järjestäminen oli edelleen työläs mutta tuottoisa tapa kerätä varoja yhdistykselle. Hämäläis-Osakunnan ja museoaktiivien toimeenpanema arpajaisiltama Hämeen museon hyväksi pidettiin 3.4.1909. Musiikkipitoisten iltamien tuotto oli museoseuran kokonaistalouden kannalta hyvin merkittävä: voitto oli lähes 8 500 markkaa.¹³¹ Arpajaisilla hankittiin satunnaisesti rahaa myös myöhemmin, mm. vuonna 1913.¹³²

Vaikka Tampereen kaupunki ei ollut sitoutunut kantamaan vastuuta Hämeen museon taloudesta, se jakoi museolle silti rahallista tukea toiminnan aloittamisesta alkaen. Tampereella väkevän alkoholin myynti oli monien muiden kaupunkien tapaan annettu yhtiölle, joka asetusten perusteella maksoi osan voittovaroistaan kaupungille käytettäväksi yleishyödyllisiin tarkoituksiin. Näistä anniskeluvoittovaroista Hämeen museo sai heti vuonna 1908 yli 4 100 markkaa. Museoseurassa saatuun rahamäärään tosin oltiin pettyneitä, sillä rahaa oli anottu 15 000 markkaa.¹³³

Museoseuran pyrkimyksenä oli satunnaisten avustusten sijaan saada Tampereen kaupunki myöntämään Hämeen museolle säännöllistä, suoraan budjettivaroista annettua tukea. Seura vetosi kaupungin päättäjiin muiden kaupunkien käytännöllä – mm. Porin kaupunki tuki Satakunnan

¹²⁸ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1912, 4, 1913, 2, 1915, 4. Ks. liite 1.

¹²⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 20.4.1914, 9 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Hämeen Museon kirje Teknillisen korkeakoulun Ylioppilasyhdistyksen puheenjohtajalle 19.4.1915, HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1915, 2–3.

¹³⁰ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1909, 1 ja 1911, 3. Johtokuntaan Åkerlundin tilalle valittiin tehtailija Henrik Liljeroos. Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1911, 4.

¹³¹ Gabriel Engbergin kirjeet Julius Ailiolle 13.2.1908 ja 19.3.1908. HÄMU; Hämeen Museon Arpajaisien Iltama 3.4.1909 (ohjelmalehtinen). HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 4 ja 1909, 4.

¹³² Hämeen Museoseuran vuosikokous 22.2.1914, 7 §. Hämeen Museoseuran pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹³³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.4.1908, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 4; Jutikkala 1979, 223, 238.

museota vakinaisin raha-avustuksin.¹³⁴ Toistuvilla raha-anomuksilla oli vaikutusta: 1914 kaupunki ryhtyi antamaan takautuvasti vuodesta 1912 alkaen vuosittaista tukea Näsilinnan lämmittäjän palkkaamiseen, mikä käytännössä tarkoitti museon vahtimestarin Juho Lehtosen palkkakulujen kattamista.¹³⁵ Varsinaisesti kaupunki ei tosin näin sitoutunut Hämeen museon lisärahoitukseen, sillä tukemalla lämmittäjän palkkaamista se lunasti aikaisemman lupauksensa antaa museolle ilmaisen lämmityksen ja valaistuksen.

Hämeen museon perusrahoituksen osalta johtokunnan keskuudessa herätti erityistä huolta museoseuran jäsenmäärän kehitys. Vastoin Julius Ailion oletuksia Hämeen museon avaaminen ei vetänyt suurta määrää uusia jäseniä puoleensa. Museon sijoituspaikan ratkeaminen päinvastoin laski pian sitä kohtaan tunnettua aktiivista innostusta niin Tampereella kuin muuallakin maakunnassa. Ensimmäisen toimintavuoden lopussa jäseniä oli yli 120 ja vuonna 1909 jäsenmaksun maksoi 131 vuosijäsentä. Jäsenmäärää pyrittiin nostamaan mm. asettamalla museoaatetta ajavia asiamiehiä maakuntaan. Tästä huolimatta jäsenmäärä lähti laskemaan: 1910 museoseuran jäsenmaksun maksoi enää 102 vuosijäsentä.¹³⁶ Seuraavina vuosina seuran jäsenmaksuilla keräämien tulojen merkitys kävikin vähitellen yhä merkityksettömämmäksi Hämeen museon ylläpidon kannalta.

Oman rahoituksen ja kaupungin tuen lisäksi Hämeen museo sai epäsäännöllisesti avustusta myös muualta. Muinaistieteellisen toimikunnan kautta museo sai Längmanin testamenttirahastosta¹³⁷ tukea viisi kertaa vuosien 1908 ja 1921 välillä. Museon avaamisvuonna tuki oli 1 500 markkaa, myöhemmin summa vaihteli 230–700 markan välillä.¹³⁸ Antellin valtuuskunnalta museo sai vuonna 1913 kertaluonteisesti tukea 500 markkaa.¹³⁹

¹³⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 11.4.1910, 8 §, 9.2.1911, 11 § ja 27.1.1913, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹³⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1914, 2–3, 1915, 6 ja 1916, 4. Tukea annettiin vuosille 1912–1916 560 mk vuotta kohden. Ibid

¹³⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.3.1909, 8 §, 6.5.1909, 7 § ja 28.2.1910, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU. Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1909, 4 ja 1910, 4. Santamäki 1946, 267. Tammelaanderin mukaan jäseniä oli 17.9.1908 122 vuosijäsentä ja 12 perustajajäsentä Santamäki taas mainitsee vuosijäseniä olleen 1908 lopussa 100–120, ja perustajajäseniä 20. Axel Tammelaanderin kirje Hjalmar Appelgren-Kivalolle 17.9.1908. HÄMU; Santamäki 1946, 267.

¹³⁷ Kauppias Erik Johan Längmanin (k. 1863) eduskunnalle testamenttaamista varoista tuli tukea mm. tiedettä, taidetta ja kirjallisuutta. Rahastosta myönnettiin tukea paikallismuseoille ensimmäinen kerran 1905. Vuodesta 1910 rahastosta annettu tuki kanavoitiin kokonaan Muinaistieteellisen toimikunnan kautta, mikä lisäsi toimikunnan vaikutusvaltaa paikallismuseoihin nähden. Härö 1984, 182.

¹³⁸ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1908, 4, 1910, 4 ja 1914, 3; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.1.1918, 45 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 8.4.1921, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

¹³⁹ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1913, 4. Keräilijä H.F. Antell (1847–1893) testamenttasi huomattavan omaisuuden sekä merkittävät kokoelmansa Suomen kansalle. Lahjoitusta valvomaan asetettiin valtuuskunta, joka myöhemmin kartutti taide- ja kulttuurihistoriallisia kokoelmia ja jakoi pieniä avustuksia. Talvio 1993, 30–34, 42.

Vuonna 1911 Hämeen museon taloustilanteessa tapahtui käänne, jolla oli huomattavia vaikutuksia museon talouden ylläpidolle seuraavina vuosikymmeninä. Johtokunnan jäsenen C.W. Åkerlundin kuoleman jälkeen kävi ilmi, että hän oli määrännyt testamentissaan Hämeen Museoseuralle viidesosan lakisääteisten perintöosuuksien ulkopuolelle jäävästä omaisuutensa osasta. Testamentissa olleiden epäselvyyksien vuoksi lahjoituksen kohtalo ratkesi vasta tammikuussa 1915, jolloin museoseura vastaanotti kuolinpesästä yli 14 000 markkaa sekä suuren arvopaperisalkun. Yhteensä kuolinpesästä saadut rahat ja osakkeet olivat arvoltaan n. 85 000 markkaa.¹⁴⁰ Osakesalkusta tuli näin keskeinen osa museoseuran taloutta maailmansotien välisenä aikana.

Åkerlundin testamentti sisälsi myös huomattavan esinelahjoituksen, yhteensä 1 732 museonumeroa. Museo sai mm. runsaasti valokuvia ja arkistoaineistoa sekä arvokkaan kokonaisuuden taideteoksia ja huonekaluja. Tämä antoi sysäyksen Hämeen museon näyttelyn laajentamiselle. Åkerlundin kokoelman ympärille päätettiin perustaa erityinen ”Tampere-osasto”, joka esittelisi Tamperetta ja tamperelaisia koskevaa kuva-aineistoa ja esineistöä. Muutoinkin tamperelaisen esineistön hankkimiseen päätettiin kiinnittää huomiota kokoelmia kartutettaessa.¹⁴¹

Suunnitelma toteutui seuraavana vuonna. Kaupunki luovutti 1912 museoseuran käyttöön Näsilinnan alakerrasta huoneen, jonne Åkerlundin testamenttilahjoituksen huonekalut ja osa tauluista sijoitettiin. Huoneeseen pystytettiin myös varsinainen Tampere-osasto, jota varten oli saatu lahjoituksina kaupungin historiaan liittyvää esineistöä ja valokuvia.¹⁴²

Uusi näyttelyhuone kiinnosti tamperelaisia, sillä laskusuunnassa olleet kävijämäärät kohosivat vuonna 1913 9 200 kävijään, eli lisäystä edellisvuoteen oli lähes 700 henkeä. Tämän jälkeen seurasi maailmanpoliittisesta tilanteesta seurannut kävijämäärien jyrkkä pudotus: museossa kävi ensimmäisen maailmansodan kahtena ensimmäisenä vuonna 7 231 ja 7 317 henkeä.¹⁴³

¹⁴⁰ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1915, 1–2. Arvopaperisalkku sisälsi seuraavien yhtiöiden osakkeita: Kansallis-Osake-Pankki, Suomen Yhdyspankki, Tampereen Osake Pankki, Palovakuutusosakeyhtiö Pohjola, Jälleenvakuutus-Osakeyhtiö Osmo, Kustannusosakeyhtiö Otava, Suomalainen Kustannus-Osakeyhtiö Kansa, Uusi Suometar Osakeyhtiö, Osakeyhtiö Hallituskatu 15, Palovakuutus Osakeyhtiö Imatra, Henkivakuutus Osakeyhtiö Salama, Osakeyhtiö Keuhkotautisten Parantola ja Suomen Liikemiesten Kauppaopisto Osakeyhtiö. Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1915, 1–2.

¹⁴¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1911, 11 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1911, 4–5.

¹⁴² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1912, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1912, 3–5.

¹⁴³ Kertomus Hämeen museon toiminnasta 1913, 3, 1914, 3 ja 1915, 6.

Tampere-huoneen avaaminen aktivoi museoseuran kaupunkihistoriallista toimintaa. Tampereen nopea kasvu kiinnitti huomion rajuun muutokseen kaupunkikuvassa. Museoseuran toimeksiannosta teiskolainen K. Mäkinen aloitti 1912 katoavan Tampereen tallentamisen valokuvaamalla. Kuvauskohteena oli Juhannuskylä, josta otettiin 100 valokuvaa.¹⁴⁴ Kaupunginvaltuustossa tallennustyöhön suhtauduttiin myönteisesti, ja anniskeluvoittovaroista myönnettyillä 500 markalla katoavan kaupungin kuvausta voitiin jatkaa vuosina 1913 ja 1914. Tällä kertaa tuloksena oli 220 valokuvaa.¹⁴⁵ Katoavan kaupungin tallentaminen valokuvaamalla ei ollut ainutkertainen toimenpide, sillä muissakin Suomen kaupungeissa oli herätty kaupunkirakenteen muutokseen. Esimerkiksi Helsingissä kaupunginmuseon edeltäjä muinaismuistolautakunta perustettiin vuonna 1906 nimenomaan tallentamaan katoavaa puutalokaupunkia.¹⁴⁶

Tampere-huoneen vanavedessä suunniteltiin 1910-luvun alkupuolella muitakin Hämeen museon laajentamishankkeita. Helsinkiin perustetun Seurasaaren ulkoilmamuseon innoittamana Hämeen museon johtokunnassa esitettiin 1911 hämäläisen ulkoilmamuseon perustamista. Museoalueen sijoituspaikaksi kaavailtiin tosin Näsinpuiston sijaan Pyynikin niemeä. Ulkoilmamuseon kokoelman ”arvokkaaksi aluksi” saatiin lahjoituksena kirkkovene Ruovedeltä.¹⁴⁷ Museonhoitaja Engberg puolestaan ehdotti 1914 perustettavaksi ”kotiseutumuseota”, joka kattoi mm. Hämeen luonnon, kotiteollisuuden ja teollisuuden. Toteutuessaan kotiseutumuseo olisi täydentänyt Hämeen museota ja Näsilinnasta olisi muotoutunut Julius Ailion haaveilema museokeskus.¹⁴⁸ Molempia suunnitelmia pidettiin museoseurassa ehdottoman tärkeinä, mutta ne saivat jäädä odottamaan toteutumistaan huonetilojen ja rahavarojen puutteessa.

¹⁴⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.11.1911, 6 § ja 19.12.1912, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1912, 6.

¹⁴⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.5.1913, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1914, 1.

¹⁴⁶ Pehkonen 2006, 21–22.

¹⁴⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1911, 11 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1911, 4–5; Härö 1984, 178.

4.2. Vaikeita aikoja ja vuoden 1918 tuho

Hämeen museon suhteellisen vakaan kehityksen ja optimistiset tulevaisuuden näkymät keskeyttivät museosta riippumattomat ulkoiset seikat. Venäjän osallistuminen ensimmäiseen maailmansotaan vaikutti välillisesti myös museon toimintaan. Sotajoukkoja sijoitettiin Tampereen kouluihin, ja tästä aiheutuneen tilanahtauden vuoksi marraskuussa 1915 Näsilinnan alakertaan sijoitettiin tilapäisesti alakansakoulu. Tästä huolimatta Hämeen museo pidettiin avoinna alakerran Tampere-huonetta lukuun ottamatta.¹⁴⁹

Vastoinkäymiset jatkuivat pian. Loppuvuodesta 1915 Tampereella puhjennut lavantautiepidemia johti huutavaan pulaan sairaalapaikoista. Heti tammikuun alussa 1916 Hämeen museo jouduttiin kokonaan sulkemaan yleisöltä, kun alakansakoulun tilalle Näsilinnan alakertaan sijoitettiin väliaikainen lavantautisairaala. Sairaalakäytöstä aiheutui paitsi taloudellisia tappioita saamatta jääneinä pääsylipputuloina, mutta myös vahinkoja museoesineille. Liiallinen lämmitys aiheutti lukuisia pienempiä vaurioita esineisiin ja mm. Kuoreveden kirkon urut rikkoontuivat.¹⁵⁰ Lavantautisairaala oli toiminnassa vuoden verran, ja Hämeen museo saatettiin jälleen avata tammikuun lopussa 1917. Museon suosio oli suuri ankeasta taloudellisesta ajasta huolimatta: kävijöitä oli lähes 9 400 syyskuun puoliväliin mennessä. Erityisen runsaasti museossa vieraili koululaisryhmiä, lapsia ja nuoria. Syyskuussa museo jouduttiin kuitenkin jälleen sulkemaan lavantautisairaalan uudelleen avaamisen takia.¹⁵¹

Museon sulkemisesta huolimatta museoseura jatkoi toimintaansa mahdollisimman normaalisti. Seurassa oltiin edelleen huolestuneita Tampereen kaupunkikuvan nopeasta muuttumisesta. H. Liljeroosin otettua esille kysymyksen kaupungin vanhan hautausmaan rappiotilasta, museoseura esitti vuonna 1916 ensimmäisen kerran julkisesti huolensa Tampereen kiinteän kulttuuriperinnön häviämistä. Museoseura ryhtyikin kartoittamaan hautausmaan kuntoa ja sen pohjalta laatimaan seurakunnalle annettavaa selvitystä toimenpiteistä hautamuistomerkkien rappeutumisen pysäyttämiseksi.¹⁵² Sisällissodan aiheuttaman viivästymisen takia selvitys valmistui lopulta vuoden 1919 alussa. Selvityksessä todettu vanhan hautausmaan huono kunto herätti museoseurassa

¹⁴⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 20.4.1914, 8 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹⁴⁹ Tampereen kansakoulujen johtokunnan kirje Hämeen museon johtokunnalle 8.12.1915. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1915, 5; Telemäki 1979, 134.

¹⁵⁰ Tampereen terveyshoitolautakunnan kirje Hämeen Museoseuran johtokunnalle 8.1.1916. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1916, 1 ja 1917, 1; Jutikkala 1979, 203–204.

¹⁵¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 27.1.1917, 7 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1917, 5.

¹⁵² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 9.10.1916, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

laajempaakin huolta kirkollisten muistomerkkien kunnosta: erityisesti Harjun kirkon tilaa pidettiin hälyttävänä.¹⁵³

Kirkollisen kulttuuriperinnön vaaliminen nousi toisessakin yhteydessä esille 1910-luvun lopussa. Vuonna 1917 Lammin seurakunta vaati palautettavaksi Hämeen museoon tallettamaansa kirkon vanhaa numerotaulua. Museoseuran ehdotuksesta numerotaulusta kuitenkin teetettiin seurakunnalle kopio alkuperäisen taulun omistusoikeuden siirtyessä museolle.¹⁵⁴ Lammin seurakunnan yhteydenottoa seurasi myöhemmin 1920- ja 1930-luvuilla useita vastaavia esinetalletusten palautuspyyntöjä, ja lähes aina museoseura joutui luopumaan alkuperäisistä esineistä. Palautuksia ei voitu estää juridisesti, mutta museoseura esitti niistä vastalauseensa sekä huolensa kulttuurihistoriallisesti korvaamattomien esineiden säilymisestä seurakuntien hallussa. Erityisen kielteisesti suhtauduttiin Hollolan seurakunnan talletusten palauttamiseen 1930-luvun puolivälissä. Muun muassa messukasukan, kastemaljan, vaakunakilpien ja 16 keskiaikaisen pyhimyskuvan palauttaminen sai myös valtionarkeologi C.A. Nordmanin paheksumaan asiaa, mutta tämäkään ei estänyt esineiden palauttamista.¹⁵⁵

Hämeen Museoseuran johtokunnassa tapahtui 1916 pitkästä ajasta henkilövaihdos kun kunnallisneuvos Jalmari Meurman Kangasalta valittiin erovuorossa olleen Erkki Korrin tilalle johtokuntaan. Korrin väistymisen syynä saattoivat olla hänen museolle tekemiin esinehankintoihin liittyneet epäselvyydet. Stipendiaattikerääjänä aloittaneen ja myöhemmin esineitä itsenäisesti museolle hankkineen Korrin epäiltiin jättäneen toimittamatta perille useita Hämeen museolle lahjoitettuja tai tarjottuja esineitä, ja myyneen näitä itse eteenpäin.¹⁵⁶ Epäluuloa lisäsi, että Korrin tapaa hankkia esineitä museolle oli museoseuran johtokunnassa paheksuttu jo vuonna 1910.¹⁵⁷ Korri itse kiisti mitään väärinkäytöksiä tapahtuneen ja selitti epäselvyyksien aiheutuneen väärinkäsityksistä. Johtokunta hyväksyi Korrin selvitykset vaikka hän ei johtokunnassa enää

¹⁵³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.2.1919, 15 §, 21 § ja 22 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹⁵⁴ Pöytäkirjaotteet Lammin seurakunnan kirkkoneuvoston kokouksista 22.7.1917, 4 § ja 27.12.1917, 3 § koskien esinepalautusta Hämeen museosta. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 4.10.1917, 36 § ja 18.1.1918, 43 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹⁵⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 14.12.1934, 27 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; C.A. Nordmanin kirje Gabriel Engbergille 21.10.1935. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1934, 1–2 ja 1936, 1.

¹⁵⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 24.5.1916, 6 § ja 9.10.1916, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1916, 3.

¹⁵⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 13.2.1910, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

jatkanutkaan.¹⁵⁸ Korrin välit museoseuraan pysyivät kuitenkin ilmeisen hyvinä, sillä hän jatkoi vielä vuosia esineiden hankkimista Hämeen museolle.

Ensimmäisen maailmasodan aiheuttamat taloudelliset poikkeusolosuhteet lamaannuttivat museon kokoelmien kartuttamista. Kokoelmien vuosikasvu romahti vuonna 1916 ja jäi alle 400 esineen. Syitä tähän oli useita. Museoesineiden suuresta kysynnästä johtunut hintojen nousu ehdytti sekä esineiden myyntitarjontaa että lahjoituksia. Myös Näsilinnan sairaalakäyttö piti esineiden tarjoajat loitolla museosta.¹⁵⁹

Vuonna 1917 esineiden tarjonta väheni entisestään nopean inflaation ja poliittisten levottomuuksien takia. Lähes ainoa keino kokoelmien kartuttamiseksi olivat museonhoitaja Engbergin tekemät huutokauppaostot. Vuoden kokoelmakartunta jäi vain 193 esineeseen, joka oli pienin määrä museon olemassaolon aikana.¹⁶⁰ Sota-aika aiheutti omat hankaluutensa kokoelmien kartuttamiselle. Esimerkiksi vuonna 1916 museolle ostettiin Karstulasta kelloseppä J.D. Aallon kokoelma, joka sisälsi mm. hopeaesineitä ja vanhoja aseita. Viranomaiset kuitenkin takavarikoivat Tampereelle lähetetyn kokoelman aseiden takia, ja esineet saatiin museolle vasta selvittelyjen ja aseiden takavarikoinnin jälkeen.¹⁶¹

Museoseuran perustamisen yhteydessä esille otettu kysymys erityisen kouluosaston perustamiseksi Hämeen museoon tuli jälleen vuonna 1916 ajankohtaiseksi, kun Aleksanterin kansakoulun vintiltä todettiin olevan runsaasti ”koulumuseoon” sopivaa esineistöä. Esineistön olivat koonneet Tampereen kansakoulujen museotoimikunta. Museoseurassa esineiden talteen ottaminen katsottiin tarpeelliseksi, mutta koska Näsilinnassa ei kuitenkaan ollut tilaa esineistön säilyttämiseksi, ne jäivät toistaiseksi kansakoulujen museotoimikunnan hallintaan.¹⁶²

Keisarivallan kaaduttua Venäjällä keväällä 1917 poliittinen liikehdintä lisääntyi Tampereellakin. ”Porvarilliseen” museoon ja museoseuraan kohdistui epäilyjä laittomuuksista ja laittomasta poliittisesta toiminnasta. Kaupunkiin sijoitettu venäläinen maasotaväki että Mustanlahden

¹⁵⁸ Erkki Korrin kirje Axel Tammelaanderille 16.9.1916. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 9.10.1916, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹⁵⁹ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1916, 1–3.

¹⁶⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 8.5.1917, 32 ja 33 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1917, 5; Rasila 1982, 164–165.

¹⁶¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 24.5.1916, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Hämeen museon diaari 1904–1953 (I).

¹⁶² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 24.5.1916, 9 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Telemäki 1979, 305.

satamassa majoillut laivasto-osasto tekivät toukokuun alussa 1917 museolla kotitarkastuksen etsien tuloksetta museon tiloista langatonta lennätintä.¹⁶³ Epäilyt Hämeen museon käyttämisestä välikappaleena poliittisiin tarkoituksiin lienevät olleet turhia, sillä mitään merkintöjä tai muistelmia ei asiasta ole löytynyt. Hämeen Museoseura pysyikin vuoden 1917 ja 1918 poliittisten tapahtumien aikana epäpoliittisena ja puolueettomana, vaikka selvää on, että seuran johtokunnan sympatiat olivat Venäjältä itsenäisen ja valkoisen Suomen puolella.

Lavantautisairaalan poistuttua Näsilinnasta syksyn 1917 epidemian jälkeen Hämeen museo aukaisi jälleen ovensa. Museon normaalieloa ei kuitenkaan kestänyt kauaa, sillä tammikuun lopussa 1918 syttyi sisällissota ja Tampere jäi punaisten joukkojen haltuun. Museo joutui sulkemaan ovensa 2. helmikuuta kun rakennus otettiin Punaisen Ristin sairaalakäyttöön. Ennen Tampereen piiritystä Gabriel Engbergin asunto Näsilinnassa tarkastettiin kolmeen otteeseen. Häntä epäiltiin valomerkkien antamisesta viholliselle sekä jälleen langattoman lennättimen piilottamisesta. Tampereen jouduttua valkoisten piirittämäksi kaupungin hallinnan kannalta strategisesti sijaitsevaan Näsilinnaan sijoitettiin maaliskuun 21. päivä punaisten tukikohta ja rakennuksen molemmin puolin tykit. Punaisen Ristin ja talon asukkaiden oli poistuttava. Engberg pyrki evakuoimaan museoesineistön Näsilinnasta, mutta vain kaksi kuormallista arvokkainta esineistöä saatiin siirrettyä museosta ennen kuin punakaartilaiset estivät pääsyn rakennukseen kokonaan.¹⁶⁴

Engbergin huoli kokoelmien pääosan jäämisestä Näsilinnaan ei ollut turha. Tampereen valtauksen yhteydessä Hämeen museo joutui keskelle taisteluja. Huhtikuun 3. päivänä punaisten linjojen läpi kaupunkiin murtautunut valkoisten E.G. Melinin komppania valtasi varhain aamulla Näsilinnan. Rakennuksessa majoili parisensataa miestä ja naista, mutta valtaus tapahtui nopeasti. Punaiset aloittivat takaisinvaltauksen illansuussa. Tykistötuli ja vastahyökkäykset pakottivat lopulta Melinin komppanian vetäytymään Näsilinnasta. Seuraavana päivänä rakennus vallattiin valkoisten toimesta uudestaan voimakkaan tykkitulon jälkeen.¹⁶⁵

Valkoisten joukkojen saatua kiivaiden taisteluiden jälkeen Tampereen 6.4.1918 haltuunsa, päästiin Hämeen museon aineellisia tuhoja tutkimaan. Näsilinnan ympäristössä ja itse rakennuksessa lojui kymmeniä kaatuneita. Rakennuksen ulkoseiniin oli osunut yli 4 000 erilaista ammusta ja sirpaletta,

¹⁶³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1917, 3. Jutikkala 1979, 310–312.

¹⁶⁴ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1918, 1–2; Vapaussodan Rintamamies liiton Vapaussotamuistoja: Gabriel Engberg 10.9.1936. HÄMU. Museosta saatiin kuljetettua pois kaikki rahat, muistomitalit, hopeaesineet sekä muuta pienempää arvotavaraa. Ibid.

¹⁶⁵ Ylikangas 1993, 399, 402–406, 420, 428.

ja rakennuksen 404 ikkunaruuudusta vain 13 oli säilynyt ehjänä. Lähes kaikki ovet ja kaakeliuunit olivat rikkoutuneet. Myös osa sisäseinistä oli vaurioitunut pahoin.¹⁶⁶ Vitriinilaseista lähes kaksi kolmasosaa oli rikkoontunut taisteluissa. Lisäksi taulujen, peilien ja kellojen laseja oli hajonnut 139 kappaletta.¹⁶⁷

Museon kannalta korvaamattomin vahinko tapahtui Näsilinnaan jääneelle esineistölle. Valtava määrä museoesineitä vahingoittui tai katosi, ja monista esineistä katosi lisäksi museonumero ja siten myös tärkeät kontekstiedot. Tuho oli kohdannut erityisesti museon etelänpuoleisia näyttelyhuoneita. Suuri osa kivi- ja rautakauden esineistä, ostjakki- ja vogulilaiskokoelmista ja muista ulkomaisista museoesineistä oli tuhoutunut. Katolinen kirkkosali säästyi suuremmilta tuhoilta, mutta luterilaisessa kirkkosalissa mm. Asikkalan kirkon esineistö oli vaurioitunut pahasti. Lasi- ja posliiniesineistöä oli rikkoontunut runsaasti ja lukuisat huonekalut olivat vaurioituneet. Rakennuksen pohjoispuolella sijainnut kansatieteellinen osasto sen sijaan oli selvinnyt suuremmilta vahingoilta. Museon ullakkovarastossa varsinkin puvut olivat kärsineet suuria vahinkoja.¹⁶⁸ Myös Tampereen taideyhdistyksen näyttelyä varten Näsilinnaan kootut taideteokset kärsivät pahoin. Suurin osa, kaikkiaan 24 teosta 14 taiteilijalta, vaurioitui taisteluissa, osa jopa korjauskelvottomiksi.¹⁶⁹

Museon tuhojen inventointi saatiin lähes valmiiksi vuoden 1919 loppuun mennessä, jolloin voitiin arvioida kokoelmiin kohdistuneiden tuhojen todellista suuruutta. Kaikkiaan 947 esinettä oli särkynyt tai hävinnyt. Yksin esihistoriallisia kiviaseita oli tuhoutunut 63 kappaletta. Suurin osa hajonneista lasi- ja posliiniesineistä oli korjauskelvottomia. 223 esinettä oli kadottanut kontekstietonsa ja ne jouduttiin luetteloimaan uudelleen. Varastetuista esineistä oli saatu takaisin vain muutamia.¹⁷⁰ Tilanne oli hiukan parempi Engbergin antaessa museon esineistä uuden raportin toukokuussa 1920. Poismerkityistä esineistä oli löytynyt 186 kappaletta. Tästä huolimatta rikkimenneitä esineitä oli edelleen yli 500, ja puuttuvia kaikkiaan toista sataa.¹⁷¹

¹⁶⁶ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1918, 2–3; Vaahtera 1998, 66.

¹⁶⁷ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1919, 1.

¹⁶⁸ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1918, 2–3.

¹⁶⁹ Gabriel Engbergin kirje taiteilija Ester Heleniukselle 8.6.1918. HÄMU; Kapinan aikana tuhoutuneet Tampereen taideyhdistyksen taideteokset (irtoarkit). HÄMU; Tampereen taidetta ja taiteilijoita 1961, 9.

¹⁷⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 10.10.1919, 29 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Julius Ailion kirje Hämeen museolle 25.6.1918. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1919, 1–2. Engbergin mukaan museoesineiden varkauksiin syyllistyivät erityisesti valkoisten puolella taistelleet Svenska Brigadenin miehet. Vapaussodan Rintamamies liiton Vapaussotamuistoja: Gabriel Engberg 10.9.1936. HÄMU.

¹⁷¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 10.5.1920, 17 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

Näsilinnan korjaus kesti lähes vuoden 1918 loppuun. Uudet ikkunalasit rakennukseen saatiin vasta helmikuussa 1919, mikä viivästytti kokoelmien inventointia ja näyttelyn korjaustoimia. Korjaustyötä rahoitettiin mm. asettamalla museon tuhoa esitteleviä valokuvia esille kahvila Mokkaan ja rahankeräyslistoja pankkeihin, klubeihin ja sanomalehtien konttoreihin. Rahaa hankittiin myös huutokauppaamalla vuoden 1909 arpajaisista ylijääneet tavarat. Korjaustöiden yhteydessä Hämeen museon tilat kuitenkin laajenivat kaupungin antaessa Näsilinnan alakerran pohjoispuolen huoneet museolle. Tilat tosin vapautuivat vasta vuoden 1919 puolella, sillä syksystä 1918 huoneet olivat Pohjolan jääkäripataljoonan sairaalan käytössä.¹⁷² Museon korjaus- ja laajennustöiden yhteydessä harkittiin ”koulumuseon” kokoelmien siirtämistä ja näyttelyosaston perustamista Näsilinnaan. Johtokunta päätyi kuitenkin ehdottamaan koulumuseon sijoituspaikaksi tulevaa kirjastotaloa, sillä Hämeen museon toiminnan katsottiin vaativan kaikki uudet tilat itselleen.¹⁷³

5. 1920-LUKU

5.1. Hämeen museon uusi alku

Huhtikuun 4. päivänä 1920 kunnostettu Hämeen museo aukaisi jälleen ovensa. Pääsymaksuhinnoittelu muuttui samalla merkittävästi: aikuisilta ja lapsilta perittiin nyt sama hinta museoon, 1,50 markkaa. Aivan uutta oli puolestaan ryhmälennusten käyttöönotto. Monen vuoden kiinniolon jälkeen museo sai varsin hyvän suosion, sillä kävijöitä oli vuoden aikana peräti 11 239.¹⁷⁴ Osaltaan suosiota lisäsi uusiin alakerran huoneisiin avattu kesäkahvila. Museon vahtimestari Juho Lehtonen vastasi kahvilasta, vaikka sen ylläpitämiseen oli useana vuonna kiinnostusta myös ulkopuolisilla yrittäjillä. Kahvilaa ei kuitenkaan haluttu antaa pois omasta hallinnasta, sillä ulkopuolisten pelättiin hankaloittavan ja häiritsevän museon toimintaa.¹⁷⁵ Kahvilaa pidettiin museoseurassa muutenkin vain tilapäisratkaisuna: tavoitteena oli museonäyttelyn laajeneminen alakertaan ja erillisen kahvilarakennuksen pystyttäminen Näsinpuistoon.¹⁷⁶

Johtokunnassa oli 1920-luvun alussa edelleen suunnitelmia museon näyttelytoiminnan laajentamisesta kulttuurihistoriasta luonnontieteen puolelle. Luonnontieteellisen osaston oli

¹⁷² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.12.1918, 93 § ja 18.2.1919, 9 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1918, 3, 5 ja 1919, 4.

¹⁷³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.12.1918, 94 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

¹⁷⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 1.4.1920, 12 §, 13 § ja 10.5.1920, 24 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1920, 1.

¹⁷⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.5.1921, 24 § ja 22.4.1925, 24 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

tarkoitus rakentua Luonnontieteellisen yhdistyksen kokoaman materiaalin ympärille. Hanke kuitenkin kaatui alkutekijöihinsä, kun museoseura ei saanut Muinaistieteelliseltä toimikunnalta Hämeen museon kehittämistä varten anottua rahaa.¹⁷⁷

Vastoin museoseuran tahtoa Tampereen kaupunki sijoitti Hämeen museon ulkopuolista näyttely- ja museotoimintaa Näsilinnan alakerran huoneisiin. Vuoden 1921 alussa kaupungin rahatoimikamari päätti sijoittaa ”lastenhoitonäyttelyn” pysyvästi Näsilinnan alakerran lännenpuoleiseen kahvilahuoneeseen.¹⁷⁸ Saman vuoden lopussa rahatoimikamari pyysi museoseuran mielipidettä Tampereen kauppakamarin toivomukseen saada Näsilinnasta huonetilaa teollisuusmuseon perustamista varten. Museoseura ilmoitti kannattavansa museohanketta lämpimästi, mutta totesi ettei Näsilinnassa ollut teollisuusmuseolle tilaa Hämeen museon jo muutoinkin kärsiessä tilanahtaudesta.¹⁷⁹ Museoseuran kielteisestä kannasta huolimatta kaupunki päätti 1923 luovuttaa tulevalle teollisuusmuseolle yhden huoneen Näsilinnan alakerrasta.¹⁸⁰ Päätöksen toteuttaminen siirtyi kuitenkin vuoteen 1926, koska rakennuksen alakerrasta ei vapautunut aikaisemmin sopivaa tilaa niiden muun käytön takia.

Hämeen museon asema tamperelaisen kaupunkikuvan vaalijana tuli hyvin ilmi syksyllä 1921 suurta julkisuutta saaneessa kiistassa Minna Canthin syntymäkodin säilyttämisestä. Suomalainen Naisliitto ja Minna Canthin muistomerkkikomitea olivat pyytäneet Tampereen kaupunkia lunastamaan ja huolehtimaan purku-uhan alla olevasta talosta. Kaupungin rahatoimikamari kuitenkin totesi rakennuksen lunastamisen tulevan liian kalliiksi, ja esitti sen sijaan talon siirtämistä lähelle Näsilinnaa museoseuran käyttöön. Museoseura ilmoitti olevansa valmis ottamaan talon käyttöönsä, jos kaupunki katsoi talon säilyttämisen arvoiseksi ja vastaisi sen siirtokustannuksista. Talon ostamiseen ja kunnostamiseen seuralla kuitenkin ollut varaa.¹⁸¹

¹⁷⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 22.11.1923 17. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

¹⁷⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.5.1921, 22 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1921, 7–8.

¹⁷⁸ Tampereen rahatoimikamarin kirje Hämeen Museoseuralle 22.2.1921. HÄMU.

¹⁷⁹ Hämeen Museoseuran kirje Tampereen Rahatoimikamarille 15.12.1921. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 14.12.1921, 54 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

¹⁸⁰ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1923, 13. Teollisuusmuseon juuret olivat 1800-luvun lopussa. Tällöin sähkötekniikko, kelloseppämestari Juho Holmsten-Heiniö ryhtyi keräämään sähköalan esineistöä. Vuonna 1912 Tampereen käsityö- ja tehdasyhdistys luovutti näitä kokoelmia varten huoneen saaden samalla kokoelmat myös omistukseensa. Tilan puutteen takia esineet kuitenkin pian siirrettiin varastoihin. Museon asiaa lähti ajamaan Tampereen kauppakamari, mutta kun asia ei kuitenkaan edennyt, siirtyi museoasia Tampereen teknilliselle seuralle. Seura toimi vuodesta 1921 pitkään teollisuusmuseon ja myöhemmän teknillisen museon puolestapuhujana. Helin 1973, 70.

Museoseuran kieltäytyttyä lunastamasta rakennusta kaupungin taholta ehdotettiin erityisen Canthin muistohuoneen tekemistä Hämeen museoon syntymäkodin säilyttämisen sijaan. Museoseurassa ei ehdotukselle lämmenty. Museon kokoelmissa ei ollut lainkaan Canthiin liittyvää esineistöä ja muutoinkin rakennuksen suojelu oli seuran mielestä paras tapa kunnioittaa kirjailijan muistoa.¹⁸² Kun rakennus lopulta päätettiin purkaa keväällä 1922, rahoitti kaupunki museoseuran anomuksesta rakennuksen pienoismallin teettämisen. Malli sijoitettiin museon Tampere-huoneeseen.¹⁸³

Vaikka museoseuran virallinen kanta Minna Canthin syntymäkodin säilyttämiseen oli yksimielinen, asiasta oli käyty kiivas ja poliittissävyytteinen keskustelu seuran johtokunnassa. Kritiikki kohdistui niin rakennuksen suojelijoiden toimintatapoihin kuin kirjailijaan itseensä. Ulkopuolisten yhdistysten että lehdistön sekaantumista asiaan paheksuttiin. Gabriel Engberg jopa epäili, että huonokuntoinen rakennus olisi saatu sen omistajalta ilmaiseksi ilman asiasta nostatettua kohua. Kiihvainta keskustelua herätti kuitenkin Canthin poliittinen persoona. K. Jaakkola vastusti syntymäkodin lunastamista vedoten Canthin ”kirjailijahenkeen, joka oli maan lakejakin uhmaava”. H. Liljeroos puolestaan väheksyi Canthin kansallista merkittävyyttä eikä pitänyt hänen syntymäkotiaan säilyttämisen arvoisena – Tampereella oli paljon tärkeämpienkin henkilöiden asuntoja säilytettävänä. Liljeroos myös kyseenalaisti oliko rakennus ylipäänsä Canthin oikea syntymäkotia.¹⁸⁴

Museoseuran toiminta aktivoitui 1920-luvun alussa muutoinkin ja näkyi myös konkreettisesti Tampereen katukuvassa. Museon toimesta mm. inventoitiin Tampereen Pyynikin rinteestä viemäriöjan kaivuun yhteydessä löytynyt vanha liesipaikka.¹⁸⁵ Muinaisjäänöksiä oli toki jo tutkittu Hämeessä aikaisemminkin, mutta Hämeen museon rooli oli ennen ollut toimija välittäjänä paikallisten asukkaiden ja Muinaistieteellisen toimikunnan arkeologien välillä.

Vuonna 1922 ei sisällissodan aiheuttamasta lamaannuksesta museon toiminnassa ollut enää jälkeäkään. Vuosi oli Hämeen museossa poikkeuksellisen toimelias ja tuottoisa. Kaupungissa kesäkuussa järjestetty kansallinen maatalousnäyttely toi odotusten mukaisesti runsaasti uusia kävijöitä museoon. Näyttelyn aikana museossa vieraili 4 726 henkilöä verrattuna edellisvuoden kesäkuun 972 kävijään. Koko vuonna kävijöitä oli lähes 2 200 henkeä edellistä vuotta enemmän, eli

¹⁸¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 20.9.1921, 32 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU. Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1921, 6.

¹⁸² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.11.1921, 44 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

¹⁸³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 24.2.1922, 7 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1922, 9.

¹⁸⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 20.9.1921, 32 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

¹⁸⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1921, 6.

13 632 henkeä. Tämä oli selkeästi suurin kävijämäärä Hämeen museon historiassa avajaisvuoden jälkeen. Kävijäennätys toi myös lisää tuloja, sillä museon pääsymaksuja oli korotettu huhtikuussa 1922 – ehkä juuri maatalousnäyttelyn kävijöitä silmällä pitäen. Pääsy museoon maksoi nyt 2 markkaa hengeltä, mutta suurin muutos entiseen oli luopuminen suosituista ”halvoista sunnuntaipäivistä”.¹⁸⁶

Uuden, toivorikkaan aikakauden alkua symboloi myös museon oppaasta otettu uusi, laajennettu painos. Näyttelytietojen päivytyksen lisäksi oppaan johdantoon lisättiin Engbergin kirjoittama seikkaperäinen selvitys vuoden 1918 tapahtumista Näsilinnassa.¹⁸⁷ Samoin museoseuran säännöt ajanmukaistettiin vuonna 1922, joskin ne pysyivät lähes muuttumattomina.¹⁸⁸

Hämeen museo sai 1922 uuden taloudellisen tukijan, kun Tampereen Säästöpankki ryhtyi avustamaan museota. Pankin antama vuosittainen avustussumma vakiintui 1 000–3 000 markan välille. Avustusta museo sai syvimpiä lamavuosina lukuun ottamatta aina talvisodan syttymiseen saakka. Museotoiminta oli vain yksi pankin monista avustuskohdeista, mutta tuen saamista kuitenkin edesauttoi, että museoseuran johtokunnan jäsen Kustaa Hiekka istui myös pankin hallituksessa. Myöhemmin 1920- ja 1930-luvulla museoseuran johtokunnassa oli parhaimmillaan jopa kolme säästöpankin hallituksen tai isännistön jäsentä.¹⁸⁹

Vuosien tauon jälkeen Hämeen museossa järjestettiin erikoisnäyttely tammikuussa 1922. Gabriel Engbergin toimesta museon valtakunnallisestikin merkittävä ryijykokoelma laitettiin ensimmäistä kertaa laajemmin esille Näsilinnan alakerran näyttelyhuoneisiin. Ryijyjä museon kokoelmissa oli jo tällöin yli 70 kappaletta. Näyttely oli samalla ensimmäinen Hämeen museon omista kokoelmista koostettu erikoisnäyttely. Yksityiskokoelmista esiteltiin kevättalvella katolisessa kirkkosalissa kauppias Nikolai Tirkkosen yksityiskokoelma vesivärikopioita aiheesta ”Paholainen Suomen kirkoissa”.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1922, 9, 12. Ks. liite 2.

¹⁸⁷ Ks. Julius Ailio, *Hämeen museon opas* (1922). Oppaasta otettiin uusi korjattu painos jo vuonna 1928. Ks. Julius Ailio, *Hämeen museon opas* (1928).

¹⁸⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.2.1923, 1 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Hämeen Museoseuran r.y. säännöt 1924.

¹⁸⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kirje Tampereen Säästöpankille 27.3.1922. HÄMU; Tampereen Säästöpankin kirje Hämeen museolle 9.2.1925. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 23.2.1924, 36 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Jutikkala 1979, 463; Laurila 1932, 100–101, 127–137. Ks. myös Hämeen museon vuosikertomukset 1923–1939.

¹⁹⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 10.5.1920, 17 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1922, 9–10.

Tampereen vuosia jatkunut vaikea asuntopula ei ottanut hellittääkseen ja heijastui 1920-luvun alussa jälleen museon toimintaan. Näsilinnan alakerran pohjoispuolen näyttelyhuoneet otettiin koulukäyttöön syksyllä 1922, kun kaupungin oli pakko antaa alakansakoulun rakennus tilapäiseen asumiskäyttöön. Alakerran huoneissa ollut taideyhdistyksen näyttely siirrettiin kaupungin raatihuoneelle, joka näkyi museossa pienenä kävijämäärien laskuna. Ilmeisesti tilojen koulukäytöstä johtuen myös Engbergin kaavailemat näyttelyt Hämeen museon huonekalukokoelmasta sekä silkki- ja huivikokoelmasta jäivät toteutumatta. Muutoin alakerran koulutoiminta ei aiheuttanut museolle suurempaa häiriötä, vaikka kansakoululuokat pysyivät Näsilinnassa myös koko seuraavan vuoden.¹⁹¹

Hämeen Museoseuran edustajat olivat vahvasti mukana Suomen museokentän järjestäytyessä valtakunnallisesti Suomen Museoliitoksi. Ensimmäisillä museopäivillä Helsingissä tammikuussa 1923 Gabriel Engberg piti alustuksen, jossa hän korosti valtakunnallisen keskusliiton perustamisen tarpeellisuutta maaseutumuseoiden talouden ja kehityksen tukemiseksi. Museopäivien jälkeen viisihenkinen toimikunta ryhtyi valmistelemaan keskusliiton perustamista. Hämeen Museoseuran näkökulmat tulivat toimikunnassa hyvin esille, sillä seuran puheenjohtaja Axel Tammela valittiin sen jäseneksi.¹⁹²

Suomen Museoliiton perustamiskokous pidettiin syyskuussa 1923 Helsingissä. Museoliitolla oli alusta lähtien läheiset yhteydet Muinaistieteelliseen toimikuntaan ja Kansallismuseoon, mistä kertoi mm. Julius Ailion valinta liiton ensimmäiseksi puheenjohtajaksi. Uusi liitto pyrki toimimaan kulttuurihistoriallisten museoiden ja asianosaisten henkilöiden yhdyssiteenä, etujen valvojana ja ajajana. Liiton tarkoituksena oli myös mm. järjestää alan koulutusta ja avustaa museoita taloudellisesti. Hämeen Museoseura liittyi Museoliiton jäseneksi vuosikokouksessaan 1924.¹⁹³

Hämeen Museoseuran yhteydet uuteen museoliittoon olivat läheiset paitsi sen perustamisvaiheiden vuoksi, mutta erityisesti Julius Ailion puheenjohtajuuden kautta. Tämä epäilemättä vaikutti siihen, että museoseuralla oli vahva edustus museoliiton hallituksessa vuosikymmeniä. Liiton ensimmäisenä varapuheenjohtajana toimi 1924–1926 Axel Tammela, jonka jälkeen varapuheenjohtajana toimi Kaarle Jaakkola vuoteen 1932. Gabriel Engberg oli hallituksen

¹⁹¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.5.1921, 26 § ja 29.12.1922, 16 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1923, 13; Telemäki 1979, 172.

¹⁹² Vilkuna 1998, 27–28.

¹⁹³ Hämeen Museoseuran vuosikokous 23.2.1924, 11 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Vilkuna 1998, 31–32.

varsinaisena jäsenenä 1932–1949. Tämän jälkeen Hämeen museon ”kiintiöpaikkaa” museoliiton hallituksessa piti varajäsenenä opettaja Lauri Kuusanmäki 1949–1959.¹⁹⁴

Vaikka museoseuran toiminta muutoin oli vilkasta, Hämeen museon kokoelmakartunta ei vielä 1920-luvun alussa ollut noussut siitä tasosta, jolle se romahti vuonna 1916. Vuoden 1918 sotamuistoja lukuun ottamatta esineitä saatiin museoon vuosikymmenen taitteessa varsin vähän. Varsinkin lahjoitusten määrä oli aikaisempaan verrattuna vähäinen. Toisaalta ostoilla tehtiin myös laadukkaita hankintoja. Esimerkiksi vuonna 1921 suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin ostettiin mm. virolaisia ja unkarilaisia pukuja ja tekstiilejä. Myös esihistoriallisia esineitä hankittiin runsaasti. Kaupungin rahatoimikamari puolestaan lunasti museolle 15 000 markalla kaksikymmentä taiteilija Yrjö Forsénin taulua katoavasta Tampereesta.¹⁹⁵

1920-luvulla museon kokoelmien kartuttajista esiin nousee yksi henkilö ylitse muiden. Huomattava osa museolle hankituista esineistä tuli omaperäisen kulkukauppiaan ja keräilijän Aleksanteri Vinterin kautta. Vinteristä tuli museon ”hovihankkija” yli pariksi vuosikymmeneksi. Ensimmäisen kerran Vinterin tuomista esineistä on merkintä museon diaarikirjassa vuonna 1913, ja viimeisin merkintä on vuodelta 1938. Ammattimainen esinekeräilijä ei sinänsä ollut outo ilmiö suomalaisessa museokentässä. Esimerkiksi Pohjanmaan historialliselle museolle esineitä kokosi ammattimaisesti M. Ollila. Myös Kansallismuseota edeltänyt Valtion historiallinen museo hankki 1900-luvun vaihteen molemmin puolin runsaasti esineistöä juuri Vinterin kaltaisten keräilijöiden kautta.¹⁹⁶

Vinteriltä tehdyt ostot muodostivat merkittävän osan koko kokoelmakartunnasta lahjoituksiltaan niukkana aikana. Esimerkiksi vuonna 1922 kokoelmien kartunnasta 275 esinettä eli peräti 86 prosenttia oli Vinterin hankintoja, 1924 prosenttiosuus oli 73. Vielä vuonna 1930, jolloin esineistöä kiertyi ostoin ja lahjoituksin jälleen varsin runsaasti, Vinterin kautta tulleiden esineiden osuus oli 28 prosenttia.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Vilkuna 1998, 33, 36, 224.

¹⁹⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1918, 3–4 ja 1921, 4–7. Ks. liite 1.

¹⁹⁶ Hämeen museon diaarikirja 1904–1953 (I); Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1921, 4–7; Appelgren 1946, 7–8; Härö 1984, 158. Aleksanteri Vinter syntyi Merikarviolla 1861. Hän kierteli aluksi Satakuntaa ostaen vanhoja kumikalosseja. Myöhemmin hän ryhtyi keräilemään myös esineitä Hämeen ja Satakunnan museoihin. Vinter teki ansioituneen uran esineiden kokoajana myös muille museoille, mm. Kansallismuseolle sekä Rauman ja Vaasan museoihin. ”Hämeen museon ryijykokoelma ensimmäisiä maassamme”. *Aamulehti* 17.4.1947. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

¹⁹⁷ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1922, 10–11, 1924, 2–3 ja 1930, 2–5. Ks. liite 1.

Luottamus Vinteriin oli museoseurassa suuri. Hänet esimerkiksi valtuutettiin museon puolesta keräämään kokoelmista puuttuvia maanviljelys- ja ajokaluja sekä kulkuneuvoja. Vinterille maksettiin keruumatkoistaan myös matkakorvauksia.¹⁹⁸ Lämpimistä väleistä museohoitaja Engbergiin kertoo myös se, että Engberg maksoi Vinterin sakot tämän jouduttua sakkorästien takia Hämeenlinnan lääninvankilaan.¹⁹⁹

Vinter oli tärkeässä asemassa Hämeen museon huomattavan ryijykokoelman laajentamisessa. Engberg oli aloittanut ryijyjen järjestelmällisen keruun, mutta merkittävä osa ryijyistä tuli myöhemmin Vinterin kautta. Museon ryijykokoelmasta muodostui nopeasti yksi Suomen merkittävimmistä Kansallismuseon kokoelman rinnalla.²⁰⁰ Vinterillä oli suuri merkitys myös Hämeen museon esihistoriallisten kokoelmien laajentamisessa. Vinterin ”vainu” muinaislöytöjen suhteen herätti hämmennystä jopa alan asiantuntijoiden piirissä. Kansallismuseon arkeologi Aarne Europaeus (myöh. Äyräpää) kirjoitti Engbergille vuonna 1927:

”Huvittava mies tuo Vinter. Hän oli arvioinut siellä esineiden hinnaksi 500 mk, määrännyt kaivauspaikan rauhoitettavaksi, jotenka osa peltoa oli viljelemätöntä minun paikalle tullessa ja esteettä kaivettavissa. Kuten valtionarkeologi ainakin järjestelee asioita ja toiset saavat toimittaa. Merkillistä vain, että hän oli heti ymmärtänyt löydön arvon. Lähetimme Uusjaaran taloon 300 mk, joten siellä saivat 350:-, Vinterin ennakkomaksu mukaanluettuna. Ei siis niin paljon, kuin Vinter lupasi, mutta ei paljon vaillekaan.”²⁰¹

5.2. Muutoksia ja laajennuksia

Vuoden 1926 maaliskuu oli suurten mullistusten kuukausi museoseuran johtokunnassa. Pian seuran vuosikokouksen jälkeen Tampereen Teatteritaloyhdistyksen johtokunnalta tuli vihje, jonka mukaan oli syytä epäillä kahdeksan vuotta seuran rahastonhoitajana toiminutta Toivo Paatolaa väärinkäytöksistä.²⁰² Ylimääräisessä tilintarkastuksessa Paatolan huomattiinkin jättäneen tilittämättä tuloja museoseuralle kaikkiaan 11 560 markkaa. Näistä 10 000 markkaa oli Tampereen kaupungin myöntämiä avustuksia vuosilta 1922–1925. Asia ei kuitenkaan edennyt viranomaistalolle saakka, sillä Paatola tilitti pian puuttuvat rahat takaisin. Hän myös erosi museoseuran hallituksesta, jossa hän oli istunut Hämäläis-Osakunnan edustajana.²⁰³

¹⁹⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 22.9.1928, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

¹⁹⁹ Aleksanteri Vinterin kirje Gabriel Engbergille 8.9.1927. HÄMU.

²⁰⁰ ”Hämeen museon ryijykokoelma ensimmäisiä maassamme”. *Aamulehti* 17.4.1949. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

²⁰¹ Aarne Europaeuksen kirje Gabriel Engbergille 14.10.1927. HÄMU.

²⁰² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 3.3.1926, 1–3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²⁰³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 17.3.1926, 5–6 § ja liite 3 (tilintarkastuskertomus). Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

Vielä suurempi isku museoseuraa kohtasi kun sen ensimmäinen puheenjohtaja Axel Tammelander kuoli 13. maaliskuuta. Peräti 18 vuotta museoseuraa luotsanneen Tammelanderin myötä menetettiin laajaa arvostusta niin Tampereella kuin valtakunnallisestikin nauttinut Hämeen museon puolestapuhuja. Johtokunta uusiutui siten keväällä 1926 merkittävästi. Seuran uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Kaarle Jaakkola ja varapuheenjohtajaksi H. Liljeroos. Uusina johtokuntaan valittiin isännöitsijä Atte Savio, joka ryhtyi rahastonhoitajaksi, ja rehtori Kaarlo Länkelä Hämäläis-Osakunnan edustajana.²⁰⁴ Länkelä ehti toimia tehtävässään vain kaksi vuotta kuolemaansa saakka lokakuuhun 1928. Hämäläis-Osakunta valitsi hänen seuraajakseen asessori Evert Tähkäpään.²⁰⁵

Suuret muutokset museoseuran johtokunnassa eivät näkyneet Hämeen museon varsinaisessa toiminnassa. Museokävijöiden määrä oli vakiintunut vuoden 1922 vajaan 14 000 kävijän huipun jälkeen 10 000–11 000 vuotuisen kävijän tasolle. Kävijämäärä pysyi vakaana, mutta lähti pienen nouseen aivan vuosikymmenen lopussa.²⁰⁶

Hämeen Museoseuran taloudellinen tilanne 1920-luvun jälkipuoliskolla oli suhteellisen hyvä, vaikka Tampereen kaupunki ei edelleenkään suostunut rahoittamaan museon varsinaista toimintaa. Kaupunki maksoi kuitenkin museoseuralle vuosittaista korvausta Näsilinnan kiinteistön hoidosta, ja korotti vuonna 1928 summaa 5 000 markkaan. Säännöllisiä tuloja toivat myös pääsymaksut ja museoseuran jäsenmaksut. Seuran jäsenmäärä ei peloista huolimatta ollut romahtanut 1910-luvulla, vaan se pysyi suhteellisen vakaana.²⁰⁷ Tampereen väkiluvun kasvuun nähden jäsenmäärä kuitenkin suhteellisesti pieneni koko ajan.

Museoseuran ainoana säännöllisenä yksityisenä tulonlähteenä pysyi Tampereen Säästöpankin jakama vuosittainen avustus. Seuran taloustilanne parani vuosikymmenen loppua kohden yleisen taloustilanteen paranemisen myötä. Merkittävää talouden kannalta myös oli, että vuodesta 1928 alkaen C.W. Åkerlundin rahaston koko vuotuinen korko oli käytettävissä museon tarkoituksiin, kun rahaston pääoma oli kohonnut vaadittuun 200 000 markkaan.²⁰⁸

²⁰⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 17.3.1926, 1 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU. Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1926, 1.

²⁰⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1928, 1.

²⁰⁶ Ks. liite 2.

²⁰⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 23.3.1928, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1928, 2 ja 1929, 1. Esimerkiksi vuoden 1929 vuosikertomuksessa jäsenmääräksi ilmoitettiin 141 henkilöä. Ibid.

²⁰⁸ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1928, 2.

1920-luvun lopussa Suomen museoliitto alkoi tukea taloudellisesti paikallismuseoita saamiensa valtionavustusten turvin. Hämeen museo pääsi ensimmäisen kerran osalliseksi näistä avustuksista vuonna 1929, jolloin sille myönnettiin 5 000 markkaa.²⁰⁹ Museoliiton valtionavustukset mahdollistivat myös pitkään suunniteltujen museokurssien järjestämisen. Gabriel Engberg osallistui Kansallismuseossa pidetylle Museoliiton toiselle museokurssille tammikuussa 1929. Kurssilla käsiteltiin mm. museoesineitten luettelointia, konservointia, näytteillepanoa, vanhojen puurakennusten konservointia ja hoitoa sekä museoalaa käsittelevää kirjallisuutta.²¹⁰

Syksyllä 1926 Hämeen museossa järjestettiin neljän vuoden tauon jälkeen erikoisnäyttely. Nyt esillä olivat vanhaa Tamperetta ja vanhoja tamperelaisia esittävät valo- ja muut kuvat. Aineistoa näyttelyyn pyydettiin lehti-ilmoituksilla. Tulosta myös syntyi kuvia kiertyi museon kokoelmiin huomattavasti edellisiä vuosia enemmän.²¹¹ Näyttely oli museon ensimmäinen Tamperetta esitelty erikoisnäyttely ja samalla ensimmäinen varsinainen valokuvanäyttely. Kokoelmapoliittisesti oli myös merkittävää, että museo hankki aktiivisesti näyttelyä varten kuva-aineistoa tamperelaisilta yksityishenkilöiltä ja yhteisöiltä.

Valokuvia saatiin museon kokoelmiin runsaasti myös seuraavina vuosina, osin ostojen ja osin suurten lahjoitusten kautta. Esimerkiksi vuonna 1927 museolle ostettiin lähes 500 kuvaa. Merkittäviä olivat myös *Aamulehden* lahjoittamat suuret kuvaerät. 1920-luvun loppua kohden myös esinekokoelmien kasvu kiihtyi Aleksanteri Vinterin keräysten ja ajan yleisen talouskasvun myötä. Lisäksi museoseuran omat hankinnat lisääntyivät kun C.W. Åkerlundin rahasto saatiin täysimääräisesti käyttöön. Huippuvuonna 1929 kokoelmat karttuivat kaikkiaan 1 632 numerolla, joka oli suurin määrä sitten vuoden 1911. Karttuneesta kokoelmasta huomattava osa oli tosin kirjoja, arkistomateriaalia, kuvia sekä erityisesti valokuvia. Pelkästään kunnallisneuvos H. Liljeroos ja *Aamulehti* lahjoittivat museolle yhteensä 600 valokuvaa.²¹²

Näyttelypoliittisesti merkittävä avaus tapahtui aivan vuosikymmenen lopussa, kun Hämeen museo lainasi professori U.T. Sireliukselle puu- ja metalliesineitä sekä tekstiilejä Saksan Kielissä kesällä

²⁰⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 25.11.1928, 4 § ja 8.2.1929, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²¹⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 8.2.1929, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Vilkuna 1998, 62–64.

²¹¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 24.2.1926, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1926, 4.

²¹² Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1927, 2–3, 1928, 2–4 ja 1929, 3–5. Ks. liite 1.

1929 järjestettyyn historiallisen kansantaiteen näyttelyn Suomen osastoa varten.²¹³ Näyttely oli ensimmäinen, jossa Hämeen museon kokoelmia oli esillä ulkomailla.

Lähes koko 1920-luvun Hämeen museoseurassa oli pinnalla kysymys lisätilojen saamisesta Hämeen museon isokokoisille esineille. Kokoelmiin kiertyneet veneet, kärryt, rattaat ja maataloustyökalut olivat alusta alkaen aiheuttaneet suuria varastointiongelmia, eikä niitä kokonsa puolesta voitu pitää esillä näyttelyssäkään. Jo syksyllä 1918 kaupungille oli turhaan tehty anomus lisävarastotilan saamiseksi läheisestä kaupungin omistamasta vajasta. 1920-luvun alussa paineet oman, Näsilinnan läheisyydessä sijaitsevan varaston hankkimisesta kasvoivat. Museoseurassa hanke kytkettiin tiiviisti pitkään eläneeseen toiveeseen ulkoilmamuseon perustamisesta Näsinpuistoon.²¹⁴

Varastokysymys nousi pian uudestaan esille museoseuran saatua Muinaistieteelliseltä toimikunnalta huomautuksen esinekokoelmien puutteellisista säilytystiloista 1921. Tähän vedoten seura muistutti kaupungin aikanaan sitoutuneen hankkimaan Hämeen museolle sopivat tilat. Museoseura toivoi kaupungin siirtävän yhden tulevan maatalousnäyttelyn paviljongeista varastoalueelle Näsinpuiston viereen. Samalla seura esitti vastalauseensa kaupungin aikeista myydä kyseinen alue hiili- tai polttoainevarastoksi, koska se aiheuttaisi Hämeen museolle vakavan tulipalovaaran.²¹⁵

Kaupungin suhtautuminen esitykseen oli nihkeä. Kun vastaus vuoden odotuksen jälkeen lopulta saatiin, siinä todettiin, ettei museoseuran toivoma näyttelypaviljonki kuulunut kaupungille. Vastoinkäymisestä huolimatta museoseurassa päätettiin kuitenkin sinnikkäästi jatkaa uuden varaston suunnittelua.²¹⁶

Muinaistieteellinen toimikunta antoi vuonna 1923 museoseuralle jälleen huomautuksen puutteellisista varastotiloista. Tällä kertaa kaupunki tuli museoseuraa vastaan ja tarjosi sille ajo- ja maanviljelyskalujen säilytykseen vanhan viinanpolttimon ullakkotilaa. Tähän museoseura ei kuitenkaan suostunut tulipalovaaran takia. Vastaehdotuksena seura anoi kaupunginvaltuustolta, että

²¹³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1929, 2.

²¹⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 25.9.1918, 83 § ja 84 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1907–1919. HÄMU.

²¹⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokoukset 8.4.1921, 13 § ja 26.11.1921, 45 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Hämeen Museoseuran kirje Tampereen Rahatoimikamarille 15.12.1921. HÄMU.

²¹⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 29.12.1922, 23 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1922, 10.

se rakentaisi Hämeen museon lähistön varastotontille lautarakennuksen esineiden säilytys- ja esittelypaikaksi.²¹⁷ Kaupungin taholta anomukseen ei kuitenkaan suostuttu.

Alkuvuodesta 1926 museoseura päätti lopulta itse ryhtyä rakentamaan varastorakennusta.²¹⁸ Uudisrakennuksen piirustukset tilattiin seuran rahastonhoitajalta, arkkitehti Toivo Paatolalta, mutta valmistunutta suunnitelmaa pidettiin liian kalliina lautarakennukseksi. Osaltaan suunnitelman hylkäämiseen saattoi vaikuttaa myös samaan aikaan ilmenneet epäselvyydet Paatolan toiminnassa rahastonhoitajana. Museoseura pyysi kaupunginarkkitehdiltä uutta suunnitelmaa rakennuksesta. Kun uudisrakennusta varten anottiin syksyllä 1926 jälleen rahoitusta kaupungilta, rahatoimikamari vihdoin suostui suunnitelman rahoittamiseen.²¹⁹

Helmikuussa 1927 kaupunginvaltuusto myönsi 140 000 markkaa kivisen maanviljelys- ja ajokalujen sekä ajoneuvojen säilytysuojan rakentamiseen. Rakennusprojektin käynnistämistä vauhditti lopulta se, että Kustaa Hiekan talo, jossa suuri osa tulevan rakennuksen esineistöstä oli säilytyksessä, purettiin keväällä 1927 uudisrakennuksen tieltä ja esineet jäivät vaille suojaa.²²⁰ Bertel Strömmerin ja Eetu Murroksen suunnittelema uudisrakennus valmistui joulukuussa 1928 Näsinpuiston itäpäähän Kuninkaankadun varteen.²²¹

”Maanviljelys- ja kulkuneuvojen museo” avattiin yleisölle 7.7.1929. Uusi kivinen rakennus, jonka nimeksi vakiintui vähitellen Alamuseo, oli 30 metriä pitkä ja 7,5 metriä leveä parvekerakennus. Rakennusta pidettiin auki kesäkaudella sunnuntaisin ja arkipäivisin pyynnöstä. Vaikka näyttely olikin osa Hämeen museota, sinne oli erillinen pääsymaksu. Tämä rajoitti kävijäkuntaa, sillä suuria henkilömääriä kulkuneuvot ja maataloustyökalut eivät houkuttelleet. Avajaisvuonna näyttelyssä vieraili 468 henkilöä.²²²

²¹⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 22.11.1923, 17 ja 18 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1923, 16.

²¹⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 27.1.1926, 27 § ja (vuosikokouksen jälkeen) 24.2.1926, 7 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²¹⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.4.1926, 4 § ja 17.11.1926, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1926, 2.

²²⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 28.2.1927, 4 § ja 27.5.1927, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri... 1998, 87.

²²¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 25.11.1928, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; ”Hämeen museon lisärakennus on nyt valmis” *Tampereen Sanomat* 30.12.1928. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri... 1998, 32, 34.

²²² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 10.6.1929, 16 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1929, 2, 6.

Sekä koulumuseohanke että teollisuusmuseo nousivat uudelleen keskustelun aiheeksi 1920-luvun puolivälissä Hämeen Museoseurassa. Vuodesta 1912 Tampereen opettajien aktiivisesti ajamaan koulumuseohankkeeseen museoseura suhtautui varsin myönteisesti. Koottua esinekokoelmaa ryhdyttiin järjestelemään 1920-luvun alussa. Gabriel Engberg oli hankkeessa tiiviisti mukana ja suunnitteli myös koulumuseon näyttelyn esillepanon. Kun sijoituspaikaksi aiotusta kouluhuoneesta jouduttiinkin luopumaan, tiedusteli kansakoulujen johtokunta 1926 Hämeen Museoseuralta mahdollisuutta saada 776 esineen kokoelmalle Hämeen museosta tilaa. Museoseurassa käydyn pitkän keskustelun jälkeen todettiin, ettei tähän tarkoitukseen ollut mahdollista antaa huonetta Hämeen museosta omankin tilanpuutteen vuoksi. Hankkeeseen kuitenkin suhtauduttiin hyvin positiivisesti ja seura kannatti koulumuseon sijoittamista Näsilinnan alakerran muihin tiloihin. Museoseura kehottikin kääntymään asiassa kaupungin puoleen ja pyytämään koulumuseon käyttöön kaupungin hallussa olevat Näsilinnan huoneet sekä samalla anomaan rahaa kokoelman siirtoa, järjestelyä ja hoitoa varten.²²³

Kaupungin hallinnoimat huoneet Näsilinnassa eivät kuitenkaan olleet käytettävissä, ja seuraavana vuonna kansakoulujen johtokunta anoi kaupungilta koulumuseon sijoittamista Hämeen museon käytössä olevaan alakerran kahvilahuoneeseen. Rahatoimikamari pyysi asiasta lausuntoa museoseuralta, jonka vastaus oli kieltävä.²²⁴ Museoseura piti yhä tiukasti kiinni käytössään olevista tiloista.

Kaupungilla ei ollut osoittaa tiloja koulumuseolle osaltaan siksi, että se oli vuonna 1923 luvannut teollisuusmuseolle yhden huoneen Näsilinnan alakerrasta – museoseuran ankarasta vastustuksesta huolimatta.²²⁵ Päätös toteutettiin vuonna 1926 sopivan huoneen vapautuessa, ja teollisuusmuseon ensimmäiset koneet ja muut esineet sijoitettiin näytteille. Ensimmäisessä näyttelyssä esineitä mainitaan olleen 166 kappaletta. Teollisuusmuseon esineet karttuivat nopeasti, mutta suurempia tiloja muualta ei kokoelmalle löytynyt. Museohuoneesta tuli näin käytännössä hyvin nopeasti teknillisen kokoelman varasto, mikä lisäsi entisestään museoseurassa teollisuusmuseota kohtaan tunnettua ärtymystä.²²⁶

²²³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 26.4.1926, 1 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Telemäki 1979, 305.

²²⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.3.1927, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU. Koulumuseota varten kerätty esineistö jäi koulujen varastoihin Näsilinna-suunnitelman kariuduttua. Museo avattiin lopulta Tammelan koulussa 1960. Telemäki 1979, 305.

²²⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1923, 13.

²²⁶ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1926, 5; Helin 1973, 71.

Kevättalvella 1927 tyytymättömyys teollisuusmuseota kohtaan kärjistyi. Engberg totesi johtokunnan kokouksessa Hämeen museon kokoelmien lisääntyneen niin, että ”museossa vallitsi sietämätön ahdinko”. Lisätilan tarve oli siis suuri eikä ongelmaan nähty muuta ratkaisua kuin alakerran teollisuusmuseon siirtäminen muualle. Museoseura suhtautui teollisuusmuseoon periaatteessa myönteisesti, mutta samalla painotettiin, että Tampere teollisuuskaupunkina tarvitsi arvoisensa teollisuusmuseon ahtaan ja alkujaankin teollisuusesineistöille sopimattoman huoneen sijaan. Museoseura ilmoitti mielipiteensä sekä kaupungin rahatoimikamarille että teollisuusmuseota hallinnoivalle Tampereen teknilliselle seuralle.²²⁷ Teknillinen seura ei kuitenkaan suostunut luopumaan huoneestaan, koska sillä tai Tampereen kaupungilla ei ollut osoittaa tarkoitukseen sopivaa muuta tilaa. Teollisuusmuseo jäi edelleen Näsilinnaan.²²⁸ 1920-luvun lopussa Näsilinnassa oli museoseuran tahdon vastaisesti siten yhä kaksi museon nimeä kantavaa näyttelykokonaisuutta: teollisuusmuseo ja lastenhoitomuseo. Näillä molemmilla oli hallussaan yksi huone rakennuksen alakerrassa olevien kahvilahuoneiden naapurissa.²²⁹

6. 1930-LUKU

6.1. Museotoimintaa laman varjossa

Hämeen Museoseuran johtokunnassa tapahtui 1930-luvun alussa useita merkittäviä muutoksia. Museoseuran järjestyksessä toinen puheenjohtaja Kaarle Jaakkola kuoli toukokuussa 1932. Ylimääräisessä vuosikokouksessa hänen tilalleen johtokuntaan valittiin tehtailija Atte Wikholm, ja puheenjohtajan tehtävät siirtyivät Jalmari Meurmanille. Jo tätä ennen johtokuntaan oli nimetty Tampereen kaupungin edustajana lehtori Lauri Kuusanmäki H. Liljeroosin muutettua Helsinkiin vuonna 1930.²³⁰

Vuoden 1929 syksyllä alkanut kansainvälinen lama tuntui nopeasti myös Tampereella. Työttömyys lähti kaupungissa nousuun ja saavutti huippunsa tammikuussa 1932. Joukkotyöttömyyttä kaupungissa kesti aina kesään 1935 saakka.²³¹ Taloudellisen tilanteen nopea heikkeneminen ei voinut olla näkymättä Hämeen museon kävijämäärissä. Selkeä lasku alkoi vuonna 1930 ja kiihtyi

²²⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 28.2.1927, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²²⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.3.1927, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²²⁹ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1929, 2. Varsinaisesti teollisuusmuseo ja lastenhoitomuseo eivät olleet ammattimaisesti ylläpidettyjä museoita vaan esinekokoelmia. Tässä tutkimuksessa niistä kuitenkin käytetään aikalaiskäytännön mukaisesti termiä museo.

²³⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 17.10.1930, 33 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1931, 1 ja 1932, 1.

²³¹ Jutikkala 1979, 474.

seuraavana vuonna. Pohja saavutettiin 1932, jolloin kävijöitä oli vain 6 667, mikä oli lähes 4 400 henkeä vähemmän kuin vuonna 1929. Kävijämäärä oli samalla Hämeen museon pienin sitten museon avaamisen. Lasku tapahtui nimenomaan maksavien kävijöiden osalta – ilmaiset koululaisryhmät vierailivat museossa entiseen tapaan. Vuosikymmenen loppua kohden kävijämäärät nousivat vähitellen saavuttaen vuoden 1929 tason vuonna 1938.²³²

Lipputulojen väheneminen tuntui Hämeen museon taloudessa. Ulkopuolinen rahoitus oli muutenkin lama-aikana vähäistä: jopa museon uskollinen tukia Tampereen Säästöpankki luopui 1929 pariaksi vuodeksi rahallisen tuen antamisesta. Pientä apua museoseuran talouteen saatiin kävijäkadon ollessa suurimmillaan vuonna 1932, kun Suomen Museoliitto tuki Hämeen museon toimintaa 4 000 markalla.²³³

Hengennostatusta laman keskelle toivat Tampereella 1930 järjestetyt kolmannet valtakunnalliset museopäivät. Kaupungintalon juhlasalissa elokuun 28.–30. päivä pidettyihin museopäiviin otti osaa 141 henkilöä. Päivien ohjelmaan kuului kahdeksan esitelmää, keskustelutilaisuuksia, ohjelmallisia retkiä lähiseuduille ja mm. vierailu Hämeen museossa ja tutustuminen Kustaa Hiekan kokoelmiin.²³⁴ Museopäivien järjestelyvastuu oli konkreettinen tunnustus Hämeen Museoseuran työn valtakunnallisesta arvostuksesta. Reilut kaksikymmentä vuotta toimittuaan Hämeen museo oli vakiinnuttanut asemansa Suomen museokentässä – nuoresta iästään huolimatta.

Museopäivien kunniaksi Gabriel Engberg laati Hämeen museoon tilapäisen tekstiilinäyttelyn, johon koottiin varastokokoelmista ryijyjä, raanuja ja peitteitä kaikkiaan 52 kappaletta. Näyttely oli samalla julkinen kannanotto Tampereen kaupungin museopolitiikkaa vastaan, sillä museoseura oli alkuvuodesta turhaan anonut koko Näsilinnaa käyttöönsä tuleviin museopäiviin vedoten. Tilapäisnäyttelyn viesti oli harkittu: Hämeen museo ei voinut tarjota ajanmukaista näyttelyä kokoelmistaan ilman että koko Näsilinna olisi sen käytössä.²³⁵

Museoseuran toive lisätilasta olisi edellyttänyt teollisuusmuseon ja lastenhoitomuseon siirtämistä muualle. Varsinkin teollisuusmuseo herätti yhä erityisen paljon ärtymystä museoseuran

²³² Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1929, 6. Ks. lisäksi liite 2.

²³³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1932, 2. Ks. myös Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1929 ja 1930.

²³⁴ Kolmannet museopäivät... 1931, 9–17. Hämeen Museoseuran johtokunnan jäsen Kustaa Hiekka omisti merkittävimmän kulttuurihistoriallisen yksityiskokoelman Tampereella. Vuonna 1927 Hiekka perusti omaa nimeään kantavan museosäätiön, jonka turvasi, että arvokas kokoelma tuli hänen kuolemansa jälkeen julkisesti näytteille. Jutikkala 1979, 650.

johtokunnassa. Kirjelmässään kaupungille johtokunta muistutti, että teollisuusmuseon esineistö oli sijoitettu Näsilinnaan vastoin museoseuran tahtoa ja ettei esineistöä oltu lainkaan järjestelty asianmukaisella tavalla. Tilan ahtauden vuoksi huoneesta oli käytännössä muodostunut varastotila eikä se siten muodostanut enää museokokonaisuutta. Painavat esineet olivat myös turmelleet lattian. Museoseuran mielestä teollisuusmuseo vaati Tampereen kaltaisessa teollisuuskaupungissa kunnolliset tilat, jollaisia löytyi esimerkiksi vastikään kaupungin haltuun joutuneesta Frenckellin tehdaskiinteistöstä.²³⁶

Museon tilakysymys nousi jälleen esille vuonna 1932 kaupunginhallituksen tarjotessa museon käyttöön kahvilan yhteydessä ollutta pientä huonetta. Johtokunta kieltäytyi tarjouksesta, koska se ei katsonut järkeväksi ottaa käyttöön vain yhtä huonetta väliaikaisin näyttelyjärjestelyin kun museo todellisuudessa tarvitsi käyttöönsä koko rakennuksen.²³⁷ Näsilinnan alakerran tilojen käytöstä oli museoseuralle tullut periaatteellinen kysymys. Näsilinna haluttiin mahdollisimman nopeasti kokonaan Hämeen museon käyttöön, eikä kompromisseihin kaupungin kanssa haluttu ryhtyä.

Hämeen museon toiminta jatkui 1930-luvun alun lamavuosina suhteellisen normaalisti museopäivien ponnistuksen jälkeen. Vuonna 1931 museossa esiteltiin ensimmäisen kerran erikoisnäyttelyssä kokoelmien lasitavaroita lasiteollisuuden 250-vuotisjuhlan kunniaksi.²³⁸ Museon ryijykokoelmaa puolestaan päästiin loppuvuodesta 1932 esittelemään ensimmäistä kertaa kunnolla vastavalmistuneessa Tampereen taidemuseossa. Mukana oli 160 ryijyä tyyleittäin järjestettyinä. Kuukauden kestänyt näyttely sai hyvän vastaanoton: lamakaudesta huolimatta näyttelyssä vieraili 1 592 henkilöä. Engbergille rakkaat ryijyt saivat myös valtakunnallista huomiota, sillä seuraavana vuonna 37 ryijyä lainattiin Helsingin Taidehallin ryijynäyttelyä varten.²³⁹ Hämeen museon ja Tampereen taidemuseon yhteistyö oli läheistä, sillä Gabriel Engberg valittiin myös vastaperustetun taidemuseon museohoitajaksi. ”Museopiirit” olivat muutoinkin pienet Tampereella, sillä esimerkiksi Kustaa Hiekan perustettua samoihin aikoihin yksityiskokoelmalleen museosäätiön, sen hallitukseen nimettiin Lauri Kuusanmäki, josta pian tuli myös museoseuran johtokunnan jäsen.²⁴⁰

²³⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 14.2.1930, 11 § ja liite 5. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kolmannet museopäivät... 1931, 17.

²³⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 14.2.1930, 11 § ja liite 5. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²³⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 7.10.1932, 26 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²³⁸ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1931, 2.

²³⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 19.2.1933, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1932, 2.

²⁴⁰ Jutikkala 1979, 649–650.

Omien näyttelyiden lisäksi Hämeen museo lainasi esineistöä myös muutamiin lyhytaikaisiin kaupallisiin tilaisuuksiin ja yhdistysten tapahtumiin. Alkusyksyllä 1936 Suomen messut Oy:lle lainattiin pariksi viikoksi esineistöä Helsingissä pidettyyn merenkulku- ja matkailunäyttelyyn. Tampereen Reserviupseerikerho ry:n kanssa puolestaan järjestettiin samana syksynä pukunäyttely yhdistyksen juhlassa.²⁴¹

Hämeen museon asema alueellisesti merkittävänä ja ammatillisesti hoidettuna museona korostui entisestään Suomen Museoliiton kehoitettua jäsenmuseoitaan tallentamaan yksityiskokoelmien tietoja julkisiin museoihin. Tämän johdosta museoseuran johtokunta kävi lokakuussa 1931 tutustumassa pankinjohtaja L. Björkbomin ja kauppias Verner Gestrinin huomattaviin yksityiskokoelmiin. Yhteistyön tavoitteena oli laatia kokoelmien esineistä kunnolliset luettelot.²⁴² Yksityiskokoelmien tallentaminen jatkui myöhemmin Museoliiton antaman avustuksen turvin, jolla mm. valokuvattiin yksityishenkilöiden omistuksessa olleita arvokkaimpia historiallisia ja kansatieteellisiä esineitä.²⁴³

Museon omien kokoelmien karttumisessa talouslama näkyi pienellä viiveellä hyvin selkeästi. Vuosi 1930 oli vielä huippuvuosi liki 1 500 uudella luettelointinumerolla, mutta seuraavana vuonna tapahtui romahdus. Vuonna 1931 luetteloihin kirjattiin vain 444 numeroa. Kartunta lähti nousuun vuosikymmen puoliväliä kohden vakiintuen 1920-luvun lopun tasolle. Tälle kaudelle ajoittuu yksi 1930-luvun merkittävimmistä yksittäisistä kokoelmakartunnoista: vuonna 1936 saatu kauppaneuvos Fr. Björkqvistin testamenttilahjoitus sisälsi kaikkiaan 342 esinettä ja kuvaa. Vuonna 1937 kartunta jälleen romahti lomaakin alemmalle tasolle alle neljänsadan vuosittaisen luettelointinumeron, ja pysyi tällä tasolla viimeiset rauhan vuodet.²⁴⁴

Vuosina 1934–1935 kiinnitettiin tekstiilikokoelmien hoitoon erityistä huomiota, kun Museoliitolta saatiin avustusta tähän tarkoitukseen 6 000 markkaa. Museon vintille tehtiin kunnolliset säilytystilat kansan- ja säätyläispuvuille, ryijyjä ja peittoja mm. lujitettiin pellavakankaalla ja pukuja paikattiin. Rikkinäisten tekstiilien paikkaus saatiin valmiiksi 1936.²⁴⁵

²⁴¹ R. Örmälän kirje Gabriel Engbergille 20.10.1936. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 28.2.1936, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²⁴² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 21.9.1931, 28 §, lokakuu 1931, 32–34 § ja 18.10.1931, 36 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²⁴³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1935, 1–2 ja 1936, 3.

²⁴⁴ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1936, 3. Ks. lisäksi liite 1.

²⁴⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1934, 2 ja 1935, 1–2 ja 1936, 3.

Radiota hyödynnettiin Hämeen museon tunnetuksi tekemisessä vuonna 1935 tietävästi ensimmäistä kertaa. Vuoden aikana museosta lähetettiin kaksi radioesitelmää. Ensimmäinen, Lauri Kuusanmäen ja Gabriel Engbergin pitämä, käsitteli pääasiassa museoesineitä, jotka ”antoivat aihetta huvittaviin kuunnelmaesityksiin”. Toinen lähetys pidettiin eteishallissa rehtori K. Tiililän ja tuomiorovasti K. Seppälän toimesta. Ohjelmassa laulettiin ja soitettiin vanhoja Kuoreveden urkuja.²⁴⁶ Uutta tekniikkaa hyödynnettiin myös, kun Teknilliseltä Seuralta päätettiin lainata äänityskonetta merkittävien tamperelaisten puheen tallentamiseksi äänilevyille.²⁴⁷ Muutoinkin Suomen museotalalla etsittiin 1930-luvulla uusia tallennusvälineitä historian tallentamiseksi. Esimerkiksi Muinaistieteellisen toimikunnan kansatieteellisen osaston myötävaikutuksella perustettiin Oy Kansatieteellinen filmi vuonna 1936. Yhtiön tarkoituksena oli filmata ja äänittää mm. katoamassa olevaa kansanperinnettä, työtapoja ja vapaa-ajanviettoa. Myös museoseura liittyi yhtiön osakkaaksi merkitsemällä 5 kappaletta sen osakkeita. Museoseuran varapuheenjohtaja Lauri Kuusanmäki valittiin lisäksi yhtiön hallituksen varajäseneksi.²⁴⁸

Vuonna 1937 *Hämeen museon oppaasta* otettiin pitkästä ajasta uusi, korjattu painos. Poliittisen vastakkainasettelun lientyminen sisällissodan ajoista näkyi oppaan esipuheesta, sillä sitä oli stilisoitu poistamalla kaikkein ”hurmehenkisin” osuus vuoden 1918 tapahtumien osalta.²⁴⁹ Samoihin aikoihin museoseura kokosi materiaalia historiikin tekemiseen Näsilinnan valtaukselta vuonna 1918. Seuraa avusti Vapaussodan Rintamamiesten Liitto tekemällä haastatteluja ja hankkimalla kuvamateriaalia. Poliittisen ilmapiirin muutoksesta kertoo myös se, että museoseuran johtokunta päätti laajentaa kirjan sisältöä mm. haastattelemalla myös taisteluihin osallistuneita punaisia.²⁵⁰

Hämeen Museoseuran johtokunta muuttui 1930-luvun lopulla jälleen merkittävästi. Vuonna 1937 opettaja Lauri Santamäki valittiin johtokuntaan kuolleen Roope Hietalan tilalle. Santamäki oli toiminut jo edellisvuodesta museoseuran sihteerinä johtokunnan ulkopuolisena jäsenenä Hietalan kieltäytyttyä hoitamasta kyseisiä tehtäviä.²⁵¹ Samana vuonna kuolleen Kustaa Hiekan tilalle

²⁴⁶ Radiokäynti 1935 museossa. Suomen Yleisradio, Esitelmäosasto 18.3.1935 (litteroitu haastattelu). HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1935, 5–6.

²⁴⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 23.4.1936, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²⁴⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 23.4.1936, 2 § ja liitteet 1 ja 2. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Aaltonen 1936, 109.

²⁴⁹ Ks. Julius Ailio, *Hämeen museon opas* (1937).

²⁵⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.10.1936, 2 §, (ennen vuosikokousta) 28.2.1937, 8 § ja liite sekä 5.2.1938, 8 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

²⁵¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 29.4.1937, 2 § ja 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1936, 1.

puolestaan valittiin 1938 insinööri Erkki Salminen. Vuonna 1939 johtokuntaan valittiin E. Salon tilalle maanviljelijä K.A. Lehtinen Kuhmalahdelta.²⁵²

6.2. Vuosikymmenen suuret hankkeet: Kuva-arkisto ja Museotalo

1930-luvulle tultaessa Hämeen museolle oli kiertynyt jo runsaasti valokuva-aineistoa. Kokoelmiin tulleiden kuvien määrä lisääntyi nopeasti 1920-luvun puolivälistä ja kehitys jatkui samansuuntaisena 1930-luvulla. Yksittäiset lahjoitukset saattoivat olla varsin suurikokoisia. Esimerkiksi vuonna 1934 saatiin W. Lomaxin ottamat valokuva- ja taikalyhtykvalevyt, yhteensä 2 466 kappaletta. Valtavan kuvamäärän hoitaminen ja hallitseminen sai museoseuran aloittamaan yhteistyön Tampereen historiallisen seuran ja Tampereen kameraseuran kanssa. Vuonna 1934 seurat perustivat kuva-arkistotoimikunnan, johon pyydettiin mukaan myös *Aamulehden*, *Kansan Lehden* ja *Tammerfors Aftonbladetin* edustajat.²⁵³

Toimikunnan työn tuloksena aloitti Hämeen museon yhteydessä tammikuussa 1935 toimintansa Hämeen-Satakunnan Kuva-arkisto. Kuva-arkiston tarkoitus oli koota Tampereelta ja sen vaikutusalueelta kuvia, piirroksia ja karttoja. Kuva-arkisto oli aiottu vain väliaikaiseksi ratkaisuksi, sillä aineisto oli tarkoitus tallentaa Hämeen museoon vain siihen saakka kunnes Hämeeseen saataisiin oma maakunta-arkisto.²⁵⁴

Kuva-arkistoa tehtiin tunnetuksi niin Tampereella kuin maakunnassa mm. näyttelyin ja kiertokirjein. Syksyllä 1935 pidettiin Tampereen taidemuseossa neuvottelukokous, johon osallistui kuntien, seurakuntien ja yhdistysten edustajia. Kokous päätti yksimielisesti tukea Tampereelle koottavaa valokuva-aineiston arkistoa.²⁵⁵ Lukuisat yritykset, Tampereen kaupunki ja seurakunta sekä yhteisöt antoivat kuva-arkiston toiminnan käynnistämiseen rahallista tukea.²⁵⁶ Lahjoittajista Hämeen museon perinteinen tukija Tampereen Säästöpankki ryhtyi tukemaan myös kuva-arkiston

²⁵² Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1938, 1–2 ja 1939, 1.

²⁵³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1934, 2, 4–5.

²⁵⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 26.2.1935, 10 § ja liitteet 7–9. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta toimikautena 18.1.1935–29.2.1936, 8. Kuva-arkiston toimintakertomukset julkaistiin Hämeen museon toimintakertomusten yhteydessä ”liitteenä”.

²⁵⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 26.2.1935, 10 § ja liitteet 7–9. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta toimikautena 18.1.1935–29.2.1936, 8–9.

²⁵⁶ Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta toimikautena 18.1.1935–29.2.1936, 10–11.

toimintaa 1 000 markan vuosittaisella summalla. Pankin tuki jatkui säännöllisenä talvisodan syttymiseen saakka.²⁵⁷

Kuva-arkiston toiminta käynnistyi vilkkaasti. Paitsi varsinaista kuvien keruutoimintaa, arkisto järjesti yhdessä Tampereen kameraseuran kanssa kesällä 1935 valokuvauskilpailun ”Tampere pihan puolelta”. Tampereen ja sen esikaupunkien pihamaita, piharakennuksia ja pihaelämää tallentaneeseen kilpailuun otti osaa 14 kuvaajaa yhteensä 113 kuvalla.²⁵⁸ Tamperetta tallennettiin valokuvaamalla Hämeen museon toimesta siten ensimmäistä kertaa aktiivisesti sitten 1910-luvun.

Samana kesänä järjestettiin yhteistyössä Hämeen Heimoliiton kanssa valokuvauskilpailu ”Häme kuvina”, jossa tehtävänä oli kuvata Hämeen ja Ylä-Satakunnan asuttuja maisemia, kyliä, taloja ja niiden rakennuksia sekä kansanelämää. Kilpailuun osallistui 42 kuvaajaa 480 valokuvalla.²⁵⁹ Kuva-arkiston saama huomio oli laajaa. Mm. Tampereen taidemuseossa järjestettiin kilpailukuvista näyttely, jonka yhteydessä lähetettiin radio-ohjelma kuva-arkiston perustamiseen liittyen.²⁶⁰

Seuraava valokuvauskilpailu järjestettiin vuonna 1937. Tällä kertaa aiheena olivat Tampereen kaupunkiin samana vuonna liitetyt Tahmelan ja Pispalan alueet. Kaupungin antaman tuen turvin kilpailutöiden parhaimmistosta lunastettiin arkistoon 118 valokuvaa.²⁶¹

Hämeen-Satakunnan kuva-arkiston kokoelmat karttuivat nopeasti. Ensimmäisenä toimintavuonna kilpailukuvien lisäksi saatiin lahjoituksina peräti 3 821 kuvaa ja negatiivia. Neljänä seuraavana vuonna valokuvia, negatiiveja ja muuta materiaalia kiertyi arkistolle 5 643.²⁶² Arkisto kartutti kokoelmiaan myös ottamalla omalla kustannuksellaan vedoksia yksityishenkilöiltä lainaksi saaduista vanhoista lasinegatiiveista. Arkiston toimesta käytiin myös valokuvaamassa kokoelmiin eri käsityöammattien vanhoja työtapoja ja -vaiheita.²⁶³ Kuvakokoelmien järjestämistä edesauttoi museoseuran vuonna 1938 saama 10 000 markan avustus Museoliitolta.²⁶⁴

²⁵⁷ Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta 1936, 10–11, 1937, 10, 1938, 8 ja 1939, 8.

²⁵⁸ Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta toimikautena 18.1.1935–29.2.1936, 9; Yleinen valokuvauskilpailu ”Tampere pihan puolelta”, 1935 (tiedote). HÄMU.

²⁵⁹ Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta toimikautena 18.1.1935–29.2.1936, 9; Yleinen valokuvauskilpailu ”Häme kuvina”, 1935 (tiedote). HÄMU.

²⁶⁰ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1935, 6.

²⁶¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 5.2.1938, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta 1937, 9–10; Jutikkala 1979, 545.

²⁶² Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta toimikautena 18.1.1935–29.2.1936, 10; Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta 1936, 10, 1937, 9, 1938, 8, 1939, 7.

²⁶³ Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta 1937, 9 ja 1939, 7–8.

²⁶⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 5.2.1938, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU.

Hämeen Museoseuran toinen suuri 1930-luvun hanke juonsi juurensa sekä Hämeen museon tilanpuutteesta että Tampereella olleista muista museaalisista kokoelmista ja museosuunnitelmista. Lisätilantarve laajenevalle museotoiminnalle oli huutava. Huhtikuussa 1936 kokoontuikin museoseuran kutsusta Tampereen teknillisen seuran, Tampereen käsityö- ja tehdasyhdistyksen, Tampereen historiallisen seuran, Tampereen luonnonystäväin, Tampereen kauppaseuran, Tampereen kansakoulujen museotoimikunnan sekä mm. kaupungin ja sanomalehtien edustajia neuvottelemaan erillisen museorakennuksen rakentamisesta Tampereelle. Kokouksessa todettiin Näsilinnan käyneen liian pieneksi Hämeen museolle, minkä takia oli rakennettava uusi museorakennus Hämeen museon ja uuden teollisuusmuseon kokoelmia varten. Uudisrakennukseen oli varattava tilaa myös koulumuseolle ja Tampereen luonnonystäväin keräämille kokoelmille. Varsinkin teollisuusmuseon kannalla hankkeella todettiin olevan kiire, sillä Helsingissä oli suunnitteilla vastaavanlainen teollisuusmuseo.²⁶⁵

Kokouksen asettama toimikunta kartoitti uudelle museorakennukselle sopivaa sijoituspaikkaa, ja päätyi ehdotuksessaan loppuvuodesta 1936 kolmeen vaihtoehtoon: 1) alue Pirkkalan valtatievarrelta ns. kilometritaloa vastapäätä, 2) Kortelahden kalliot ja 3) tontit nro 96–108 Sorsalammen luona.²⁶⁶ Huhtikuussa 1937 kaupunginvaltuustolle lähetettiin kirjelmä koskien uutta museotonttia. Hankkeella oli laaja julkinen tuki: mm. *Kansan Lehti* vaati voimakkaasti museotalohankkeen toteuttamista erityisesti uuden teollisuusmuseon perustamista silmällä pitäen. Museotalohanke sai tukea myös kaupunginvaltuustossa, ja se varasikin lokakuussa 1937 noin kahden hehtaarin suuruisen tontin Kortelahden kallioilta.²⁶⁷

Museotalohanketta valmistelemaan nimitettiin 1938 uusi toimikunta, jossa Hämeen Museoseuraa edustivat Engberg ja Kuusanmäki. Toimikunnan työn tuloksena perustettiin 5.2.1939 Tampereen Museotaloyhdistys r.y., jonka tarkoituksena oli sääntöjen mukaan ”rakennuttaa Tampereen kaupunkiin museotalo, johon sijoitetaan Hämeen museo, koko maata käsittelevä teollisuus-, pienteollisuus- ja käsityömuseo sekä luonnontieteellinen museo ja johon varataan tilaa koulu-, teatteri-, valokuvaus- y.m. museokokoelmille”.²⁶⁸ Hyvän alun saanut museotalohanke pysähtyi

²⁶⁵ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1936, 2–3.

²⁶⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 28.2.1937, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1936, 2–3.

²⁶⁷ ”Teollisuusmuseon saantia Tampereelle ryhdyttävä ajamaan”. *Kansan Lehti* 1937:39. Lehtileikekokoelma. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1937, 2.

²⁶⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.9.1938, 5–7 § ja liite 4. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Tampereen Museotaloyhdistys r.y. (säännöt) 1939.

talvisodan syttyä. Sodan jälkeen yhdistys jatkoi toimintaansa, mutta pula-aika esti asian viemistä eteenpäin. Hanke hautautui vähitellen Hämeen museon tilojen laajentuessa ja teollisuusmuseon saatua omat näyttelytilat 1950-luvulla.

7. SOTA-AJASTA VUODEN 1952 MUODONMUUTOKSEEN

7.1. Sota-ajan hiljaiselo

Talvisota katkaisi Hämeen museon hyvät tulevaisuuden näkymät 1939. Museon kävijämäärät olivat tasaisessa kasvussa, ja edellisenä vuotena oli saavutettu ensimmäisen kerran laman jälkeen 1920-lopun kävijätaso. Myös uuden museorakennuksen suunnitelmat olivat herättäneet toiveet uusista nykyaikaisista toimitiloista ja koko näyttelyn uudistamisesta. Sodan uhan ja sitä seuraavien mahdollisten pommitusten pelossa museo kuitenkin suljettiin 8. lokakuuta 1939. Suuri osa arvokkaimmista esineistä pakattiin ja siirrettiin turvaan Pälkäneelle ja Ylöjärvelle.²⁶⁹ Huoli pommituksista ei ollut turha, joskin Hämeen museo selvisi pienin vaurioin Tampere-talvisodan aikana kohdanneesta yhdeksästä pommituksesta. Pommitusten tuhoiksi jäi Näsilinnan osalta 90 ilmanpaineen hajottamaa ikkunaruu-tua alkutalvella 1940.²⁷⁰

Alamuseota lukuun ottamatta Hämeen museo avattiin yleisölle uudestaan vasta yli vuosi talvisodan päättymisen jälkeen 8. kesäkuuta 1941. Museon näyttely oli kuitenkin varsin vajavainen, sillä museon alakerran huoneet olivat talvisodan, ja myöhemmin myös jatkosodan aikana, ilmatorjuntamiesten ja Porin junaradan vartijoiden asuntoina. Näyttely oli myös puutteellinen esineistöltään. Ylöjärvellä olleet esineet oli tuotu vuoden 1940 aikana kaupunkiin takaisin, mutta Pälkäneelle evakuoituidut esineet palautettiin museoon vasta 1942, jossa ne edelleen säilytettiin laatikkoihin pakattuina.²⁷¹ Syksyllä 1943 pommitusvaaran todettiin jälleen kasvaneen, ja alkuvuodesta 1944 osa kokoelmista evakuoitiin jälleen mm. Pälkäneelle.²⁷² Museo pidettiin kaikesta huolimatta auki koko jatkosodan ajan.

Jatkosodan syttyminen kesäkuun lopussa 1941 vähensi luonnollisesti uudelleen avatun museon kävijämääriä, eikä koululaisvierailuja ollut juuri lainkaan. Tästä huolimatta puolen vuoden aikana museossa kävi lähes 2 500 henkeä. Sotatilanteen vakiinnuttua kävijämäärä nousi seuraavana vuonna

²⁶⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 5.4.1940, 1 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1920–1939. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1939, 2.

²⁷⁰ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1940, 2; Jutikkala 1979, 712–713.

²⁷¹ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1939, 2, 1940, 2, 1941, 2 ja 1942, 1–2.

yli 6 400 ja vuonna 1943 peräti 8 133 henkeen. Vuoden 1943 kävijätilastosta huomiota kiinnittää varsin suuri ryhmäkävijöiden osuus – 1849 henkeä – mikä oli Hämeen museon siihenastisen historian suurin määrä. Sotaoloista huolimatta museo toimi lähes normaalisti, jonka eräänä osoituksena oli museon oppaasta 1943 otettu uusi painos. Jatkosodan viimeisenä vuonna kävijämäärä laski jälleen, mutta jo vuonna 1945 kävijämäärät nousivat heti sotavuosia edeltäneelle tasolle reiluun 10 000 kävijään, vaikka koululaisia vieraili museossa yhä huomattavasti normaalia vähemmän.²⁷³

Kokoelmien karttumisessa sota-aika näkyi kartunnan suurina vaihteluina. Vuonna 1940 kokoelmat kasvoivat vain 95 numerolla edellisvuoden 250 numeroon verrattuna, mutta toisaalta seuraavina vuosina määrät nousivat hiukan vuoden 1939 määrän yläpuolelle. 1943 kokoelmat karttuivat sotavuosista heikoimmin, vain 81 esinenumeraalla, eikä seuraavina vuosinakaan kartunta ollut kovin suurta.²⁷⁴ Myös kuva-arkiston puolella kartunta oli varsin vaihtelevaa: esimerkiksi vuonna 1940 kuvia kiertyi 104 kappaletta, 1941 832 ja vuonna 1942 394 kappaletta.²⁷⁵

Sota-aika toi Hämeen museon kokoelmatyöhön muutamia erityispiirteitä. Välikorvauksen aikana 1940–1941 järjestettiin valtakunnallinen kultakeräys varojen hankkimiseksi maan ilmapuolustukselle, ja loppusyksystä 1940 korujen parhaimmisto oli esillä Kansallismuseossa. Suomen museoille tarjottiin mahdollisuus lunastaa näyttelystä oman toimialueensa koruja. Museoseura lunasti Hämeen museolle tamperelaisten kultaseppien tekemiä sormuksia ja koruja museon kokoelmiin yhteensä 35 kappaletta 10 800 markalla.²⁷⁶ Yksittäinen, mutta ajan suomalaiskansallista henkeä kuvaava tapaus oli Engbergin keväällä 1943 saama kirje Eino Nikkilältä Äänislinnasta koskien ”Itä-Karjalan museoasioita”. Tampereelle haluttiin lähettää suojaan arvokas ikonimaalarin työvälineistö.²⁷⁷ Engbergin vastausta asiaan ei ole säilynyt, mutta työvälineistö ei ilmeisesti koskaan päätynyt Tampereelle koska niistä ei löydy merkintää museon diaarikirjasta.

Moskovon välikorvauksen tultua voimaan 1944 museon kokoelmiin saatiin runsaasti lakkautettujen suojeluskunta-, lotta- ja rintamamiesjärjestöjen esineistöä. Merkittävistä yksityishenkilöiden

²⁷² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 7.9.1943, 1 § ja (ennen vuosikokousta) 28.2.1944, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

²⁷³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1941, 4, 1942, 4, 1943, 4 ja 1945, 3. Ks. Julius Ailio, *Hämeen museon opas* (1943).

²⁷⁴ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1940, 3 ja 1943, 3. Ks. liite 1.

²⁷⁵ Kertomus Hämeen-Satakunnan Kuva-arkiston toiminnasta 1940, 6, 1941, 7 ja 1942, 7.

²⁷⁶ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1941, 1–2; Willberg 2002 (b), 80.

²⁷⁷ Eino Nikkilän kirje Gabriel Engbergille 6.3.1943. HÄMU.

lahjoituksista voi puolestaan mainita agronomi Nils Procopén 1945 lahjoittama huomattava kokoelma tamperelaisten merkkihenkilöiden esineistöä.²⁷⁸

Museoseuran johtokunnan oikeistolaisesta suuntutumisesta ja ajan isänmaallisesta hengestä kertoo paljon vuonna 1943 aloitettu muistomerkkihanke. Seuran sihteerin Lauri Santamäen aloitteesta seura ryhtyi yhdessä Vapaussodan Rintamamiesten Liiton Tampereen paikallisyhdistyksen kanssa pystyttämään Näsilinnan valtauksen muistomerkkiä.²⁷⁹ Pronssireliefeillä varustetun muistokiven suunnitteli edesmenneen Evert Tähkäpään tilalle museoseuran johtokuntaan 1940 nimetty piiriarkkitehti Harry Schreck. Muistomerkkin kalleus ja ennen kaikkea pronssin korkea hinta ja vaikea saatavuus viivästyttivät kuitenkin kiven pystyttämistä.²⁸⁰ Sodan loputtua ja poliittisen tilanteen muututtua hankkeesta luovuttiin vähin äänin.

Vuonna 1945 museon toiminta alkoi palautua normaaliksi kun evakuoitujen museoesineet tuotiin takaisin Näsilinnaan. Oma vaihtuvaa näyttelytoimintaa ei vielä ollut, mutta lisäansioita saatiin esimerkiksi vuonna 1946 lainaamalla Toiminimi Otralle suksia suksinäyttelyyn korvausta vastaan.²⁸¹

Sotien jälkeisinä niukkoina vuosina niin Tampereen kaupungin kuin Hämeen museoseuran talous oli tiukoilla. Tämä osaltaan aiheutti museoseuran ja kaupungin välille kiistan Hämeen museon lämmittämiskustannuksista. Kaupunki ilmoitti 1946 lopettavansa vuosikymmeniä jatkuneen Näsilinnan lämmityskustannusten korvaamisen, koska museon vahtimestari ei kyennyt siitä enää vastaamaan. Vahtimestarina toimi tällöin Amanda Lehtonen, joka oli perinyt miehensä Juhon työn tämän kuoltua 1942. Museoseuran mielestä lämmitysongelmat johtuivat huonosta lämmitysaineen laadusta, eikä edes pätevä mieshenkilö olisi kyennyt vastaamaan niissä olosuhteissa lämmityksestä. Museoseura myös muistutti kaupungin aikanaan sitoutuneen antamaan museolle ilmaisen lämmön, minkä takia kaupunki oli velvollinen huolehtimaan lisälämmittäjän palkkakuluista.²⁸² Kaupunki tyytyi museoseuran selityksiin ja jatkoi korvausten maksamista Näsilinnan lämmittämisestä.

²⁷⁸ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1944, 2–3; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1945, 2.

²⁷⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 28.2.1943, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1943, 2.

²⁸⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 7.9.1943, 2 § ja (ennen vuosikokousta) 28.2.1944, 7 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1940, 1.

²⁸¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 24.2.1946, 12 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1945, 2.

²⁸² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 28.2.1943, 1 § ja 24.2.1946, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1942, 3.

Sodanjälkeisenä aikana museoseuran johtokunnassa tapahtui monia muutoksia. Vuonna 1944 rahastonhoitajuus päätettiin uskoa johtokunnan ulkopuoliselle henkilölle. Ensimmäisenä tehtävää hoiti isännöitsijä Erkki Sammalkivi ja hänen jälkeensä vuodesta 1947 toimistovirkailija Marjatta Juhari.²⁸³ Johtokunnan jäsenistä kuoli kesällä 1945 insinööri Erkki Salminen ja seuran pitkäaikainen aktiivi ja puheenjohtaja kunnallisneuvos Jalmari Meurman helmikuussa 1946.²⁸⁴ Heidän tilalleen tulivat kaupunginaktuaari Unto Kanerva ja Erkki Värre. Uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Lauri Kuusanmäki, varapuheenjohtajaksi Harry Schreck ja sihteeriksi Lauri Santamäki.²⁸⁵ Unto Kanervan valinta johtokuntaan merkitsi merkittävää poliittista suunnanmuutosta museoseurassa. Kanerva oli tunnettu tamperelainen sosialidemokraatti ja työväenyhdistyksen johtokunnan jäsen. Aikaisemmin varsin porvarillinen johtokunta sai nyt ensimmäisen ei-porvarillisen jäsenen. Kanervan valinnan syyt eivät liene kuitenkaan olleet poliittisia, sillä hän oli varsin tunnettu kotiseutuaktiivi Tampereella.²⁸⁶ Uuden sukupolven tulo museoseuran johtopaikoille merkitsi samalla siirtymistä myös kohti uutta aikakautta Hämeen museon toiminnassa. Symbolisena yhden aikakauden loppuna voi pitää vuonna 1946 ilmestynyttä Lauri Santamäen kirjoittamaa Hämeen museon historiaa. Tampereen historiallisen seuran julkaisusarjassa julkaistua laajaa artikkelia varten saatiin museoliitolta rahoitusta 15 000 markkaa.²⁸⁷

7.2. Kohti muodonmuutosta

Vuonna 1947 Muinaistieteellinen toimikunta ehdotti valtion rahoittaman maakunta-arkeologin viran perustamista Tampereelle. Koska eduskunta ei odotetusti myöntänyt virkaan määrärahaa, valtionarkeologi C.A. Nordman esitti, että Tampereen kaupunki kustantaisi osan suunnitellusta virasta. Ajatus ei ollut uusi, sillä ensimmäisen kerran maakunnallisia virkoja oli, tosin tuloksetta, ehdotettu perustettavaksi Viipuriin ja Turkuun jo vuonna 1938. Muinaistieteellisen toimikunnan tavoitteena oli hajauttaa Helsinki-keskeistä muinaismuisto-organisaatiota pystyttämällä sille alueellinen organisaatio.²⁸⁸

²⁸³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1944, 1–2 ja 1947, 1.

²⁸⁴ Hämeen Museoseuran vuosikokous 24.2.1946, 1 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1945, 1

²⁸⁵ Hämeen Museoseuran vuosikokous 24.2.1946, 6 § Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 24.2.1946, 1–3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU. Vuoden 1946 toimintakertomusta ei ole säilynyt, vaikka vuoden 1947 vuosikokouksessa mainitaankin Engbergin laatiman toimintakertomuksen hyväksymisestä.

²⁸⁶ Rasila 1992, 321–322, 501.

²⁸⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 4.5.1947, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU. Ks. Santamäki, Lauri, *Hämeen museon syntyvaiheet*. (1946).

²⁸⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 28.2.1947, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Viikuna 1998, 85–86.

Virkahanke lähti etenemään Tampereella seuraavana vuonna. Myös tällä kertaa aloite tuli Helsingistä. Alkuvuodesta 1948 Kansallismuseosta käytiin tutustumassa mm. Hämeen museon pukukokoelmiin, joiden huono kunto oli kiinnittänyt huomiota vieraisissa. 75-vuotias museonhoitaja Engberg ei jaksanut enää hoitaa kaikkia suuren museokokoelman ylläpidon vaatimia tehtäviä, mikä alkoi näkyä kokoelmien kunnossa. Asiasta raportoitiin suoraan valtionarkeologille, joka ilmaisi museoseuralle huolensa erityisesti Hämeen museon tekstiilikokoelmien huonosta kunnosta.²⁸⁹ Tilanteen parantamiseksi Hämeen Museoseura lupautui vuosikokouksessaan 1948 kustantamaan puolet tarvittavan uuden viran palkkakuluista. Lisääntyviin menoihin varauduttiin korottamalla pääsymaksuja aikuisten osalta 15 markasta 25 markkaan ja lasten osalta 5 markasta 10 markkaan.²⁹⁰

Valtionarkeologin arvovallan ja myötävaikutuksen avulla Tampereen kaupunki suostui myöntämään museoseuralle 120 000 markan määrärahan apulaisen palkkaamiseen Hämeen museoon. Yhdessä museoseuran oman rahoituksen kanssa oli näin mahdollista palkata iäkkäälle Gabriel Engbergille apulainen. Valtionarkeologin suosittelemana tehtävässä aloitti kesäkuussa 1948 35-vuotias maisteri Hilikka Vilppula.²⁹¹ Virkapäätös oli Suomen mittakaavassa merkittävä, sillä museovirat olivat maassa yhä harvinaisia. Tampereen lisäksi varsinaisia museovirkoja oli 1940-luvun lopussa vain Helsingissä, Turussa, Vaasassa ja Kuopiossa.²⁹²

Vilppulan palkkaamisesta huolimatta museoseura jatkoi sinnikkäästi toimia valtion rahoituksen saamiseksi maakunta-arkeologin virkaan varten. Johtokunta vetosi mm. tamperelaisiin kansanedustajiin. Rahaa ei museoseuralle kuitenkaan herunut. Tampereen kaupunki kuitenkin jatkoi tukeaan ja myönsi vuodelle 1949 museoseuran anomuksesta 240 000 markkaa museonhoitajan apulaisen palkkaamisesta aiheutuneisiin menoihin.²⁹³ Kaupunki käytännössä otti tällä tavoin kaikki Vilppulan palkkakulut vastuulleen.

²⁸⁹ C.A. Nordmanin kirje (jäljennös) Gabriel Engbergille 17.2.1948. HÄMU; Riitta Pylkkäsen kirje Lauri Kuusanmäelle 17.2.1948. HÄMU; C.A. Nordmanin kirje Lauri Kuusanmäelle 15.3.1948. HÄMU.

²⁹⁰ Hämeen Museoseuran vuosikokous 28.2.1948, 9 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (vuosikokouksen jälkeen) 28.2.1948, 10 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1948, 6.

²⁹¹ Hämeen Museoseuran kirje (luonnos) C.A. Nordmanille 30.4.1948. HÄMU; C.A. Nordmanin kirje Hämeen Museoseuralle 5.5.1948. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1948, 4–5.

²⁹² Vilkkuna 1998, 87.

²⁹³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 2.9.1948, 2 § ja 22.9.1948, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1949, 9.

Maakunta-ärkeologin viran perustamisyhteyden yhteydessä 1947 museoseurassa nousi esille vakavasti ajatus Hämeen museon siirtämisestä Tampereen kaupungin omistukseen – ensimmäisen kerran sitten seuran perustamisen 1907. Kunnallistamista puolsivat käytännölliset syyt: se olisi helpottanut maakunta-ärkeologin viran perustamista ja kustannusten jakoa kaupungin ja valtion kesken. Kunnallistamiseen houkutteli myös museon taloudellisen aseman vakava heikentyminen inflaation vuoksi. Museoseuran johtokunta päätti kuitenkin toistaiseksi jatkaa toimintaansa itsenäisenä, vaikka periaatteellisella tasolla kunnallistamista ei enää vastustettu.²⁹⁴ Paineet kunnallistamiseen pienenevät kuitenkin seuraavina vuosina kaupungin myöntämien suurempien palkka- ja toimintamäärärahojen vuoksi, vaikka museoseuran taloudellinen ei muutoin oleellisesti parantunutkaan.

Aika ajoin kaupungin kanssa riitaa aiheuttanut kysymys Näsilinnan lämmittämiskuluista nousi jälleen esille 1949. Rahapula pakotti museoseuran jälleen anomaan kaupungilta avustusta museon lämmityskustannuksiin tai muuten edelleen huolehtimaan museon lämmityksestä. Seuraavana vuonna kaupunki myönsikin museoseuralle 90 000 markan määrärahan. Samaan aikaan myös museon iäkäs vahtimestari Amanda Lehtonen erosi, ja hänen seuraajanaan aloitti kesäkuun alusta 1950 lentomestari Unto Oksala.²⁹⁵

Sotaa seuranneiden pulavuosien heikko taloustilanne näkyi varsinkin Hämeen museon kokoelmatoiminnassa. Kokoelmien karttumisen niin ostojen kuin saatujen lahjoitustenkin osalta pysähtyi lähes täysin 1940-luvun viimeisinä vuosina, ollen alhaisimmillaan vuonna 1948, jolloin kokoelmiin kirjattiin vain uutta 13 esinettä.²⁹⁶ Kokoelmakartunnasta voi erikseen mainita esimerkiksi testamenttilahjoituksena 1949 saatu opettajatar Aina Lindellin jäämistö.²⁹⁷ Taloudellisen tilanteen lisäksi huonoa kartuntaa selitti Gabriel Engbergin ikääntyminen, sillä hän ei enää jaksanut entiseen tapaan kartuttaa kokoelmia.

Pula-aika ei näkynyt yhtä selkeästi museon kävijämäärissä kuin 1930-luvun alun lamavuodet. 1940-luvun loppuvuosille oli tyypillistä kävijämäärien jyrkkä, usean tuhannen vuosittainen heilahtelu

²⁹⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous (ennen vuosikokousta) 28.2.1947, 2 § ja 4.5.1947, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1947, 1–2.

²⁹⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kirje (kopio) Tampereen kaupunginvaltuustolle 31.1.1949. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.1.1950, 2 § ja 30.11.1950, 4 § ja liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 1–2.

²⁹⁶ Kertomus Hämeen museon toiminnasta 1948, Ks. liite 1. Vuodelta 1946 ei ole olemassa painettua toimintakertomusta, eikä kyseiselle vuodelle ole myöskään diarioitu esineitä.

²⁹⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 2.12.1948, 8 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; U.O. Heikkilän kirje Hämeen Museoseuralle 2.2.1949. HÄMU.

8 600 kävijästä vajaan 12 000 kävijään. Huippuvuoden 1947 jälkeisenä vuonna museossa kävi yli 3 000 henkilöä vähemmän kuin edellisenä vuonna, mikä saattoi olla seurausta merkittävästä pääsylippujen hintojen korotuksesta. Vuonna 1949 kävijämäärä taas kasvoi yli parilla tuhannella vajaan 11 000 kävijään, mutta kasvu johtui pääasiassa ilmaisten koululaiskäyntien lisääntymisestä. Vuonna 1950 tapahtui jälleen jyrkkä lasku n. 8 300 kävijään.²⁹⁸

Hämeen Museoseuran heikkoa taloutta koetettiin paikata monin keinoin. 1948 päätettiin ryhtyä myymään Hämeen museota ja sen kokoelmia esittäviä valokuvapostikortteja. Perinteisen museopoppan ohella ryhdyttiin näin ensimmäistä kertaa myymään Hämeen museon omia ”tuotteita”, vaikka varsinaisesta museokauppatoiminnasta ei vielä ollut kyse.²⁹⁹ Rahaa kerättiin myös esimerkiksi yhteistyössä Marttayhdistyksen kanssa lokakuussa 1949 järjestetyllä kahvikonsertilla, jossa lähes satapäiselle yleisölle esiteltiin kokoelmia ja soitettiin kunnostettuja Kuoreveden urkuja.³⁰⁰

Vaikka museoseuran taloustilanne ei ollut kehuttava, museon perustoiminta aktivoitui Hilikka Vilppulan tuoman uuden työpanoksen ja ajatusten myötä. Kansallismuseon tekstiilikonservaattorin Martha Meinanderin johdolla ja museoliiton taloudellisella tuella huonokuntoisiksi päässeitä, koiden vahingoittamia tekstiilikokoelmia ryhdyttiin kesällä 1948 perinpohjaisesti puhdistamaan ja kunnostamaan. Kunnostustyötä jatkoi myöhemmin rouva Sigrid Niskanen.³⁰¹ Myös kirkollisia esineitä ryhdyttiin kunnostamaan valtionarkeologin huomautettua Hämeen museossa olevien Urjalan ja Jämsän kirkkojen keskiaikaisten alttarikaappien kunnosta. Taiteilija Oskari Niemi suoritti esineiden kunnostuksen Museoliitolta saadun 27 000 markan avustuksen turvin.³⁰²

Museon kokoelmia lainattiin ja esiteltiin edelleen myös museon ulkopuolella. Maaliskuussa 1948 Hämeen museo osallistui Tampereen Historiallisen Seuran järjestämään kahteen pukuesitykseen lainaamalla valtaosan esillä olleista pukukokonaisuuksista.³⁰³ Hilikka Vilppulan palkkaaminen toi kuitenkin museon toimintaan uusia toimintatapoja, jotka selkeyttivät Hämeen museon roolia

²⁹⁸ Kertomus Hämeen museon toiminnasta 1947, 2, 1948, 6 ja 1949, 10; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 10. Ks. liite 2. Vuodelta 1946 ei ole olemassa kävijätilastoa.

²⁹⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 2.12.1948, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

³⁰⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 7.9.1949, 7 § ja 9.12.1949, 10 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

³⁰¹ C.A. Nordmanin kirje Lauri Kuusanmäelle 15.3.1948. HÄMU; Hämeen Museoseuran kirje Suomen Museoliitolle 3.6.1948. HÄMU; Suomen museoliiton kirje Hämeen museolle 19.6.1948. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1948, 5.

³⁰² C.A. Nordmanin kirje Lauri Kuusanmäelle 15.3.1948. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1948, 5 ja 1949, 9.

³⁰³ Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1948, 6.

nimenomaan museaalisenä toimijana. Tämä näkyi paitsi kokoelmahuollon kohentamisena mutta myös museaalisten esineiden lainaehdojen kiristymisenä. Esimerkiksi vuonna 1949 johtokunta päätti, että esineitä lainattaisiin jatkossa vain museon toimintaa edistäviin tarkoituksiin. Lainojen edellytyksenä oli myös, että museonhoitaja valvoi paikan päällä lainatun esineen käyttöä.³⁰⁴

Jo 1920-luvulla alkanut riitely Näsilinnan alakerran tilojen käytöstä museoseuran ja kaupungin välillä kiihtyi jälleen 1940-luvun lopussa. Museon entiset kahvilatilat oli sodan jälkeen otettu kaupungin vuokratyökaluun ja rakennukseen oli sijoitettu Tampereen ja liitosalueen vuokralaisyhdistys ry:n toimisto, joka oli edelleen luovuttanut huonetiloja Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton (SDNL) Tampereen piirin toimistolle. Alakerran toimistotilojen aktiivisesta käytöstä aiheutui kuitenkin ongelmia, sillä Näsilinnan vessat sijaitsivat museon puolella. Vaikka museoseuran kanssa oli sovittu, että vuokratilojen ja museon välinen ovi pidettäisiin lukossa museon aukioloaikojen ulkopuolella, oli se kahdesti murrettu auki. Museoesineiden päällä oli myös istuttu ja museossa tupakoitu. Syksyllä 1948 museoseuran johtokunta valitti asiasta kaupunginhallitukselle ja vaati kaupunkia purkamaan SDNL:n vuokrasopimuksen sekä toivoi painokkaasti, että Näsilinnan vuokrahuoneet saataisiin museon käyttöön. Myös valtionarkeologi Nordman antoi asiasta museoseuraa tukevan lausunnon.³⁰⁵ Alakerrassa vuokralla olleen vasemmistososialistisen nuorisjärjestön ja museoseuran johtokunnan välit eivät muutoinkaan liene olleet kovin läheiset. Ajan poliittinen vastakkainasettelu oli jyrkkä, ja museoseuran johtokunta oli edelleen sosialidemokraatti Unto Kanervan jäsenyydestä huolimatta selkeästi porvarillinen. Lisäksi museoseuran johtokunnan Lauri Santamäki oli Tampereen sodanjälkeisen aseveliakselin keskeisin kokoomusvaikuttaja.³⁰⁶

Museoseuran vaatimukset lisätilan saamiseksi saivat lisää painoarvoa, kun johtokunta päätti joulukuussa 1948 Hämeen museon perusnäyttelyn täydellistä uudistamisesta ja modernisoimisesta Hilka Vilppulan johdolla. Uudistuksen edellytyksenä kuitenkin pidettiin koko Näsilinnan saamista omaan museokäyttöön. Kaikki vuokralaiset, mukaan lukien Näsilinnassa vuodesta 1926 ollut teollisuusmuseon kokoelma, tuli siirtää pois museorakennuksesta.³⁰⁷ Osa tiloista vapautuikin jo keväällä 1949, kun museon entisissä kahvilahuoneissa olleiden vuokralaisten vuokrasopimus

³⁰⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 16.4.1949, 7 § ja 30.5.1949, 9 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU

³⁰⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 7.5.1948, 3 §, 2.9.1948, 3 § ja 22.9.1948, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen Museoseuran kirje Tampereen kaupunginhallitukselle (kopio) 8.9.1948. HÄMU.

³⁰⁶ Rasila 1992, 352–353.

³⁰⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 2.12.1948, 6 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

loppui. Samanaikaisesti Näsilinnassa olleet teollisuusmuseon esineet siirrettiin Frenckellin paperitehtaan kattilarakennukseen, jonka kaupunki oli antanut Museotaloyhdistyksen käyttöön.³⁰⁸ Vapautuneet alakerran tilat otettiin nopeasti käyttöön, sillä jo huhti-toukokuussa 1949 pidettiin erikoisnäyttely Hämeen museon jo valtakunnallisesti hyvin merkittävästä ryijykokoelmasta. Hämeen museon 240 ryijystä oli esillä 49 hämäläis- ja satakuntalaistyyppistä ryijyä. Näyttelystä saatiin myös kaivattuja lisätuloja, sillä yleisö – koululaiset mukaan lukien – pääsi tutustumaan siihen poikkeuksellisesti vain erillismaksua vastaan.³⁰⁹

Lisätila mahdollisti näyttelyn uudistusten käynnistämisen, mutta tilanahtaus oli kuitenkin yhä suuri niin näyttely- kuin erityisesti varastopuolella, sillä kaupunki ei ollut irtisanonut kaikkia Näsilinnan vuokrasopimuksia. Vilppulan suunnitelmien mukaan alakerrassa tarvittiin lisätilaa erityisesti Tampere-osaston laajennukseen ja suunniteltua vuosisadan vaihteen tamperelaiskotia varten. Museoseura valittikin tilakysymyksestä jälleen kaupungille loppuvuodesta 1949. Lopulta vuonna 1950 Näsilinnan viimeiset ulkopuoliset vuokralaiset irtisanottiin ja koko rakennus tuli Hämeen museon käyttöön.³¹⁰

Hilkka Vilppulan uudistustyö Hämeen museossa ei ehtinyt päästä kunnolla alkuun, kun hän palasi hoitamaan virkatehtäviään Muinaistieteelliseen toimikuntaan syyskuussa 1949. Vilppulan jälkeen Engbergin avustajana – käytännössä varsinaisena museohoitajana – jatkoi maisteri Riitta Hannula joulukuun alusta. Samalla määrääikainen virka vakinaistettiin intendentin viraksi.³¹¹ Hannulan tehtäväksi jäi Vilppulan aloittaman uudistustyön loppuunsaattaminen. Ideoita uuteen näyttelyyn Hannula haki Suomen Museoliiton tuella lokakuussa 1950 opintomatallaan Ruotsiin ja Tanskaan. Museonhoitaja Gabriel Engberg ei ottanut osaa näyttelyn uudistamiseen ja hoiti muutoinkin enää vain pienessä määrin entisiä tehtäviään. Loppuvuodesta 1950 johtokunta totesi pitkän uran tehneen museohoitajan siirtyneen käytännössä eläkkeelle.³¹²

³⁰⁸ Hämeen Museoseuran kirje Tampereen kaupungin yleisten töiden lautakunnalle 3.3.1949 (kopio). TTM; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 16.4.1949, 2 § ja 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1949, 9; Helin 1973, 72.

³⁰⁹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 16.4.1949, 2 § ja 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; ”Hämeen museon ryijykokoelma ensimmäisiä maassamme” *Aamulehti* 17.4.1949. Lehtileikekokoelma, HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1949, 10.

³¹⁰ Hämeen Museoseuran kirje (kopio) Tampereen kaupungin huoneenvuokralautakunnalle 18.11.1949. Kirjeenvaihto. HÄMU; Kertomus Hämeen Museon toiminnasta 1949, 9 ja 1950, 4.

³¹¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.5.1949, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Vilkuna 1998, 99.

³¹² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.11.1950, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU. Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 2–3.

Vuoden 1950 aikana Hämeen museossa vieraili n. 8 300 kävijää, joka oli pienin määrä sodan jälkeisenä aikana. 1940-luvun lopulla tyypillistä ollut jyrkkä vaihtelevuus vuosittaisissa kävijämäärissä siis jatkui – vähennystä edellisvuoteen oli yli 2800 henkeä.³¹³ Museon uudelleenjärjestelyn takia Näsilinnassa ei vuonna 1950 järjestetty yleisötilaisuuksia tai vaihtuvia näyttelyitä. Puutetta korvattiin tuomalla kokoelmia Hämeen museon ulkopuolelle. Lokakuussa 1950 Häme-Satakunnan Kotiteollisuusyhdistysten näyttelyssä oli esillä puuesineitä ja tekstiilejä, ja saman vuoden joulukuussa museo osallistui Helsingin Taidehallissa Suomalais-Amerikkalaisen yhdistyksen järjestämään ryijytaidenäyttelyyn kuudella ryijyllä. Näyttely jatkui Indianapolisissa Yhdysvalloissa kevättalvella 1951 osana pohjoismaisen kansantaiteen näyttelyä.³¹⁴ Yleisöä tavoiteltiin myös esittelemällä lokakuussa radiossa soitinkokoelmaa ja uudestaan vuoden 1951 tammikuussa.³¹⁵

Valokuvakokoelmia lukuun ottamatta kokoelmat karttuivat 1950-luvun ensimmäisinä vuosina edelleen niukasti. Kartunta ei esineiden osalta edelleenkään ollut määrällisesti saavuttanut sotaa edeltävää tasoa. Vuonna 1952 uusia esineitä tosin kirjattiin peräti 1 116 kappaletta, mutta tähän lukuun sisältyi 667 museoon aikaisemmin tuotua rahaa.³¹⁶ Merkittävin yksittäinen kartuntaerä oli vuonna 1950 Maria Dunderbergilta testamenttilahjoituksena saatu 1850-luvun biedermeier-interiööri taideteoksineen. Lahjoitukseen liittyi myös vuosittainen raha-avustus, josta muodostettiin rahasto kaluston eli Dunderberg-huoneen hoitokustannusten kattamiseen. Interiööristä tuli myöhemmin keskeinen osa uudistettua Tampere-osastoa.³¹⁷ Kuvakokoelmien osalta huomattavaa oli 1951 Werner Söderström Oy:n tekemä 40 000 markan lahjoitus museoseuralle. Raha oli tarkoitettu vanhaa Hämettä esittelevää kuvateosta varten koottujen kuvien lunastamiseen WSOY:ltä. Vastineeksi tästä museoseura luovutti WSOY:lle kuvateosta varten vapaan käyttöoikeuden kaikkiin sen hallussaan oleviin Hämettä esitteleviin valokuviin.³¹⁸

³¹³ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 10. Ks. liite 2.

³¹⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.11.1950, 6 § ja 16.1.1951, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 9.

³¹⁵ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 9 ja 1951, 6.

³¹⁶ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1952, 5. Ks. liite 1.

³¹⁷ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 7.9.1950, 5 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 6–7.

³¹⁸ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.12.1951, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

1950-luvun alku toi jälleen kerran muutoksia myös museoseuran johtokuntaan. Tampereelta pois muuttaneen johtokunnan jäsenen Erkki Värren tilalle valittiin 1950 diplomi-insinööri Arvo Valanto, ja Atte Wikholmin tilalle johtokuntaan tuli 1951 toimittaja Tyko Varto.³¹⁹

Hämeen museon alkanutta uudistustyötä vaikeutti museoseuran talouden ajautuminen 1950-luvun vaihteessa pahaan kriisiin, kun inflaation vuoksi pääasiassa arvopapereissa oleva museoseuran omaisuus menetti suurelta osaltaan arvonsa. Samasta syystä arvonsa menettivät myös museoseuran eri rahastot. Omin varoin ei enää kyetty edes palkkaamaan avustavaa henkilökuntaa. Esimerkiksi ryijyjä kunnostanut Sigrid Niskanen hoiti tekstiilikonservaattorin tehtäviä lokakuuhun 1950 saakka, kunnes työ oli taloudellisen tilanteen takia keskeytettävä.³²⁰

Vuonna 1950 Hämeen museoseura lopultakin sai valtion lisäbudjetista 150 000 markan määrärahan intendentin (maakunta-ärkeologin) palkkausta varten. Hämeen museosta tuli näin Kansallismuseon lisäksi maan ainoa kulttuurihistoriallinen museo, joka sai tukea valtion talousarviosta.³²¹ Yhdessä Tampereen kaupungin 120 000 markan avustuksen kanssa rahalla voitiin taata museonhoitajan eli Riitta Hannulan palkkaus. Kaupunki antoi museoseuralle myös 90 000 markkaa Näsilinnan lämmityskustannuksiin ja 250 000 markkaa muuhun toimintaan.³²² Seuraavana vuonna museoseuran toiminta oli jo täysin valtion ja ennen kaikkea Tampereen kaupungin avustusten varassa. Kaupunki korotti museoseuran anomuksesta omaa osuuttaan Hannulan palkkamäärärahasta 30 000 markalla vastamaan valtiolta saatua summaa. Vielä suurempi korotus tapahtui kaupungin antaman kokonaistuen määrässä, jota saatiin vuodelle 1951 yhteensä 945 000 markkaa.³²³

Avustusmäärärahojen nousuun oli monia syitä. Yleinen kustannustaso oli noussut samaan aikaan kun museoseuran omaisuus oli murentunut inflaation takia, eikä Hämeen museon näyttelyn uudistusta ollut mahdollista jatkaa ilman lisämäärärahoja. Lisäksi murtohälyttimien hankkiminen kuluneen vuoden aikana tehtyjen murtojen takia aiheutti ennakoimattomia lisäkuluja. Museoseuran johtokunta toimi myös aktiivisesti kaupungin suuntaan muistuttaen Tampereen kaupungin jakavan

³¹⁹ Hämeen Museoseuran vuosikokous 28.2.1950, 4 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 1–2.

³²⁰ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 1–2, 8

³²¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.1.1950, 4 § ja 7.9.1950, 2 § ja 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen Museoseuran kirje Tampereen kaupunginhallitukselle 30.9.1952 (kopio). TTM.

³²² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 28.1.1950, 2 § ja 30.11.1950, 4 § ja liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 2.

³²³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.11.1950, 4 § ja liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 1–2.

Hämeen museolle tukea vähemmän kuin moni muu kaupunki. Esimerkiksi Turussa maakuntamuseolle annettiin tukea monta kertaa enemmän kuin Tampereella.³²⁴

Hämeen museon taloudelliseen tukemiseen painostettiin myös Muinaistieteellisen toimikunnan taholta. Valtionarkeologi C.A. Nordman huomautti Tampereen kaupunginhallitukselle Hämeen museon kansatieteellisten kokoelmien olevan maan suurimpia ja arvokkaimpia, joidenka kanssa vain Kansallismuseo ja Pohjanmaan historiallinen museo saattoivat kilpailla. Nordman totesi, että Hämeen museon näyttely oli kuitenkin varsin vanhentunut, ahdas ja vitriinit alkeelliset. Ilman kaupungin tukea ei näyttelyn uudistamisen edellyttämiä uusia näyttelykaappeja, vitriinejä, hyllyjä ja Näsilinnassa suoritettavia mittavia korjauksia ollut mahdollista toteuttaa.³²⁵

Uudistustoimenpiteiden vuoksi Hämeen museo suljettiin kokonaan 12.1.1951. Tilaremontin ja uusitun näyttelyn sisustuksen suunnitteli arkkitehtitoimisto Harry Schreck, ja korjaus- ja uudistamistyöt suoritettiin kaupungin toimesta. Yläkerran kaikki huoneet ja keskihalli korjattiin ja maalattiin, kaakeliuuneja purettiin ja väliseiniä revittiin. Samalla kolme pientä huonetta ja käytävä yhdistettiin yhdeksi suureksi, keveillä puoliseinillä jaetuksi näyttelytilaksi. Myös koko rakennuksen valaistus uusittiin. Näyttelyä varten valmistettiin uusia vitriinipöytiä ja -kaappeja. Erikoisuutena oli osaan vitriineistä asennetut sisävalot.³²⁶

Keskeinen osa tulevaa uutta näyttelyä oli vuoden 1890 Tamperetta kuvaava kaupunkipienoismalli. Hankkeen tutkimus- ja aineistokeruu aloitettiin Unto Kanervan johdolla vuonna 1950. Museoliiton 15 000 markan avustuksen ja kaupunginarkiston määrärahan turvin aluksi valokuvattiin Tampereen keskusta-alueen vanhat korttelit ja Armonkalliolle Kyttälästä siirretyt vanhat rakennukset sekä kopioitiin suuri määrä vanhoja valokuvia. Kalliin ja rahapulasta kärsivän hankkeen lopullinen toteuttaminen jäi kuitenkin kaupungin lisätuen varaan.³²⁷

Osana uudelleenjärjestelyä jatkettiin Riitta Hannulan johdolla museokokoelman perusteellista inventointia. Tekstiilikokoelmia konservoitiin, ja mm. Hollolan kirkon keskiaikainen messukasukka ja ryijyjä korjattiin Kansallismuseossa. Talvisodasta saakka yleisöltä suljettuna olleen Alamuseon maanviljelys- ja kulkuvälinekokoelmien huoltoa jatkettiin perinteiseen tapaan käsittelemällä

³²⁴ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.11.1950, 4 § ja liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

³²⁵ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 30.11.1950, 12 § ja liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

³²⁶ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 16.1.1951, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 4–5 ja 1951, 2–3.

esineitä paloöljyllä tuholaisia vastaan. Kokoelmien luetteloinnissa ja halittavuudessa siirryttiin aivan uuteen aikakauteen, kun Hämeen museon esineistä laadittiin tutkijoita silmällä pitäen uusi pitäjittäinen kortisto sekä ryhdyttiin laatimaan aiheenmukaista kortistoa. Utta oli myös esineiden järjestelmällinen valokuvaus kortistoa varten. Vaikka työ oli hidasta, saatiin esimerkiksi vuoden 1950 kuluessa valokuvattua valtaosa naisten työvälineisiin kuuluvista esineistä.³²⁸

Tilanpuute sekä tavoitteet keskittää arkistoaineistoa ja kirjakokoelmia pakottivat museoseuran yhteistyöhön kaupunginarkiston ja -kirjaston kanssa. Tamperetta koskettava arkistoaineisto siirrettiin kaupunginarkistoon. Kirjasto puolestaan jaettiin kolmeen osaan. Museoon jäi näyttelytoimintaa varten suppea Fennica-kokoelma, joka koostui mm. kirkollista, kansanopetusta ja insinööritaitoa koskevasta aineistosta. Vanhempi Fennica vuoteen 1809 saakka siirrettiin suljettuna kokoelmana kaupunginkirjastoon ja uudempi Fennica jaettiin Suomen tieteellisille kirjastoille aukkojen täydennykseksi.³²⁹

Näsilinnasta saadut lisätilat eivät juuri helpottaneet Hämeen museon huutavaa pulaa asianmukaisista varastotiloista. Lasi-, tina- ja hopeaesineille saatiin pieni varastohuone museon alakerrasta. Lisäksi varastointia tehostettiin järjestelemällä vinttivarasto uudelleen tekemällä tilaan lisää hyllyjä ja osittain myös välilattia, mutta se ei ratkaissut ainutlaatuisen ryijykokoelman asianmukaista säilytystä. Kaikkein suurimman ongelman muodostivat tilaa vievien huonekalujen varastointi. Näiden osalta ongelma helpottui vasta kun kaupungilta saatiin ilmaiseksi ullakkovarastotilaa Kauppakatu 10:stä vuonna 1952.³³⁰

Museoseuran heikko taloudellinen tilanne sai monet maakunnan liikeyritykset tukemaan Hämeen museon uudistamista. Useat liikkeet ja teollisuuslaitokset antoivat lahjoituksina rahaa, puutavaraa ja rakennustarvikkeita. Esimerkiksi Kone ja Terä Oy antoi 10 000 markkaa, Tampereen Pellava ja Rauta Oy 196 metriä pellavakangasta, Pyhäjärven saha ja Höyrypuuseppä Oy lautatavaraa 1 550 m² ja Parviaisen tehtaat kovakuitulevyä 150 m². Erityisen merkittävä lahjoitus oli Lahden lasitehtaan luovuttamat vitriinilasit, joiden arvo oli peräti 60 000 markkaa.³³¹

³²⁷ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 2–4.

³²⁸ Kirje Kansallismuseosta Riitta Hannulalle 22.9.1950. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 5–6 ja 1951, 5.

³²⁹ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 6.

³³⁰ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 11.11.1952, 7 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 5 ja 1952, 7.

Uusitun museon avajaiset pidettiin tasan vuosi sulkemisen jälkeen 12.1.1952. Avajaispuheessaan museoseuran puheenjohtaja Lauri Santamäki totesi, että uudistunut museo ei suinkaan vielä ollut valmis: Tampereen pienoismallihanke oli vielä pahasti kesken ja museosta puuttui kokonaan mm. tamperelaisen tehdastyöläisen koti, jonka Santamäki katsoi sopivan parhaiten johonkin Näsinkallion lähistön puurakennukseen.³³² Uusittu näyttely sai keskeneräisyydestään huolimatta hyvän vastaanoton maan museopiireissä. Esimerkiksi valtionarkeologi C.A. Nordman totesi Hämeen museon nousseen uudistuksellaan Skandinavian parhainten museoiden tasolle.³³³ Myös sanomalehdet uutisoivat museon avauksen: ”maan modernein museo” sai ylistävät arviot valtakunnan päälehdissä.³³⁴ Hämeen museon modernit näyttelytekniiset ratkaisut saivat laajaa huomiota myös ammattilaispiireissä, kun Suomen museoliiton kausijulkaisussa julkaistiin kaksiosainen Riitta Hannulan kirjoitus Hämeen museon näytteillepanosta kuvin ja piirroksin varustettuna. Erityisesti Hannula korosti kevytrakenteisia näyttelyseinäkkeitä ja vitriineitä, joiden sisään oli upotettu valoputket.³³⁵

Hämeen museon uuden näyttelyn perusajatus oli sama kuin vuoden 1908 esillepanossa: historia esiteltiin kehityskulkuna esihistoriasta 1900-luvulle. Aikaisempaan verrattuna kronologista esinejärjestystä muutettiin siten, että esihistorialliset ja kansatieteelliset kokoelmat ja toisaalta kulttuurihistorialliset tyyli-interiöörit ja kirkkohistorialliset kokoelmat erotettiin Näsilinnan eri kerroksiin. Yläkerrassa esihistoriallista osastoa seurasivat suomalais-ugrilaiset kokoelmat sekä kansankulttuurin piiriin kuuluneet esineet. Näiden katsottiin iällisestä nuoruudesta huolimatta heijastavan kosketuskohtia kauas menneisyyteen. Ainoana vanhasta näyttelystä alkuperäisessä asussaan säilynyt kokonaisuus oli yläkerran savupirtti. Näsilinnan alakerran koristeellisissa saleissa esiteltiin kirkkohistoriaa sekä säätyläiskulttuuria tyyli-interiöörien kautta. Kirkkohistorian esittelylle annettiin uudessa näyttelyssä aikaisempaa vähemmän tilaa. Tyyli-interiöörit seurasivat vuoden 1908 näyttelyn tapaan toisiaan kronologisessa järjestyksessä renessanssin, barokin ja rokokoon kautta kustavilaiseen tyyliin ja empireen. Alakertaan tuli myös entistä suurempi, peräti kolme näyttelysalia kattava Tampere-osasto, joskin näyttelyn avajaisiin mennessä saleista oli valmiina vasta yksi. Kahvilatiloja uudistetussa Näsilinnassa ei enää ollut.³³⁶

³³¹ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 13.9.1951, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1950, 10 ja 1951, 6.

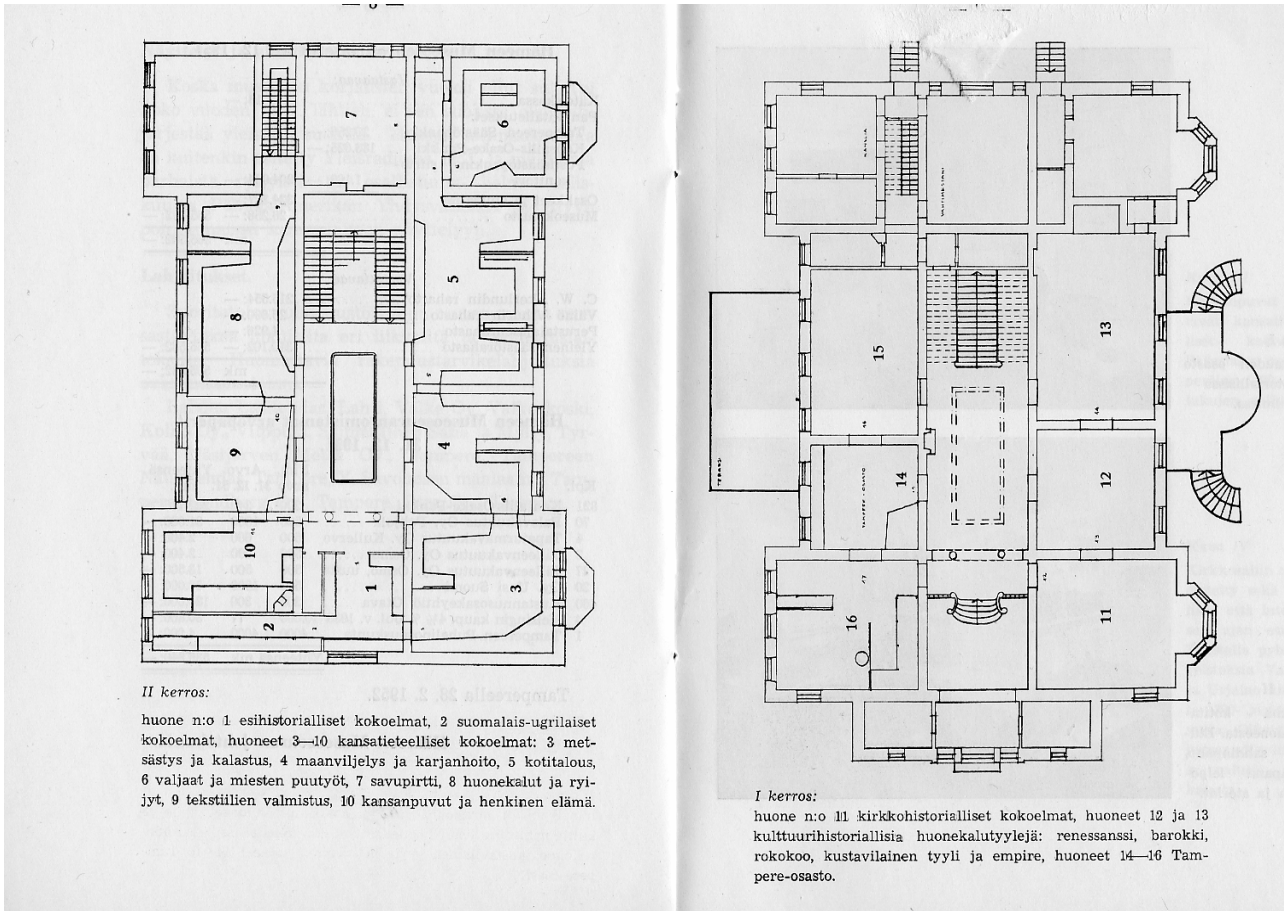
³³² Hämeen museon avajaiset 12.1.1952. Lauri Santamäen puheluonnos. TTM/D 4022. TTM.

³³³ Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.1.1952, 8 § ja liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU.

³³⁴ Ks. esim. ”Jääkautta ja vanhoja pukuja”, *Uusi Suomi* 13.1.1952 ja ”Hämäläistä kulttuuria uudistetuissa suojissa”, *Helsingin Sanomat* 13.1.1952. Lehtileikekokoelma, HÄMU.

³³⁵ Hannula 1952 (a), 6–8; Hannula 1952 (b), 14–15.

Pohjapiirros 2: Hämeen museon näyttelyn pohjapiirros 1951, I kerros ja II kerros.³³⁷

Näyttelyä havainnollistettiin lukuisten karttojen ja valokuvasarjojen avulla, joita varten oli hankittu mm. joitakin työvalokuvasarjoja. Esihistoriallisia kokoelmia täydennettiin Kansallismuseosta saaduilla jäljennöksillä sekä esinevaihoilla.³³⁸ Vaikka Hämeen museon uusi näyttely pohjautui pitkälti samaan kronologiseen esittelytapaan ja näyttelykiertokulkuun kuin vanha näyttely, oli sen yleisilme merkittävästi muuttunut. Se seurasi Skandinaviassa yleistynyttä pelkistettyä ja havainnollista esittelytapaa. Tällainen uusi näyttelyrakenne oli tehty 1940-luvun puolivälissä mm. Ruotsin valtion historialliseen museoon.³³⁹ Suurin ero aikaisempaan oli näytteillä olevien esineiden vähyyys tai jopa suoranainen niukkuus. Tavoitteena ei enää ollut esitellä mahdollisimman laajasti museon kokoelmaa asettamalla esille kymmeniä variantteja eri esinetyypeistä. Esille laitettiin tarkkaan valikoituja, havainnollisia esineryhmiä, jotka toimivat välikappaleena historiallisen tarinan

³³⁶ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 3, 8–9.

³³⁷ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 8–9.

³³⁸ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 3–4.

³³⁹ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 10–11; Ruotsin valtion historiallisen... 1946, 1–8; Vuorela 1952, 20.

esittämisessä. Eniten uudenlainen esitystapa karttojen, tekstien ja kuvien tukemana näkyi esihistorian osastossa.³⁴⁰

Lopullisesti museo valmistui loppuvuodesta 1952, kun kaupungin antaman 600 000 markan lisätuen turvin alakerran kaksi Tampere-huonetta valmistuivat lukuun ottamatta Tampereen pienoismallia, ja yläkertaan halliin avattiin pieni ase- ja sotilaspukuosasto. Tampere-osasto oli alun perin tarkoitus saada valmiiksi Helsingin olympialaisiin mennessä, mutta sopivan esineistön saaminen näyttelyyn osoittautui odotettua hankalammaksi.³⁴¹

Uusitun Hämeen museon markkinointiin panostettiin aivan uudella tavalla ja taloudellisella panoksella. Uuden näyttelyn mainostamista varten otettiin lainaa, jolla teetettiin loppuvuodesta 1952 Felix Filmi Oy:llä kahdeksan minuutin lyhytfilmi *Kivikirveestä Tampereen tehtaisiin*. Elokuva oli tarkoitus esittää maan elokuvateattereissa. Hintaa kuvaukselle ja yhdelle kaitafilmikopiolle tuli 110 000 markkaa.³⁴² Markkinointia tehostettiin myös perinteisimmällä tavalla hankkimalla Tampereen rautatie- ja linja-autoasemalle opastava karttamainos sekä laivarantaan kiinteä kilpimainos. Museon näkymistä ja esineistä teetettiin myös valokuvapostikortteja. Lisäksi museon opas uudistettiin, ja siitä tehtiin ensimmäistä kertaa lyhennetyt oppaat myös ruotsiksi, saksaksi ja englanniksi. Toimintakertomuksessa ulkomaalaisia kävijöitä mainitaankin olleen ”verrattain lukuisia”. Museo sai jälleen julkisuutta myös Tampereen radion lähetyksissä, jossa sitä esiteltiin kolme kertaa. Esimerkiksi avajaisten yhteydessä pidettiin radiokeskustelu, jossa mm. valtionarkeologi C.A. Nordman ja professori Kustaa Vilkuna keskustelivat museoiden tehtävistä. Uudistettu museo saavutti hyvin suuren suosion. Kävijöitä vuoden 1952 aikana oli 17 858, mikä oli museon historian suurin luku.³⁴³

79-vuotiaan Gabriel Engbergin 45 vuotta kestänyt kausi Hämeen museon museonhoitajana päättyi virallisesti 28.2.1952, jolloin hänet kutsuttiin museoseuran vuosikokouksessa seuran kunniajäseneksi. Hänen jälkeensä tehtävää hoiti hetken apulaismuseonhoitaja Riitta Hannula,

³⁴⁰ Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1951, 10–11. Vertaa keskenään näyttelyistä otettuja valokuvia Hämeen museon oppaassa (1910) ja Hämeen museon vuoden 1951 toimintakertomuksessa.

³⁴¹ Esko Sarasmon kirje Riitta Hannulalle 14.8.1952. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.1.1952, 8 § ja liite, (ennen vuosikokousta) 28.2.1952, 2 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1952, 2.

³⁴² Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 2.9.1952, 4 § sekä 11.11.1952, 4 § ja 5 § liite. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1952, 3.

³⁴³ E. Aaltosen luonnos ”Radiokeskustelu Tampereella 12.1.1952 aiheesta Museoiden tehtävät”. HÄMU; Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 18.1.1952, 12 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1952, 2–3.

kunnes uutena museonhoitajana aloitti kesäkuun alusta 1952 maisteri Esko Sarasmo Oulusta.³⁴⁴ Engberg ehti juuri nähdä Hämeen museon uudistumisen maan yhdeksi uudenaikaisemmaksi museoksi ennen kuolemaansa helmikuussa 1953.

8. JULIUS AILION IDEASTA MAAKUNTAMUSEOKSI

Hämeen museon synty on kiistämättä Julius Ailion sitkeän työn tulos. Hänen sinnikkyytensä erityisesti vuosina 1904–1905 takasi Hämeen museon perustamisen saamalla hankkeen taakse innostuneen joukon niin Hämäläis-Osakunnan jäseniä kuin Hämeen kaupunkien ja maaseudun asukkaita. Hämäläis-Osakunnan tuki antoi hankkeelle tarvittavan arvovallan, työvoimaa ja taloudellista apua. Hämeen museosta tekee poikkeuksellisen Suomen maakuntamuseoiden joukossa museon perustamisvaiheen Helsinki-keskeisyys sekä läheinen kytkös Hämäläis-Osakuntaan. Museon syntysanoja ei lausuttu Hämeessä, ja se oli ensisijaisesti Helsingin yliopiston hämäläisten ylioppilaiden hanke. Julius Ailio johti Helsingistä käsin museon varojen hankintaa, kokoelmien keruuta ja lopulta ohjeisti tarkoin Gabriel Engbergiä näyttelyn kokoamisessa.

Julius Ailiolle Hämeen museo oli mahdollisuus toteuttaa omaa ihannemuseota. Hämäläisen maakuntamuseon puute oli Ailion mielestä suuri sivistyksellinen aukko. Ailiolle museohankkeessa ei ollut tärkeintä tallettaa ja tutkia menneisyyttä, vaan kyse oli ennen kaikkea kansan – erityisesti kaupunkien työväestön – sivistämisestä ja valistamisesta. Ailiolla oli vahva usko siihen, että museon avulla saatettiin muuttaa ja parantaa myös nykyhetken yhteiskunnallisia oloja. Sivistys oli askel myös sosiaalisen aseman kohottamiseen.

Hämeen museon sijoituspaikasta tuli vuonna 1906 kahden kaupungin, Hämeenlinnan ja Tampereen, välinen kilpailu. Museon parhain ja luontevin sijoituspaikka olisi ollut maakunnan tärkein historiallinen kohde, Hämeen linna, mutta Tampereen onneksi viranomaiset eivät antaneet sitä museokäyttöön. Tampereen etuna oli myös sen tarjoama museorakennus, joka sopi Hämeenlinnan vaihtoehtoa paremmin museotarkoituksiin. Muutoinkin Hämäläis-Osakunnassa katsottiin Tampereen nopeasti kasvavana teollisuuskaupunkina antavan parhaimmat edellytykset museon toiminnalle. Myös Ailio itse oli Tampereen kannalla, sillä kaupungin työläisvaltaisuus antoi mitä parhaimman mahdollisuuden toteuttaa museon sivistysvelvoitetta.

³⁴⁴ Hämeen Museoseuran vuosikokous 28.2.1952, 6 § ja Hämeen Museoseuran johtokunnan kokous 12.4.1952, 3 §. Hämeen museon pöytäkirjat 1940–1955. HÄMU; Hämeen museo. Toimintakertomus vuodelta 1952, 1.

Ailion tavoitteena oli laaja keskusmuseo, jossa historia ja luonto kohtaisivat toisensa. Evolutionistina ja ateistina Ailio pyrki luomaan ihannemuseoonsa kehityskaaria menneisyydestä tähän päivään, jopa tulevaisuuteenkin. Nämä tavoitteet toteutuivat Hämeen museossa kohtalaisesti. Kokoelmat olivat laajat, mutta resurssipulan takia museon perustamisvaiheessa oli pakko keskittyä vain kansatieteeseen ja kulttuurihistoriaan. Kehityskaaret tulivat kansatieteellisessä osastossa hyvin esille, vaikka kokoelmien aukot ja epätasaisuudet vaikeuttivat kokonaiskuvan luomista. Sen sijaan kulttuurihistoriallinen osasto jäi osin varsin keskeneräiseksi. Ailio itse piti Hämeen museon suurimpana puutteena luonnontieteellisen osaston puuttumista. Ailion visioima museon sivistyksellinen tavoite ei voinut toteutua ennen kuin historiallisen kehityskaaren rinnalle saataisiin luonnon kehityskaari. Julius Ailiolla oli kuitenkin vakaa usko, että Hämeen museon puutteet korjautuisivat helposti tulevaisuudessa, jos vain halua ja tahtoa tähän löytyisi.

Hämeen museon tulevien vuosikymmenten kokoelmapolitiikalle Hämäläis-Osakunnan stipendiaattikeräykset loivat vankan pohjan. Kokoelmakeruun lähtökohtana oli moderni museo, joka rakentui tieteellisesti koottujen ja dokumentoitujen kattavien esinekokoelmien pohjalle. Stipendiaatit kirjasiivat huolella ylös esineiden kontekstitietoja, ja Gabriel Engbergin johdolla esineet luetteloiitiin tarkasti.

Gabriel Engbergin henkilökohtaiset kiinnostuksen kohteet määräisivät pitkälti Hämeen museon kokoelmien sisällöllisen painotuksen koko 1900-luvun ensimmäisen puoliskon. Museon peruskokoelma oli laaja, mutta varsin tyypillinen maakuntamuseolle kansatieteellisine ja kulttuurihistoriallisine painotuksineen. Engberg keskittyi tiettyjen esinekokonaisuuksien järjestelmälliseen kartuttamiseen. Näin esimerkiksi Hämeen museon tekstiilikokoelma ja erityisesti sen ryijyt nousivat valtakunnallisestikin merkittäviksi. Vastoin Julius Ailion toiveita Hämeen museon kokoelmaa ei koskaan laajennettu luonnontieteiden puolelle. Myöskään aika ajoin esillä ollutta hämäläistä ulkoilmamuseota ei koskaan syntynyt, vaikka Näsilinnaa ympäröinyt puistoalue olisikin tämän hyvin mahdollistanut.

Hämeen museo oli perustettu nimenomaan maakunnalliseksi museoksi, mutta käytännössä maakunnallisuus jäi pian sivuun museon kokoelmien kartuttamisessa ja muussa toiminnassa. Hämäläis-Osakunnan järjestämät stipendiaattikeräykset vuonna 1915 olivat viimeiset, joilla kokoelmia järjestelmällisesti kartutettiin maakunnasta. Osakunnan innostus museotoimintaan hiipui muutenkin tämän jälkeen nopeasti. Käytännössä sen toiminta rajoittui edustuspaikkaan Hämeen museoseuran johtokunnassa. Osaltaan maakunnallisuutta vähensi myös uusien museoiden

syntyminen muualle Hämeeseen, ennen kaikkea Hämeenlinnan kaupunginmuseon perustaminen jo vuonna 1910.

1920- ja 1930-luvuilla Hämeen museon kokoelmakartoitus keskittyi yhä enemmän Tampereeseen ja sen lähipitäjiin. Erityisesti Tampereen kaupunkiin liittyvän aineiston kokoaminen laajensi merkittävästi museon kulttuurihistoriallisia kokoelmia. Näistä merkittävä osa saatiin lahjoituksina, kuten Åkerblomin ja Dunderbergin kokoelmat. Hämeen museo pysyi kuitenkin koko tutkimusajankohdan leimallisesti maakunnallisena hämäläisenä museona, vaikka Tampereen merkitys kokoelmakartunnassa, toiminnassa ja varsinkin vuoden 1952 uudessa näyttelyssä oli vahvistunut huomattavasti museon alkuvuosikymmenistä.

Hämeen museoseurassa ymmärrettiin varhain katoavan kulttuuriympäristön tallentamisen tärkeys. Katoavaa puutalovaltaista Tamperetta tallennettiin aktiivisesti valokuvaamalla jo 1910-luvulla. Valokuvien merkitys ja samalla niiden osuus kokoelmista kasvoi nopeasti 1920-luvulta alkaen, mikä johtikin vuonna 1935 Hämeen-Satakunnan kuva-arkiston perustamiseen. Väliaikaiseksi tarkoitettu arkisto jäi pysyväksi järjestelyksi, mikä loi Hämeen museoon merkittävän pohjan järjestelmälliselle kuva-aineiston kokoamiselle.

Kun Milavida – tuleva Näsilinna – valittiin museon sijoituspaikaksi, museoaktiiveilla oli varmasti vahva usko siihen, että museo tulisi laajenemaan lähitulevaisuudessa koko rakennukseen. Laajentuminen kuitenkin osoittautui varsin pitkäkestoiseksi prosessiksi, vaikka museo saikin jo vuonna 1912 ensimmäisen lisähuoneen käyttöönsä. Esinekokoelmien varastoinnin kannalta merkittävä parannus oli ns. Alamuseon valmistuminen Hämeen museon läheisyyteen 1929. Sen sijaan koko Näsilinnan saamista näyttely- ja varastokäyttöön piti Hämeen museossa odottaa aina 1950-luvun alkuun saakka.

Hämeen museoseuran vastustuksesta huolimatta Tampereen kaupunki keskitti Näsilinnaan myös muuta museotoimintaa. Erityisesti ns. teollisuusmuseon sijoittaminen rakennukseen 1926 johti parin vuosikymmenen kiistelyyn tilojen käytöstä Tampereen kaupungin ja museoseuran välille. Niin Hämeen museon kuin Tampereen muiden museokokoelmien tilaongelmiin pyrittiin saamaan ratkaisu 1930-luvun loppupuolella tamperelaisten museotoimijoiden yhteisestä museotalosta. Museotaloyhdistyksen vetämä hanke eteni ripeästi ja useita eri museoita saman katon alle yhdistävän uudisrakennuksen toteutuminen näytti jo hyvin varmalta. Hanke kuitenkin pysähtyi

talvisodan syttymiseen. Toteutuessaan uusi museotalo olisi toteuttanut Julius Ailion haaveen monipuolisesta keskusmuseosta.

Hämeen museoseuran ja Tampereen kaupungin välinen taloudellinen suhde oli ristiriitainen alusta lähtien. Kaupunki suhtautui jyrkän kielteisesti Hämeen museon kunnallistamiseen. Museon pelättiin muodostuvan taloudelliseksi taakaksi, joten kaupunki sitoutui antamaan Hämeen museolle vain sen tarvitsemat tilat, valon ja lämmön. Käytännössä tämä johti siihen, että kaupunki avusti 1940-luvulle saakka museoseuraa säännöllisesti rakennuksen lämmitys- ja ylläpitokustannuksista aiheutuneista kuluista. Muu taloudellinen avustaminen jäi vähäiseksi ja sattumanvaraiseksi. Vasta museoseuran ajauduttua suuriin taloudellisiin vaikeuksiin 1940-luvun lopussa Tampereen kaupunki ryhtyi tukemaan myös museon perustoimintaa. 1950-luvun alussa Hämeen museon ylläpito oli jo täysin kaupungilta ja osin myös valtiolta saadun taloudellisten tuen varassa.

Ristiriidoista huolimatta Hämeen museoseuran sidokset Tampereen kaupunkiin olivat varsin tiiviit. Seuran johtokunnassa istui tutkimusajanjaksona useita merkittäviä kaupunginvaltuuston jäseniä sekä virkamiehiä. Esimerkiksi museoseuran ensimmäinen puheenjohtaja Axel Tammelander toimi vuosia kaupungin rahatoimikamarin puheenjohtajana ja myöhemmin Lauri Santamäki oli yksi Tampereen aseveliakselin päätekijöistä. Näillä sidoksilla näyttää kuitenkin olleen vain vähän vaikutusta Hämeen museon toimintaan ja ennen kaikkea sen saamaan taloudelliseen tukeen ennen 1940-luvun loppua.

Vuoden 1918 katastrofin jälkeen Hämeen museo avasi ovensa sisällöllisesti ja rakenteellisesti samanlaisena kuin vuonna 1908. Julius Ailion suunnittelema näyttely oli tällöin yhä ajanmukainen. Ailion tieteellisen ja erityisesti museoammatillisen arvovallan noustessa myös kynnys uudistaa hänen suunnittelemansa näyttelyä kasvoi. Avautuessaan valtakunnallisesti huomioitu, moderni maakuntamuseo muuttui sotien välisenä aikana vähitellen vanhanaikaiseksi ja ajan näyttelysuuntauksista auttamattomasti jälkeen jääneeksi paikallismuseoksi. Engberg keskittyi ansiokkaasti kokoelmien kartuttamiseen ja hoitoon, mutta ei juurikaan uudistanut Hämeen museon näyttelyä Tampere-huonetta lukuun ottamatta. Kuvaavaa on, että Hämeen museon opasvihkonen vuodelta 1910 olisi ollut käyttökelpoinen opas näyttelyyn vielä 1940-luvun lopussa. Uusien kokoelmien esittely jäi lähinnä Tampere-huoneen ja satunnaisten vaihtuvien näyttelyiden varaan. Vasta kun niin Hämeen museoseurassa että Hämeen museossa oli tapahtunut sukupolvenvaihdos, voitiin museon toimintatapoja ja erityisesti pitkään palvelutta Julius Ailion ja Gabriel Engbergin näyttelykokonaisuutta ryhtyä uudistamaan.

Vuonna 1952 avattu uusi näyttely toi Hämeen museon taas Suomen maakunnallisten museoiden kärkikastiin myös näyttelytoiminnan osalta. Uusi näyttely oli ajanmukainen ja sai avautuessaan paljon huomiota ja kiitosta niin ammattilaispiireissä kuin lehdistössäkin. Aikaisemman sukupolven luomasta näyttelystä jäi jäljelle kuitenkin yksi kokonaisuus: suurella vaivalla hankittu ja pystytetty hämäläinen savupirtti. Sen viehätys toimi myös uudessa näyttelyssä, ja se säilytti paikkansa osana Hämeen museon näyttelyä 1900-luvun lopulle saakka.

LÄHDELUETTELO

Painamattomat lähteet

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

Hämäläis-Osakunnan (HO) pöytäkirjat 1904–1908.

Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo (HKHM)

”Hämeen museon” johtokunnan pöytäkirjat 1905. Esinenro. 547.

Hämeen museo (HÄMU)

Hämeen museon diaarikirja 1904–1953 (I).

Hämeen museon kirjeenvaihto 1904–1952.

Hämeen museon lehtileikekokoelma.

Hämeen museon perustamiseen liittyviä sekalaisia papereita.

Hämeen Museoseuraan liittyviä sekalaisia papereita.

Hämeen Museoseuran johtokunnan pöytäkirjat 1907–1955.

Hämeen Museoseuran vuosikokousten pöytäkirjat 1907–1955.

Museoviraston hallinto-osaston arkisto (MVHA)

Muinaistieteellinen toimikunta: Museoita koskevia vuosikertomuksia, esitteitä ym.

- Hämeen museo: Tampere

Museoviraston kirjasto (MVK)

J.R. Aspelinin kokoelma

- Kirjeenvaihtoa 1: A–I

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Tampereen kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1904–1908.

Tampereen teknillinen museo (TTM)

Kunnallisneuvos Lauri Santamäen arkisto TTM/D 4022.

Painetut lähteet

Ailio, Julius, Hämeen museon alkuvaiheet. Ylipainos Hämäläis-Osakunnan Albumista. Kirjapaino-osakeyhtiö Sana, Helsinki 1908.

Ailio, Julius, Hämeen Museon opas. Tampereen Sanomain Osakeyhtiön Kirjapaino, Tampere 1910.

Ailio, Julius, Hämeen Museon opas. O.Y. Maaseudun Sanomain Kirjapaino, Tampere 1922.

Ailio, Julius, Hämeen Museon opas. Tampereen Kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere 1928.

Ailio, Julius, Hämeen Museon opas. Tampereen Kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere 1937.

Ailio, Julius, Hämeen Museon opas. Tampereen Kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere 1943.

Ailio, Julius, Wiittauksia Hämeen museo-esineiden kerääjille. Osakeyhtiö Hämäläisen kirjapaino, Hämeenlinna 1905.

Hämeen Museon toimintakertomukset 1908–1945, 1947–1952.

Hämeen Museoseuran r.y. säännöt. Kirjapaino Hermes, Tampere 1924.

Hämeen Museoseuran säännöt. Isak Julinin kirja- ja kivipaino, Tampere 1907.

Opas Hämeen Museossa kävijöille. Tampereen Sanomain Osakeyhtiön Kirjapaino, Tampere 1908.

Tampereen Museotaloyhdistys r.y. (säännöt). Tampere 1939.

Kirjallisuus

Aaltonen, Esko, Kansatieteellisen elokuvan tehtävistä. *Kotiseutu* 1936/3, s. 105–119.

Ailio, Julius, Katsaus kulttuuri historiallisten museoidemme syntyyn ja kehitykseen. *Suomen kulttuurihistorialliset maakunta- ja paikallismuseot*. Suomen museoliiton julkaisuja 4. Helsinki 1932, s. 9–21.

Ailio, Julius, Museorakennuksista sananen. *Suomen Museo*, nro 6/1899, s. 88–95.

Appelgren, Arne, Pohjanmaan Historiallinen museo 1895–1945. Ab Vasabladets Tryckeri, Vaasa 1946.

Avellan, Niilo J., Lahden museo. *Suomen kulttuurihistorialliset maakunta- ja paikallismuseot*. Suomen museoliiton julkaisuja 4. Helsinki 1932, s. 81–83.

Bäckström, Maija-Liisa, Pohjois-Pohjanmaan Museoyhdistys r.y. 1896–1976. Kirjapaino Osakeyhtiö Kaleva, Oulu 1976.

Hannula, Riitta, Näytteillepanoteknillistä Hämeen museosta. *Museoliitto – Museiforbundet* 1/1952, s. 6–8. (a)

Hannula, Riitta, Näytteillepanoteknillistä Hämeen museosta. *Museoliitto – Museiforbundet* 2/1952, s. 14–15. (b)

Heinonen, Jouko & Lahti, Markku, Museologian perusteet. Suomen Museoliitto, Jyväskylä 1988.

Helin, Martti, Tampereen teknillinen museo. *Tampereen kaupungin museot. Vuosikirja 2.* Toim. Martti Helin. Tampereen kaupungin museolautakunta 1973, 70–78.

Hämeen Linna -toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1992:8. Opetusministeriö, 1992.

Härö, Mikko, Suomen muinaismuistohallinto ja antikvaarinen tutkimus. Muinaistieteellinen toimikunta 1884–1917. Museovirasto, Helsinki 1984.

Jaatinen, Toimi & Willberg, Leena, Tampere ja Pirkanmaa maakuntamuseon näkökulmasta. *Masunni. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta 2.* Toim. Toimi Jaatinen ja Leena Willberg. Tampereen museoiden julkaisuja 47. Tampereen museot, Tampere 1998, s. 71–88.

Jokinen, Helvi, Gabriel Engbergin elämäntyön arkista ympäristöä. *Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia V.* Tampereen historiallisen seuran julkaisuja IX. Tampereen historiallinen seura, Tampere 1957, 248–281.

Jutikkala, Eino, Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945. Tampereen kaupunki, Tampere 1979.

Juvonen, Kirsti, 90-vuotias Hämeen Museoseura. *Masunni. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta 2.* Toim. Toimi Jaatinen ja Leena Willberg. Tampereen museoiden julkaisuja 47. Tampereen museot, Tampere 1998, s. 7–29.

Kolmannet museopäivät Tampereella 1930. Selostus kokouspäivistä ja esitelmät. Suomen Museoliiton julkaisuja 3. Helsinki 1931.

Kopisto, Sirkka, Suomen kansallismuseo – kansallisromanttisen kauden rakennusmonumentti. Museovirasto, Helsinki 1981.

Koskimies, Y.S., Hallinto ja oikeuslaitos. *Hämeen historia IV. Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Toinen nide.* Karisto, Hämeenlinna 1974. (a)

Koskimies, Y.S., Kunnallishallinto. *Hämeen historia IV. Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945. Toinen nide.* Karisto, Hämeenlinna 1974. (b)

Kostet, Juhani, Mikä museo? Muutamia ajatuksia museo-käsitteen sisällöstä ja sen ongelmista. *Näkökulmia museoihin ja museologiaan.* Toim. Janne Vilkuna. Ethnos-toimite 10. Gummerus, Saarijärvi 2000, s. 13–26.

Kostet, Juhani, Museoiden resurssit ja niiden hallinta. *Museologia tänään.* Toim. Pauliina Kinanen. Suomen museoliiton julkaisuja 57. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007, s. 93–104.

Kuusisto, Seppo, Kansallishenkeen uskoen. *Hämäläis-Osakunnan historia 1. 1865–1918.* Hämäläis-Osakunta, Helsinki 1978. (a)

Kuusisto, Seppo, Kansallishenkeen uskoen. *Hämäläis-Osakunnan historia 2. 1918–1970.* Hämäläis-Osakunta, Helsinki 1978. (b)

- Lagus, F.H.B.**, Rauman museo. *Suomen maaseutumuseoita*. Toim. A.M. Tallgren ja E.A. Virtanen. K.J. Gummerus Osakeyhtiö, Jyväskylä 1920.
- Laurila, J.K.**, Tampereen säästöpankki 1857–1932. Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö, Tampere 1932.
- Naredi-Rainer, Paul von**, A Design Manual. Museum Buildings. Birkhäuser – Publishers for Architecture, Berlin 2004.
- Niinivaara, Seppo**, Gabriel Engberg – luova ja kokoava elämäntyö. *Tampereen taidetta ja taiteilijoita*. Tampereen Taiteilijaseura ry, Tampere 1961, s. 59–82.
- Ojala, T**, Keski-Suomen museo. *Suomen kulttuurihistorialliset maakunta- ja paikallismuseot*. Suomen museoliiton julkaisuja 4. Helsinki 1932, s. 58–60.
- Pehkonen, Marja**, Helsinkiläisten muistojen koti. Kaupunginmuseon johtokunta 100 vuotta. Kaupunginmuseo 95 vuotta. *Narinkka 2006*. Helsingin kaupunginmuseo, Jyväskylä 2006.
- Puntila, L.A.**, Hämmäläis-Osakunnasta ja sen toiminta vv. 1869–1928. *Kaikuja Hämeestä IX*. Hämmäläis-Osakunta, Tampere 1929, s.179–272.
- Rasila, Viljo**, Häme ennen ja nyt. *Kaikuja Hämeestä. Hämmäläis-Osakunnan 350-vuotisjuhlakirja*. Toim. Jari Alenius, Lari Ahokas ja Jarmo Koskela. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 908. Kaikuja Hämeestä XIII. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003, s. 13–34.
- Rasila, Viljo**, Kehitys ja sen tulokset. *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala ja Viljo Rasila. Tammi, Helsinki 1982, s. 154–167.
- Rasila, Viljo**, Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki, Tampere 1984.
- Runsauden talo – Pohjanmaan museo 100 vuotta**. Toim. Marianne Koskimies-Envall. Arkmedia, Vaasa 1995.
- Ruotsin valtion historiallisen museon uusi järjestely**. *Museoliitto – Museiforbundet* 1/1946, s. 1–8.
- Santamäki, Lauri**, Hämeen Museon syntyvaiheet. *Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia III*. Tampereen historiallisen seuran julkaisuja VII. Tampereen historiallinen seura, Tampere 1946, 221–272.
- Tampereen kantakaupungin rakennuskulttuuri 1998**. Tampereen kaupungin ympäristötoimi, kaavoitusyksikkö, julkaisuja 2/98. Tampere 1998.
- Tampereen taidetta ja taiteilijoita**. Tampereen Taiteilijaseura ry, Tampere 1961.
- Tallgren, A.M.**, Museomiehen työpöydältä. Kirjoitelmia muinaistieteellisten ja antikvaaristen harrastusten historiasta Suomessa. Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki 1924.
- Talvio, Tuukka**, H.F. Antell ja Antellin valtuuskunta. Museovirasto, Helsinki 1993.

Telemäki, Matti, Tampereen kansakoulun historia 1872–1976. Tampereen kaupunki, Tampere 1979.

Vaahtera, Leena, Palatsi kalliolla. Milavidasta Hämeen museoksi. *Masunni. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta 2*. Toim. Toimi Jaatinen ja Leena Willberg. Tampereen museoiden julkaisuja 47. Tampereen museot, Tampere 1998, s. 59–69.

Vilkuna, Janne, 75 vuotta museoiden hyväksi. Suomen museoliitto 1923–1998. Suomen museoliiton julkaisuja 45. Vammala 1998.

Vuorela, Toivo, Uudestisyntynyt museo. *Kotiseutu* 1952/1, s. 19–22.

Willberg, Leena, Avainsana Julius. Museokello. Pirkanmaan museotiedote 2/2000. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö. Tampere 2002, 6–10. (a)

Willberg, Leena, Hopean virtaa. 220 vuotta tamperelaista hopeasepäntyötä. Tampereen museoiden julkaisuja 63. Tampereen museot, Tampere 2002. (b)

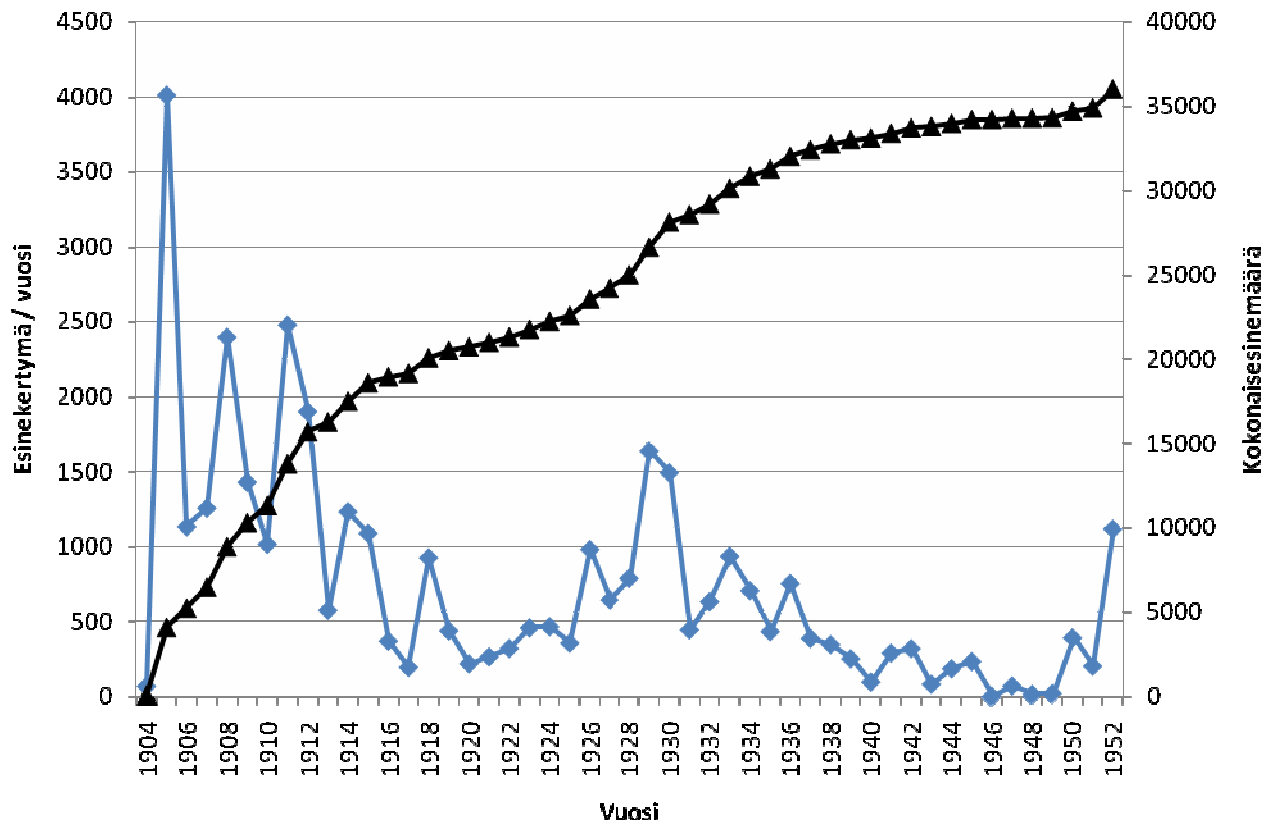
Willberg, Leena, Hämeen museo. 90 vuotta museotyötä ja työn tuloksia. *Masunni. Kirjoituksia Tampereelta ja Pirkanmaalta 2*. Toim. Toimi Jaatinen ja Leena Willberg. Tampereen museoiden julkaisuja 47. Tampereen museot, Tampere 1998, s. 31–58.

Ylikangas, Heikki, Tie Tampereelle. WSOY, Porvoo 1993.

LIITTEET

Liite 1. Hämeen museon kokoelmien vuosittainen esinekertymä sekä kokonaisesinemäärä vuosina 1904–1952.

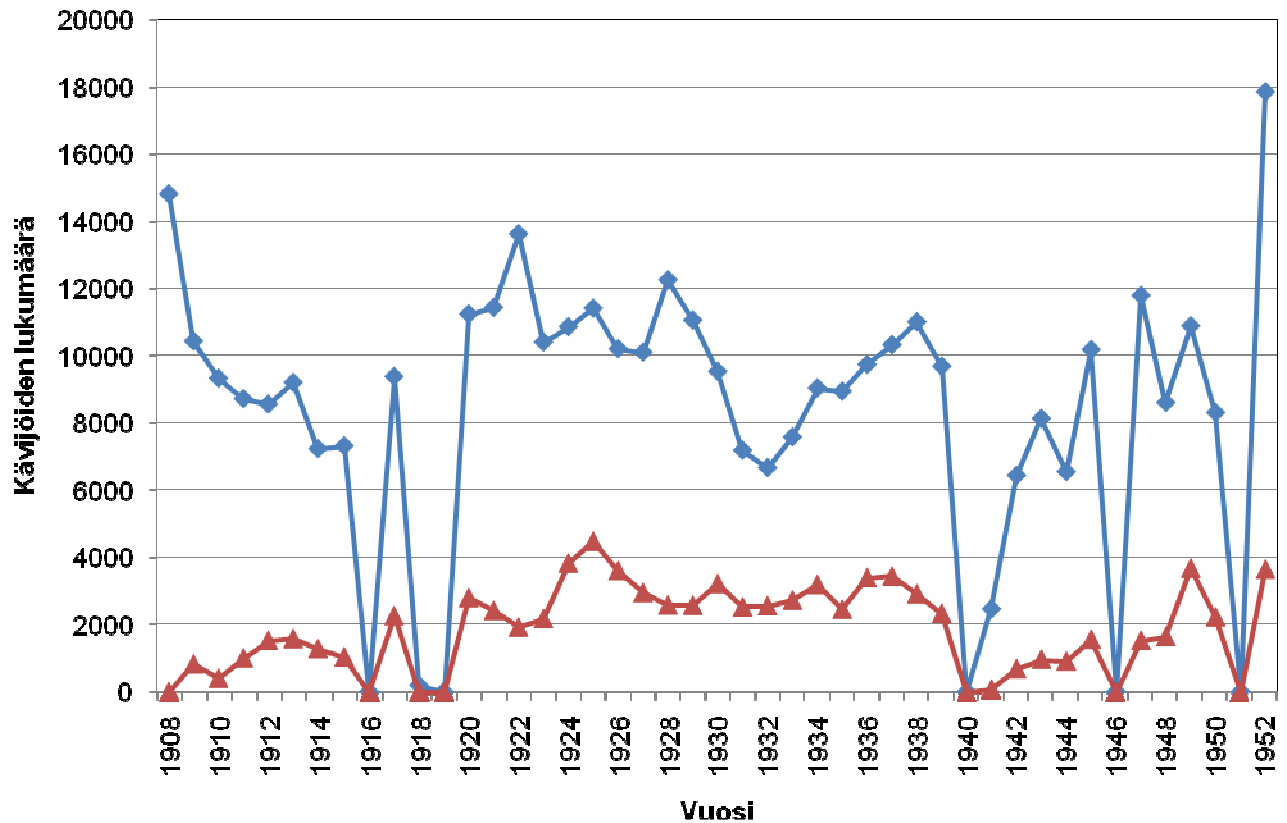
Siniset vinoneliöt osoittavat vuosittaisen esinekertymän, mustat kolmiot kokonaisesinemäärän kehityksen.

Lähde: Hämeen museon toimintakertomukset 1908–1945, 1947–1952.

Liite 2. Hämeen museon vuosittainen kävijämäärä sekä ilmaisten koululaiskävijöiden osuus kävijämäärästä vuosina 1908–1952.

Siniset vinoneliöt osoittavat vuosittaiset kävijämäärät, punaiset kolmiot ilmaisten koululaiskävijöiden osuuden kävijämäärästä. Vuonna 1908 koululaiskävijöitä ei ole tilastoitu. Vuoden 1946 tiedot kävijämääristä puuttuvat. Luvut eivät sisällä Alamuseon kävijöitä.

Lähde: Hämeen museon toimintakertomukset 1908–1945, 1947–1952.